

Les Bibliothèques Virtuelles Humanistes

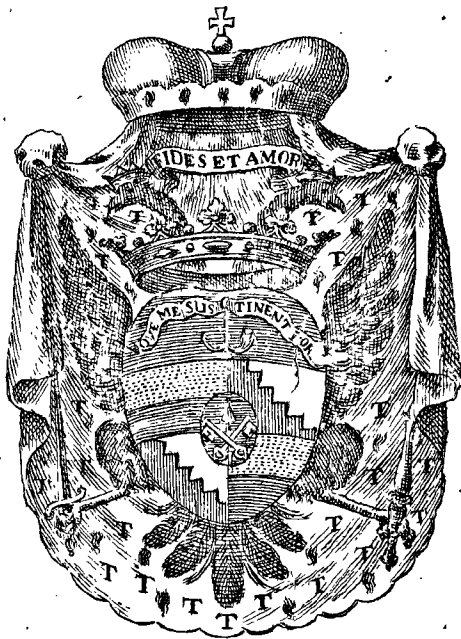
Extrait de la convention établie avec les établissements partenaires :

- ces établissements autorisent la numérisation des ouvrages dont ils sont dépositaires (fonds d'Etat ou autres) sous réserve du respect des conditions de conservation et de manipulation des documents anciens ou fragiles. Ils en conservent la propriété et le copyright, et les images résultant de la numérisation seront dûment référencées.
- le travail effectué par les laboratoires étant considéré comme une « oeuvre » (numérisation, traitement des images, description des ouvrages, constitution de la base de données, gestion technique et administrative du serveur), il relève aussi du droit de la propriété intellectuelle et toute utilisation ou reproduction est soumise à autorisation.
- toute utilisation commerciale restera soumise à autorisation particulière demandée par l'éditeur aux établissements détenteurs des droits (que ce soit pour un ouvrage édité sur papier ou une autre base de données).
- les bases de données sont déposées auprès des services juridiques compétents.

R. L. LINDSAY

UNIVERSITY OF TORONTO

R

S

V

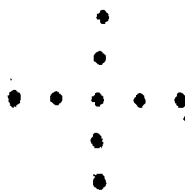
1000

of

LAVRENTII

VALLENSIS PATRITII ROMANI
HISTORIARVM FERDINAN-
DI REGIS ARAGO-
NIAE LIBRI
TREIS.

31

1917

*
*
*
*
*

C. SILVANVS GERMANICVS AN-
tonio Fuccaro Augustensi uiro magnanimo •

ETEREM REIPUBLICAE LIT-
terariae cladem, tot tantisque haecenus bonorum uoci-
bus proclamata, iure omnes, dum memoria re-
petimus, & commemoramus, & meritis tandem
impares silemus. Etenim perquam molesta omnibus
recordatio haec est: & quae admirationis plus omnino habeat,
quam par esse uideatur: miserationis uero nunquam satis. Mediusfidius
quid per crudelissima Gothorum, Longobardorumque illa tem-
pora, in summa Italiae calamitate, tot annos flagrantibus bel-
lis integrum superesse potuerit: cum rei nullius quam ferri, flam-
mae, direptionisque maior ratio habita sit: atque ita in rem omnem
passim Romanam saeuitum, ut plane nescias, hominibusne,
an absolutissimorum monumentis ingeniorum plus damni illa-
tum, & an his aut illis, an utrisque bellum potius indictum fue-
rit. Neque minus etiam librorum iacturam tam grauem cui-
us inuicem ascripserit. praestantissimorum autem uigilantia atque
adeo eorum, quibus postilla florere contigerit, quo nam fato
aut ueterno affectu perierint, aut in tenebris delituerint, non
intelligo. Quando ante alios Laurentius Valla, uir ea erudi-
tione, ut linguam latinam iam prope afflictam, nutantemque
sustentaret, hoc malum subrepens, reuiuiscensque magna ex parte
sensit. nec profuit ars mira libros excudendi, eo iam tum etiam
prodente adinueta. Siquidem historias ab eo conscriptas, uix
est unus aut alter qui perlegerit: cum sint tamen opus aequae sua
ipsius materia/ac emendatissimi scriptoris ingenio pereximium:
Iuuerit sane Valla nostros homines utraque facundia, & Thu-
ciddidis ferme fuerit assecutus sententias: in Herodoto uix ser-
uatas historiae leges custodierit: Homerum alio quandoque im-
petu, nec iisdem pedibus migrare permiserit: fictam Constan-
tini principis donationem contenderit: dialecticam Romanis

saltem dialectis eloqui compulerit, libros de elegantia latini sermonis in barbariem audacter instruxerit. dum hæc ipsa historiae uolumina (etsi quota pars eorum quæ scribenda proposuerat) principem sibi locum. nec omnino nisi summum iure uendicent, tantumque posthac exuperent, quantum uix dum cognita ut suspiceretur meruere. Ea uero cum apud me tanquam uinculis coherceri piaculum ducerem, indignumque putarem, & Laurentium & Ferdinandum præcellentis Aragoniæ regis exempli, parta sibi gloria fraudari, tibi dedico, ac sub tuo ædificata iam demum nomine, plerisque omnibus impertio, ob id potissimum / quod perquãdignus haberis, cuius auspiciis fama tam ingentium uiros in medium progrediatur. Et cui per immortalium deum diserti labores, uiri sine controuersia doctissimi, quibus bonarum litterarum cultori, doctorum simul & studiosorum amatori consecrentur rectius? Cui denique præclara facta regis iuxta prudentissimi/atque etiam opulentissimi / quibus tibi? qui animo magno elatoque nihil minus quam opibus polleas, quibus munifice/ac sapienter uti noueris, quod tam est rarum quam spectatum. Vanamque Græcorum quorundam sententiam summa tua cum laude reddideris, semina uirtutum nec in domo/nec in ciuitate diuite inesse posse affirmantium. Sed iam desinam, præsentis instituti oblitus, ne dum Lauræti/Ferdinandique laudibus succumbendi trepidus abstineo, tuas æque tantas audaci concepisse animo iure arguar. Vale.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII
ROMANI IN HISTORIARVM FER
DINANDI REGIS ARAGONIAE
LIBROS PROOEMIVM.

IN GRAVI DILIGENTIQ; HI-
istoria rerum gestarū, quanta sit uel scriptori diffi-
cultas, uel lectori utilitas: & si pleriq; conditores
oratoriae artis, quae historiae mater est, atq; histo-
rici ipsi librorū suorum principiis testantur: tamen detrahunt
nobis philosophi, quidem & ii permagni ac peruetusti, cum
multum in prima tum plus in posteriore parte, anteferentes
historico poetā, q̄ dicant illū propius ad philosophiam acce-
dere, quia in generalibus uersetur, & propositis factis exēplis
in uniuersum praecipiat. ut Homerus, qui nō tam superiorū
uiroꝝ gesta narrat, q̄ quo modo futuri boni sapientescq; effi-
ciantur, instituit. Historicum enim tantum narrare qualis
unus quispiam, aut alter fuerit, ueluti Thucydides, qui gesta
Periclis, Lysandri, aliorūq; nonnullos sui tēporis scribit. Ita
primas partes tribuunt philosophis, secundas poetis, tertias
postremasq; historicis. Ego uero cū huic nequaq; opinioni as-
sentiar, tamen poetis multo plus q̄ illi faciunt tribuo, adeo ut
eos aut comparē philosophis, aut anteponam. Sed non cōti-
nuo historicis praferam, ac ne fortasse quidem conferā. Decet
enim opus quod aggredieris libero ore defendere. Itaq; primū
poetas cum philosophis, deinde cum historicis, tū hos ipsos
cum philosophis cōponam. Principio siquid momenti anti-
quitas habet, ut certe habet, poetarū philosophis, imo sophis
antiquiores fuisse repperientur. Siquidem Homerus, atq;
Hesiodus non modo ante Pythagoram, qui primus philoso-
phus, sed ante illos quoq; septem qui sophi, idest sapientes
uocati sunt, extiterunt. Qd̄ si in eadē materia & hi & illi uer-
santur, profecto apparebit plus esse penes priores q̄ posteriorū

res authoritatis, laudis, dignitatis: an non in eadem materia utriq; uersantur? Quid enim habent hi, qui se studiosos sapientiae uocant, quod poeta non tractet? Nonne Empedocles, Aratus, Lucretius, Varro de naturalibus ac caelestibus disputarunt? Non Vergilius de aruis, uinetis, arbustis, animalibus, animisq; etiam defunctorum, adiuncta physica ratione cecinit? Non multi de medicina uersibus conscripserunt? Quid autem quod ad moralem pertinet Satyri aliquid quod disputando, praecipiendoq; mores informant? ad quem ipsum finem Tragici, Comici, caeteriq; poetae? sed sub persona tendunt. Na de dialectica scribere uersibus quodammodo ineptum sit, utpote dura quadam scientia & aspera: quanquam non defuerunt, qui & de hac / & de caeteris liberalibus artibus poemata panxerint. Quare quisquis est, qui poetas, non dico in numero philosophantium non ponat: sed cur existimet minus iis qui se peculiariter philosophos appellant, hoc nomine dignos esse? qui etiam priores philosophari ceperunt: & ubi ab istis differunt melius philosophantur. Habet enim institutio illa sapientiae sub persona miram quandam authoritatem, & quasi maiestatem, cum eximia modestiae laude coniunctam, ut apud Homerum cum legimus quid egerunt, dixeruntq;, Nestor, Agamemnon, Priamus, Hector, Antenor, multo magis ad uirtutem incendimur, quam ex ullis philosophorum praecipitis. Adeo ipsum quoque authorem tacita quadam caritate complectimur. Nam praecipere aliis uelle, fere odiosum est, quod arrogantiam & tumorem animi olet. Mens enim nostra sublimis ac superba, ut rectam praecipionem tanquam a sapientiore dedignatur accipere. sic eidem oblique per exempla & blande subeunti acquiescit. Cum praesertim illa uelut pictura personarum, & spem inducat animo, & stimulos aemulationis incutiat. Ex quo Horatius non tantum suo iure, sed uere de Homero loquens, poetas uno eodemque in loco, non modo philosophis comparat, in

quiens, Rursus quid uirtus, & quid sapientia possit. Vtile proposuit nobis exemplar Vlysem, uerum etiam antefert, cum inquit. Quicquid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non. Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit. Qd' si uel pares uel potius superiores philosophis censendi sunt poetæ. Reliquum est, quare non sint historicis maiores, ne dicam pares, ostendant: in quo illud pro nostra in poetas beneuolentiâ donamus, historiam non fuisse poesi priorem: etsi prior fuit. Nam ut apud Latinos priora sunt annalia quæ poemata: sic apud Græcos & Dares Phrygius & Dictys Cretensis, si uere fuerunt, priores Homero extiterunt. Nec fieri potest ut poetæ fragmenta sua, non in rerum gestarum ueritate, uelut fundamentis ædificent. Nam nequid de antiquis historicis dicam, quorum est Trimegistus, quem Mercurium putant. certe Iuppiter ipse in columna aurea, ut esset monumētum posteris, gesta sua perscripsit. Sed hoc ut dixi donamus, satis habemus demonstrare, cum idem sit propositi historico quod poetæ ut prosit, etiam delectet. Nimirum tanto robustiorem esse historiam quanto est uerior. At non uersatur circa uniuersalia, imo uero uersatur. Nulla enim alia causa huius operis est, quæ ut per exēpla nos doceat. Vnde a Cicerone his uerbis laudata est. Historia testis tēporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nūcia uetustatis. An est quisquē qui credat admirabiles illas in historiis orationes utiq; ueras fuisse, & non ab eloquenti/ac sapienti opifice personis, temporibus, rebus accommodatas: quibus nos eloqui & sapere docerēt, quod in eius natura personarum grauissima testimonia, quod laudes, quod uituperationes, quod multa alia doctrinæ atq; sapiētiæ plena: nonne in uniuersum præcipiunt. Neq; uero si solam, ut sic dicam, cutem rerum respiciamus, semper poesis tendit ad uniuersalia. Nam Pyndarus, Simonides, Alceus, aliiq; lyrici singulorum laudes, & quidem uiuentium, ne dicam mercede, cecinerunt. Elegiacos & eorum

similes transeo, qui suos amores plerūq; tractauerūt. Et cōtra Xenophon magis optimi regis effinxit, q̄ uerā Cyri exposuit uitam. Nam de Esopo taceo, qui fabellas prosa oratione cōposuit. Pudor me tenet & reuerētia Homeri atq; Vergilii, plura de hac re exequendi. Ideoq; iam historiam comparabo cum istorum, qui nobis litem intentant philosophia, quorū nemo merus professusq; philosophus cōparandus est, neq; Homero Græcus, neq; Vergilio Latinus, imo ne Sallustio quidem ac Liuiο nonnullisq; aliis historicis. Etenim quantū ego quidē iudicare possum, plus grauitatis, plus prudētiæ, plus ciuiliſ sapientiæ in orationibus historici exhibent, q̄ in præceptis ulli philosophi. Etsi uera fateri non piget, ex historia fluxit plurima rerum naturalium cognitio, quam postea alii in præcepta redegerūt: plurima morum, plurima omnis sapientiæ doctrina. Siquidem historicos philosophis priores fuisse docuimus: & si diuinorū quoq; hic facere mentionem uolumus: & Moses historicus, quo nemo prior scriptor extat, nec sapientior, & euangelistæ, quibus nihil sapientius, nil aliud q̄ historici sunt appellandi. Verum ut contra gentiles gentiliū documentis agamus, sicut superius fecimus, ita hic ad extremum, eam partem ubi questio est, Quintiliani testimonio confirmemus, qui ait: Neq; ea solum quæ talibus disciplinis continent, sed magis etiā quæ sunt tradita antiquitus, dicta & facta præclare & nosse, & animo semper agitare cōueniet. Quæ profecto nusq; plura maioraq; q̄ in nostræ ciuitatis monumentis reperiemus. An fortitudinem, fidem, iustitiā, continentiam, frugalitatē, cōtemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt, q̄ Fabritii, Curiū, Reguli, Decii, Mutii, aliiq; innumerabiles? Quantum enim Græci præceptis ualent, tantum Romani, quod est maius exemplis. Vbi sunt qui utilitatem historiæ cauillantur? quam maiorem q̄ in philosophia esse, & ratione & autoritate conuincimus. Postquam de utilitate satis diximus, superest ut aliquid adhuc, quæ

pars prima a nobis proposita erat, de difficultate dicamus. Oportet in historico esse, præter ipsam mirabilem quandam & multis sane dotibus exaggeratam scribendi scientiam, alia multa sine quibus nõ possit suum munus implere. Primum in cognoscenda re, solertiam/acumen/iudicium. Nã quotus quisq; gerundis rebus, qui scribit interfuit. Qui uero interfuerunt ii non modo, si a diuersis partibus steterint, inter se dissentire solent, sed etiam si ab eisdem. Raro namq; eadem res a pluribus eodẽ modo narratur, partim studio aut odio, partim uanitate, cum aliqua quæ scire poterat nesciens uideri uult scire, uel non uult uideri nescire, partim credulitate, cum aliis quibuscunq; referentibus temere credit. Vix enim fieri potest, ut unus omnia quæ in re gerenda contingunt, sensibus suis perceperit. Nonne igitur ad huiusmodi ueritatem eruendam historico opus est non minori accuratone/ ac sagacitate, q̃ aut iudici in deprehendendo uero ac iusto, aut medico in præuidendo morbo atq; curando. Deinde ubi nõ aliena sed tua notitia niteris, tuumq; ipsius testimonium profiteris, quantæ curæ ac diligentæ est efficere, ne illi parti cum qua eras, ut Timagenes & Dicearchus in historia Alexãdri, ut Xenophon in historia Cyri iunioris, ut Oppius Hirciusue in historia Cæsaris, fauere uidearis. Nam de his, qui de suis ipsorum gestis scripserunt, non attinet dicere hoc tempore, neq; de iis qui olim ab aliis scriptas historias retractant tantũ, atq; expoliunt. nõ ueri, ut quibusdam placet, dicendi historici. Postremo quãta est opus ad hanc rem fide/atq; cõstãtia, nequid maleuolentiæ, nequid inuidiæ, neq; terrori. rursus nequid gratiæ, nequid spei, nequid p̃cibus, nequid ambitioni, nequid authoritati tribuas. utiq; cum de tua/aut de paulo superiore memoria scribas. & de his quibus cum uiuis, aut de eorũ parentibus ac necessariis, in quo haud dubie & poetis & philosophis historici sunt anteponendi. Hæc nos in uniuersum ad cõmendationem historiæ, historiciq; satis est esse præ-

fatos : de p̄fenti aũt materia, aut de me priuatim dicere nihil
sane uisum est • Sed quoniã de Hispano rege locuturus sum
Ferdinando, qui primus e Castella regno Aragoniã potitus
est, aliquid de ipsa Hispania altius repetam •

LIBER PRIMVS.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FER, DINANDI REGIS ARA, GONIAE LIBER PRIMVS.

VROPAM TERTIAM ORBIS
terrarum esse partem fere traditum est: eamq;
e Africa haud multo maiorem. Nonnulli fecere
mediam, Africa illi subiecta eorum qui tertiã
uolunt. Quidam nõ secundam magnitudine
dicunt esse, sed primam. Nos uero receptam opinionem, &
plurium autoritatẽ de numero sequẽtes, sicut magnitudinis
questionem in ambiguo relinquimus: quia parui refert hic
de ea pluribus dicere, ita palmã Europæ tribuimus in omni
prope genere dignitatis. Quod nisi & planum esset, & aures
Latinorum Græcorũq; assentirentur, multis doctorum ho-
minum testimoniis demonstrarẽ. Nunc publica persuasione
cõmuniq; consensu contentus sum. Ipsa autem Europa nusq;
aptius conuenientiusq; initiũ sumere dicẽda est, q̃ ubi primũ
se ab Africa dirimit, non flumine aut monte, ut alibi fit, sed
freto Oceani & Mediterranei maris, hoc est in Hispania,
quam caput Europæ: etsi illa triũ dignissima est, caput orbis
terrarum fateri licet. Ex quo pleriq; in describendo orbe, ab
Hispania ueluti a capite inceperunt. Neq; est, quod aliqui
dicant mundi caput in oriente esse, pedes uero in occasu, ad
quẽ uergit Hispania, plusq; inesse dignitatis ubi lux oritur,
q̃ ubi tenebræ. Nam si coeli cardinem, & ut Græci dicunt
polũ, consideremus, qui septentrio est, profecto non caput
pedesq; spectãdi sunt, sed dextera, a qua occasum, & sinistra,
a qua ortum cõstat esse. Neq; idem dici de antartico polo in
contrarium potest. Si enim proprium rotæ est circumagi in
dextrum, nimirum articus caput erit, in cuius dextrum, non

HISTORIARVM

antarticus, in cuius leuum, mundus rotatur. Verum sicut ad
cœlū Hispania, qua uergit in occasum in dextra esse cēfenda
est, ita ad ipsum orbem terrarum quia certissimum est caput
Europæ, caput nominari potest, nihil obstante eo, quod de
dignitate oriētis opponitur. Nam nullius rei principium est
suo sine præstātius. Neq; alibi prius oriuntur tenebræ, q̄ ubi
prius orta est lux. Et in oriente ut dies ita nox prior est, ut ab
eis etiam tenebræ uenire uideantur. Oriens uidet primum
solem quasi florētem, occidens postremum quasi fructiferū.
illi dant lumen, nos accipimus, ab illorum hospitio prodit, a
nostro excipitur, de iis ad nos, de nobis ad eos commeat. Sed
superuacū est de hac cū orientalibus contendere, qui nullū
certum locum, ubi apud eos pars orbis tertia recte incipiat,
possint ostendere, ut nos in Hispania facimus, quam iure
meritoq; caput debere dici Europæ, terrarumq; probauimus.
Hanc Romani cū rex potirent, in duas diuisere prouincias,
Citeriorem, Vltioriēq;. Quarum utraq; suas regiones certis
distinctas finibus, ac uocabulis habebat, quæ hodie pene
mutata sunt, ut necesse habeam, cum præsentibus futurisq;
hominibus scribam, non prisca nominibus uti, sed nostro se-
culo, ac iam longa ætate usitatis; si ab omnibus legentibus
intelligi uelim, ut ueteres quoq; ipsos uideo factitasse. Nam
& hæc & cætera loca fere diuersis subinde uocibus appellata
sunt. Et uetus sermo nihil aliud est, q̄ uetus loquendi consue-
tudo. Quis enim in Italia, in qua sumus, p̄ his uocibus quib9
utimur, intelligat nūcupantem Brutios, Lucanos, Sānites,
Campanos, Volscos, Equos, Hernicos, Umbros, Ethruscos,
Gallos, Boios, Insubres. Vt admirari soleam, unde factum
sit, q̄ regionum prope omnium sint imutata nomina, cum
urbibus sua fere constant. Itaq; in hac re nō uetustatis autho-
ritatem sequar, sed nostrorum temporum consuetudini obse-
quar. Sed in hac ipsa consuetudine opus est iudicio. Nam ut
Florentiam potius dixerim q̄ Fluentiam, & Ferrariam q̄ forū
Arrii,

LIBER PRIMVS.

Arrii, & Papiæ q̄ Ticinum, & urbem Castellum q̄ Tifertū,
 & alia multa: ita non Ianuam sed Genuam, non Cumas sed
 Comum. Nam Cumæ iuxta Baias non extant, non Barcino-
 nam sed Barcelloham, non Siciliam nisi insulam, quam Ho-
 merus uocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim
 & si auctoritatem ex libris repetere possumus, eam tamen cō-
 suetudo diuturna superauit. In posterioribus autem usus lo-
 quendi cum ipsa auctoritate ac uetustate consentit. Igitur Hi-
 spania, cuius partes/regionesq; magis q̄ urbes/alia sortita sunt
 nomina, nō tam quinque in regna diuiditur, q̄ quinque regibus
 paret, Castellæ/Aragoniæ/Portugalliæ/Nauarræ / Granatæ.
 Multo omnium latissimum est Castellæ, q̄ obuersum fere occa-
 no duobus ueluti brachiis/Portugalliam / Granatamq; com-
 plectitur, sinistro Granatam/ in mediterraneo mari, dextro
 Portugalliam/quod est multo longius. Nam Vascones/Gal-
 liamq; attingit, quæ nunc a Germaniæ quadam gente Fran-
 cia dicitur, res omnibus, nisi Hieronymus tradidisset, futura
 ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis, quā
 uulgo Sibiliam dicunt. In Portugallia Olissipona, quod no-
 men ab iis corrūpitur, qui uelut ab Vlysse Vlixbonā dicūt,
 nescientes Vlyssē illius uiri nomē, sed sic a Latinis esse cor-
 ruptum, præterea Vlyssē illuc non nauigasse: postremo hęc
 uocem, si græcam origine sectari libet, ab equis ductam. Ibi
 enim a multis est Græcorū/Latinorumq; traditum, equas Fa-
 uonio, qui idem Zephyrus est, flāti obuersas tempore certo
 concipere, eumq; partum esse perniciosissimum, licet trienniū
 non excedat. Opinor Homerum secutos, qui iugales Achil-
 lis equos ad Oceanū Zephyro patre genitos tradit. In Gra-
 nata/urbs eiusdem nominis, quæ regioni nomen dedit, olim
 uocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem in-
 cipit regnum, quæ ab urbe Valentia, sicut de Granata dixi-
 mus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispaniæ
 urbium, ut fertur, amcenissima, olim Romanorum colonia:

HISTORIARVM

postea non minima ex parte Cathalanorū, nam utriusq; gentis proprie eadem est lingua: finitime alioquin/ iunctisq; littoribus, quorum tractus parum differūt. Sed in mediterraneis multo plus possidet Cathalonia, cuius metropolis quidem est Terracon, celeberrima uero Ilerda, ualidissima autē atq; pulcherrima Barcellona. Eius finis ex altero latere ad montes Pireneos extenditur, & ad Narbonensem usq; prouinciā quæ nunc uulgo tantum prouincia dicitur, licet non seruatibus usq; quaq; limitibus. A tergo autem harum duarum sedet Aragonia ueluti maxima natu/ & primigenia sororum, a qua proprie rex appellatur, cuius metropolis est Cæsaraugusta, ubi reges ab eius archiepiscopo/ qui primus regni dicitur, diademata accipiūt. Horum lingua similior est mediterraneis Castellanis, a quibus magna ex parte cinguntur, q̄ Cathalanis/ aut Valentinis. Et de origine quidem horum nominum/ non putarem faciendum, ut redderem causam, nisi quædam de ea litteris tradita scirem, quæ mihi non plane probantur, ea tñ iudicio aliorū relinquam. Atq; ut de Cathalonia de qua uetustior est narratio, q̄ de Aragonia. Nam de Valentia / quæ nomen antiquum obtinet, nihil queritur, prius dicam, aiūt fuisse Rogerium quendam / cui cognomen erat Cathalo, ad debellandas Hispanias/ a Carolo Magno, missum cum magno exercitu / ac flore Galliarum, eumq; cum uix quicquam Hispaniæ subegisset, breue intra tempus morbo extinctum, cum summa post eius obitum perniciē suorum. Vnde parum uerisimile est, ab hoc uiro prouinciæ nomen impositum, quā non subegerit, & a qua quodāmodo subactus sit. Non enim calamitatis acceptæ / sed partæ gloriæ testimoniō debet nomen esse prouinciæ. Quapropter non me pœnitet eius sententiæ esse, ut hoc nomen non recens sit, sed admodum uetus, cū legamus certe apud Plutarchū in uita Sertorii, urbē quandā ægregiam illic fuisse, nomine Cathalonem, & eius incolas/ Cathalonios nuncupatos. Qd̄ autem latius sit propagatum

LIBER PRIMVS.

id nomen, non esse mirandum. Nonnulla sunt exempla documento, ut ea ipsa quorum modo memini, Valentia/Granata/Francia/& Aprutium/apud ueteres una urbs erat, quam uulgo Teranum uocant, ubi adhuc reliquie antiquitatis extant, cum dicitur antistes Aprutinus. At nunc non urbem modo sed ingentem quoque prouinciam complectitur. Et Campaniam a Capua dictam, multos autores habemus. de ueteri Campania loquor, quæ nunc terra laboris/ideest cultura dicitur, non de ea/quæ cur ita uocetur, non aliam/ quæ ignoracionem puto fuisse causam, quæadmodum illam Italiae partem/quæ olim Græcia maior dicebatur, uocare Siciliam. Quid alia longius querimus? ipsa Aragonia/de qua dicere secundo loco proposueram, si istis credimus, appellata est a fluuio quodam/ eius nominis, qui illic ortus Iberum influit. In cuius uicina loca/ Christiani uim hostium deuictantes fuga se receperunt. Ego ut de hac secunda satisfaciam, non satis implet apud me nominis fidem, aut tantulus fluuius/aut talis causa. Ideoque malim dicere aliunde descendisse illam uocem, uel ex eo quod legimus apud Ptolemeum fuisse populos, quos Iberus interfluit, nomine Aurigones. Nempe ubi media Aragonia est. Nam confutare eos, qui dicunt Terraconem/ quasi terram agonum, & Urgellum/ quasi urgens bellum, & Barcinonam/ quasi barcam nonam, aliaque ridiculae ethimologiae/ Græca/ Latinaque/ ac Barbara miscentes, ineptum sit: satis superque falsitas se ipsa confutat. Quod genus sunt ea, quæ de Hercule in Hispania narrantur, quæ ne longius repræhendam, sat erit Plinium audire, qui de naturali historia ait. Vniuersa autem quæ de Hercule ac Pyrene/uel Saturno traduntur, fabulosa in primis, arbitrari: quæ iterum appellat portentosa Græciæ mendacia. Hæc nos tot uerbis disseruisse de iis regnis, in quibus nostra materia uersatur, non fuit alienum. Superest quinta & minima pars, regnum Nauarræ, cuius præcipua urbs est/ Pempolon, partim Hispanis aliis/ partim Aufetanis/ Vasconibus/ Aquitanisque

HISTORIARVM

circundatum. Ideoq; sicut Aragonia/ nulla sui parte pertingit ad mare. Vbi non nihil mirandum est, q; tā parua regio/ per se cum exiguis aliquot aliis populis suā linguam habet adeo abhorrentem a cætera Hispania, ut nō magis abhorreat Hebraea/ uel Græca. Nam & Granatensium/ quæ & ipsa discrepat/ ut hæc lingua, non alia est/ q̄ Sytorum/ Afrorum / Maurorum, a quibus angusto traiectu/ diuisi sunt: & a quibus leges & instituta cœperunt. Reliqui enim Hispani / & si differunt sermone, tamē ita/ ut Itali inter se/ ut Galli / & Germani differunt. Cæterum horum quattuor Christianorum regum/ præter Portugallensem/ alii ex eadem stirpe/ idest / ab eodem auo progeniti sunt, qui fuit rex Castellæ tantū, ut cæteri maiores/ nomine Ioannes. Is duos filios ex uxore Helianore/ Petri filia, sororeq; etiam/ ex matre Ioannis/ & Martini, qui tres gradatim reges Aragoniæ fuerunt, Heinricum & Ferdinandum genuit, moriēsq; regnum Heinrico primigenio/ per manus tradidit. Hic cum esset in omni uirtutū genere, cuiuscūq; optimorum regum par/ in bellica laude maioribus respondere non potuit. incōmoda semper/ ac prope perditā ualitudine: Quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuuenē / & generosi/ ac regii animi/ grata erat: minusq; hominem ob id fraterne tractabat. Quod ille moderate ferens, quantum licebat se a regia frequētanda abstinēbat, & quia in belli artibus/ celsioribusq; uirtutibus non dabatur, in his mediocribus suā indolem ostendebat, affabilitate/ liberalitate/ consiliis dandis/ re familiari augenda/ liberis erudiendis / corpore exercendo. Brutus auunculi odium, suspectas uirtutes habētis, simulata deuitauit insania. Maioris tamē operis est, illud aperta uirtute deuitare: & odium pariter & inuidiam uincere. Augebat autem suspicionem regis (nihil est enim regum animo suspiciatius) q; uidebat fauorem/ studiumq; populorū propensum in fratrem, non modo q; optima ualitudine / q; tanta animi indole erat, uerum etiam q; prouentu filiorum felix

LIBER PRIMVS.

videbatur. Nam rex aliquandiu prolem cum nō sustulisset, tandem Mariam sustulit, quā certe tres/quattuorue filii Ferdinandi/ætate antecabant. Alfonsus/qui postea in regno Aragonum patri successit, Ioannes qui Nauarræ regnum adeptus est. Henricus/qui magister sancti Iacobi. Et Sancius qui magister Calatravæ/fuerunt. Nam Petrus multo minor cæteris fuit, tanto iunior Maria/quanto maior Helianore sororibus, quarum altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita rex/aut orbis / aut unicæ pater/& fratris / & populorum animum/tum sibi / tum filiæ pertimescebat. Ideoq; proceres omnes/ac ciuitates iureiurandō adegit, ad proficēdam illam regni heredem, futuramq; reginam. Hanc deinde adhuc intra infantiaē annos/Alfonso prout licebat per ætatem despondit, adductus quidem ne regnum paternum/in extremam familiam delaberetur, neue fratrem populosq; irritaret, ascito sibi pro genere homine peregrino, sed tamen non ex minima parte/ propter mirificam in Alfonso puero (erat enim q̄ illa maior quinq; annis) indolem, & incredibilem gratiam, adeo cōmodiorem filium sibi optare, se nō posse dicebat. Enimvero Alfonsum non in ea modo ætate puerili uterq; parens, sed quoad uixerunt, unice certatimq; dilexerunt/amarunt/complexi sunt/ita ut alii liberi, res enim erat minime obscura, etiā si excellenti omnes indole, tamen nihil essent ad Alfonsum/non minus ob alia carum/q̄ q; filius foret. Ea erat in usu & cōsuetudine benignitas/suauitas/probitas, ea in sermone prudentia/moderatio/iocūditas:is in rebus agendis uigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum/appetitusq; amicitiarum & gloriæ. Quæ omnia & decor oris/& membrorum concinnitas/habilitasq; condiebat. Ea deniq; in parentes pietas/obseruantia/crederes nihil eum magis studere, q̄ ut illis gratum facere posset. Hanc ipsam obseruantiaē/pietatemq; in regem quoq; transtulerat. Ex quo per causam sponsæ familiaris eo rex, arctiusq; q̄ patre utebatur, & ut generum regis

HISTORIARVM

immo & regni successorem/præcedere uolebat. Sed profecto raro respondent euenta propositis nostris, ut intelligere possimus, cõsilia humana utiq; diuina ratione superari. Alter fratrum sperat se relicturum Mariam suam Castellæ reginam, cum alter frater/qui non sperabat, suam Mariam relicturus esset. Ille putat se hos coniuges regni sui facturum heredes, & hic qui non putabat sui facturus erat. Nam non ita multo post/regina concepit, & filium edidit, cui rex imposuit nẽmẽ qd fuerat patris. Huic puero/& si iure nature & paterna uoluntate debebatur regnum, tamen filiam non aliter q̃ primigeniam/quod nomen proprium est eius, cuius futura successio est, pater uocari præcepit, & testamento cavit, neutiq; alium filio, si orbus liberis decederet, q̃ sororem succederet. Verum nato regni herede/ & si filia plurimũ uidebatur amisisse, plus tamen eius sponsus, cui iam desperandum erat / non modo regnum/uerum etiam sponsæ coniugium rege defuncto. Nã quomodo reginam collocaturam esse nuptum filiam/priuatopotius uiro / q̃ uel alicui ex Britannia, quam nunc Angliam uocant, principi unde ipsa traheret originem. In quod postea periculum deuẽtum est, atq; adeo de nuptiis actum erat, nisi puella/alium uirum se/q̃ Alfonso accepturam pernegasset. Et hoc iam declarato Aragoniæ rege Ferdinãdo, nedum ideo adhuc priuatam uitam agente non metueretur, sed quemadmodum præter spem Alfonso regni successio obuenerat: iterumq; præter opinionem de manibus exciderat. Ita ad postremum præter spem opinionemq; regnum aliud adeptus est; ut iam tunc a pueritia uarietatem fortunæ / quam pleraq; uita expertus est, auspicaretur. Sed de Alfonso posterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuisse autem abhorrentem ab re bellica Henrici regis animum, uel ex eo patet/q; affecta ualetudine comparauit exercitum, quem aduersus Granatenses educeret, atq; eduxisset / nisi grauante morbo celerius opinione hominum excessisset e uita. Hanc

LIBER PRIMVS.

certe secum tulit laudem, quod pro religione bellum suscipere destinasset. Reliquit autem & filii & regni autores/tutoresque secundum reginam / treis sibi maxime spectatos: Sancium Rodericum Daualos / praefectum militiae, quo sine controversia / nemo erat illa tempestate apud regem / nec integrior / nec strennuitate praestantior. Petrum Valasci / & Rogerium Lopizum Stuenigam. Ei defuncto / ubi Ferdinandus cum omni cattu procerum / regio more iusta persoluit: reliquum erat, ut is qui futurus esset rex, uoce praefecti militiae nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, instituto patriae / pro rege habetur, & eius uocem caeteri cum laeto clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hesitabat, & si regnum puero datum uolebat. Monebatur autem cum suo ipsius iudicio, tum procerum populorumque fremitu. Non enim esse ex usu regni expectare donec anniculus adoleuerit, si modo adulescere daretur, cum Ferdinandus iam adultus praesto sit, expectare qualis puer ille sit euasurus, cum assit is / qualis uoto expectendus esse, committere regni gubernacula regis satellitibus: & eum qui sit rege / patre / fratre / regali animo clarus / excludi a paterno regno, ac subiici cum tanta sobole regii generis, libi dini tutorum, ut per speciem administrationis / in exilium agant, in carcerem coniciant, in necem cum omni stirpe precipitent, quo ipsi impunius tyrannidem occupent, uel fato uel fraude extincto pupillo, ut florētissime domus familia / breui tempore omnis in nihilum recidat. Praestare igitur ut Ferdinandus succedat in regnum, illudque postea Mariae primigeniae fratris, Alfonsoque primigenio suo, quos prius iurauerat populi / in se regnatos / per manus tradat, aut Ioāni si dignior / quod regnet uidebit. Haec atque huiusmodi uerba exaudiens praefectus, ut tenebat manu uexillum, stabatque ante Ferdinandum / atque omnem cettum, uti se omni inuidia exolueret, quem inquit / me iubes filii regis Ferdinande nuncupare regem: te ne, an Alfonso, an Ioānem? Fecit hac interrogatio / quod ipse erat in aliena, illum in sua ipsius causa arbitrum. Hic responsu

HISTORIARVM.

illud omnium seculorum memoria dignum, & uox æternis litteris dedicanda: ac nescio an nisi in fabulis simile factum/ aut par inueniri queat, sacro quodam rebus humanis exemplo, ut discerēt homines plus pietatem/officiūq; in suos esse, q̄ regnum. Cuius tamen rei fama per omnes ferme terras/nō minus q̄ pro merito est peruagata tot causis/ tanta occasione/ tanto hominum consensu/ad tantam spem uocatus, non integritatem animi flexit, non consilium distulit, non uocem proferre dubitauit. Sed protinus/ecquem, inquit, alium nuncupabis/q̄ Ioannē? Qd̄ si nō audes me imitare ipsum, assumpto in humero infantulo, sicut erat statura sublimi, ex loco superiore exclamauit: Ioannes est rex. dicite omnes, rex Ioannes. Quam uocem admirati uniuersi & ipsi subsecuti sunt clamantes identidem, rex Ioannes. Ita Ferdinandus hac consilii celeritate, non dato hominibus spacio deliberādi, rapuit eosq; excussitq; iudicium. At tacite defuncto regi exprobrauit inconsultam suspicionem, qui talem fratrem/se quoq; meliorē/ non belle tractasset, ac nequid/de animo eius in dubium reuocari queat, omne reliquum uitæ tempus declarat Ferdinandum non aliter perseuerasse q̄ inceperat. Postea uero q̄ suæ fidei ac uirtutis sub oculis omnium tale specimen dedit, in sequentibus diebus, cum uideret apparatus belli solutum iri, q̄ nemo unus ad eam rem administrandam satis idoneus putaretur, neq; proceres qui ex aliis nationibus/ in honorem religionis/ ad id bellum conuenerant, decorum sibi ducerent, sub iis tribus/aut eorum aliquo/militare, se ducem pollicitus est. Atq; ita uolentibus/gaudentibusq; cunctis summa gerendi belli ei defert. Cui se comitē itaq; cū ingēti necessariorū manu pmisit Sancius Rogeus ep̄s Palentinus/nō indecorū sibi existimās p̄ religionē arma tractare: uir maximi aimi/maiorisq; & cōsili & fidei. Hoc cōi amico nisi Ferdinād⁹ ac regina inter se trāsgūt, ut dimidiū regni/ qua pte ad hostes obiectū est, uelut fidutiæ ditioni, ac p̄curationi Ferdinandi cedat,

LIBER PRIMVS.

suumque munus sit rem bellicam administrare : cætera quæ extra periculum posita sunt reginæ obtemperent. Interea rex barbarus / qui contra se parari bellum acceperat , postquæ de langore / mox de obitu regis certior factus est, defunctum se periculo existimans / incepit iam nonnihil de cura remittere. At ubi delectum Ferdinandum ducem comperit, uel magis timuisse dicitur, quæ non per alium / ut rex fuerat, sed per se esset bella gesturus, illosque ætatis ac uirium flore ostentaturos uirtutem, quoad posset per occasionem ut se dignum auo / dignum patre / dignum fratre / dignum etiam regno / indicaret. Annixurus quoque ut sibi & autoritatem / & potentiam compararet : igitur ad transmarinos reges mittit ut primo quoque tempore traiciant auxilia, & omni humana ope iuent / Hispanam circumcisionem, aduersus incredibilem Christianorum multitudinem, in ea enim re positum decus generis religionisque, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra / ni trucidari malint, mutare cogantur. Etenim hunc regem / transmarini sacrosanctum & sentiunt / & nominant, quæ pro tutela religionis oppositus est contra uim Christianam / in ceruicibus suis imminentem. Ipse quæ maximas potest, equitatis / peditanisque copias cogit, omnes aditus / qua uenturos hostes suspicabatur interceptit / intercuditue, præsidia disponit, oppida / castellaque fossis / aggeribus / propugnaculis / turribus / stationibus / munit : omni que & tormentorum / & telorum genere instruit. Nostro autem imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittantur auxilia, uidenti : prima curarum fuit classem comparare, atque eam ad rationem temporis instructam habere. Itaque episcopum Palentinum / & Laurentium Zuarem / magistrum sancti Iacobi / & generum eius Gasiam Fernandum / secundum a magistro, quem magnum comendatorem uocant, cum maxima copiarum parte præmittit. Ipse Ispali ad maturandam classem aliquot dies consumit, quod faciendum sit præfectum, is fuit Ioannes Henrix, docet. Summa

HISTORIARVM

hæc fuit non minus pecuniam ad hostes / quàm equos / arma /
milites subuehi prohiberet . Nam is corpora aduersariorum
armantur, uiresque adduntur: illa nostros animi plerumque ten-
tantur, & uelut exarmantur, & nostræ rationes in discrimen/
perniciemque deducuntur, ut postea re ipsa compertum est. His
confectis, Ferdinandus cum reliqua parte exercitus uenit ad
castra, quæ erant posita ad Setanillium, quod oppidum in
media conualle / iminentibus utrinque rupibus / collibusque / des-
picitur. Ab utroque latere / extra teli iactum / & licet in depræssio
loco sedeat, tamen in ædita aliquantulum / & circumsisa petra /
situm est. Flumine cuius idem quod ipsius oppidi est nomē,
petræ radices subluente pene circumfluum. Denique & natura &
opere egregie munitum / ad orientem Granatæ uergens: & iam appe-
tebat solstitium æstiuum. multum enim temporis exequiis ap-
parandis / consiliis habendis / rebus componendis / extractum
erat. Ibi pro situ loci / quoniam cæteris tormentis / parum pro-
fici uidet Ferdinandus, turrim quæ muro admoueretur, exci-
tare instituit: magnum opus & laboriosum, quippe ab eo loco
expugnanda urbs, qua tantum aditur, qui locus non minus
celso muro / ac turribus / quàm reliquus ambitus amne tutus est .
Interea cum turris / musculi / uinæ / cæteraque machinæ / ut cuique
datum negocium est, fiunt. Ferdināus præter quotidianas
expeditiones / cum eadem copiarum parte / cum qua uenerat,
oppida duo / Prineam / & Pegum / paucis diebus expugnat: erant
enim parua . Tum oppidum Zaram aggressus, positis ante
porta castris, asperrime oppugnat, magnoque cum periculo /
multisque cum uulneribus quotidie dimicabatur, & utrinque non
nulli cadebant, cum nostri primum replere fossas, deinde arie-
tibus muros subruere, postremo scalas admouere: illi con-
tra his omnibus nostros prohibere niterentur, nec nisi tor-
mentis res / atque omni genere missilium / agebatur . Sed
oppidani tinctis ueneno sagittis utentes, nostros ad usum
ueneni uicissim compulerunt . Tandem hinc machi-

LIBER PRIMVS

nis discussa muri parte, illinc ariete subruente turrim, intra tricesimum diem/ex quo die obsidere coeptum est, deditione facere coguntur, ut cum binis uestibns demigrent. Erant autem ad tria millia permiscui, sexus / ætatisq; , urbs militibus in precium laboris, & uulnerum diripienda conceditur. Trāscribunturq; ibi incolæ, eisq; ager Prineanus/Peganus/ Zaranus/pro cuiusq; conditione/ac merito diuiditur: sed ita ut nemo Agarenam linguam teneret, pro colono admitteretur: nequādo sermonis cōmertio Christianis ac Barbaris / intercederet consuetudo: quippe ad proditionem facillima occasio. Hos Granatam uersus abeuntes, & propter uxores / paruulosq; liberos/ac senes tardius iter facientes, Didacus/Demanus Adelittus, comparata omni Almuganeorum manu, de quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Seranillii, quæ aberant decem millibus passuum, affecutus est in angustiis quibusdam, & ad unum omnes occidit, siue odio gentis; siue prædæ spe, q; crederet eos aurum ferre, siue ulciscendæ iniuriæ alicuius gratia, siue alterius persuasu/in uictoris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad pœnam de posceret, ac primos sociorum . interponebant pleriq; preces, ut ueniam daret, quorum aliqui eo impēsius absolutum optabant, ut inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantū captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negante se ueniam dare posse, nisi fama periclitari uellet, ac fidem datam rupisse: responsum est a multis partibus / non permissurum exercitum / sanguine Christianorum / canibus illis parentari, resq; iam ad seditionem spectabat. Ferdinandus qui sciret multos adesse qui inuiderent: multos qui odissent; multos qui ob factiosam potentiam/non possent a se/utpote recenti duce, in officio teneri pronunciauit, Didacum/sociosq; se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, unum Didacum ignominia notare, ut cū oibus quæ peccauit hac leni multa

HISTORIARVM

tionē decidat. Iam tum apparebat contumaces nonnullorum esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore opus erat dissimulatione & lenitate non ira aut sæuitia. Dum hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas triremes dimittit, quæ si quas in traiectu barbarorum naues uiderint, intercipient, ut quid apud hostes agitur explorent. Ille paucis diebus biremes duas Maurorum/cursum in Hispaniã tenentes, nocte insequuntur. Quarum altera quæ pergere ausa est, cum tota nocte elusisset, demum albente cœlo/in potestatem tritemium uenit, & se cum sociâ missas dicit, nunciatum quam ad diem præsidium expectaretur, percunctatumq; utrū semel rex Granatensis/mitti auxilia uellet: an quod tutius per partes & furtim. Altera uero conuersa uelificatione, eo unde uenerat relata, nunciat mare obsideri ab hostibus, quot autē nauibus inexploratum habere, duas se tantum Liburnicas obuiam obtulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non dubitare a duabus interceptam. Hæc ubi hostis accipit, nõ per partes/sed semel tota classe, agendū ducit, & eo diligentius naues instruit/ornatq; Hispanas iam in salo esse audiebat, quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis postea diebus præ nauigantes, omnem illam Africæ oram/ut certius rem explorent, compræhensis aliquot nauiculariis negotiatoribus/discunt accelerari nauium apparatus, quæ in Hispaniam subsidio mittantur, ac duas & uiginti triremes iusta magnitudine/ac iusto numero militum/quattuor eadē forma, sed grãdiores cū sexagenis singulas electissimis equis. Hoc explorato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, lēbum iterum cū secundo nuncio/ad præfectum mittunt, quæ rem doceat. Præfectus non ita multis diebus ceteras naues in salū deducit, ad eundem forte quo hostiles erant numerum. Paratisq; iam antea rebus omnibus instruit/armatq;. Ad hæc complures onerarias cū cōmeatu ampliore/nequando mittendū pro eo longius foret, cumq; machinis, siqua ad mare oppida expu,

LIBER PRIMVS.

oppida expugnanda essent. Comitabantur autem has quæ plura nauigia minora. Nec diu postquam transitum obsidere cœperant expectatum est. Nam uix sexto die/duæ Liburnicæ nostrarum quæ procul magis quam cæteræ a freto aberant, sub ipsum solis ortum/conspicantur classem hostium non longius a se quam duodecim milibus passuum, nec a terra quam bis tantum. Datoque protinus / quod conuenerat signo, sociæ uenire festinant ad transitum, quia hostium proras tendere uident / occupant, leuatiscque armamentis, ac suspensis remis/parati expectant, ut aut retro tendere, aut priusquam littori appellant, conferere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere/quam ab initio uiciniores hostibus, modo quiescentes, modo lente remigantes, atque interim/ita præfectus iusserat circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primum conspectum totius classis aliquantum uela demisisset, nonihil uel in deliberando, uel in præparando se ad bellum, cursum repræssisset, nauigationem deflectit, eo consilio/ut triremes ab aliis scingant, quæ subsidio remorum carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis uelis in aduersum peneuentum/secundum terram remigare pergunt. Præfectus cognito dolo, alio inuicem dolo utendum putat, confestimque & quam maxime poterat furtim strenuissimum quemque ex aliis nauigiis/in trireme accitum/iubet occulte quiescere: nauigiaque ipsa de industria segnius sequi, quasi subsequi nequeant: dehinc cæteris præcipit cum signum dabitur, non nisi remiges/æuo multitudo dissimulet/exclament, ueluti sumpto animo/quia illi fugere uideantur. Vehementius autem a nostris/qui assequi cupiebat, quam ab illis remigabat, qui & hostes fatigare uolebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire non possent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, nisi sicut erat constitutum clamorem tollunt. Illi omissis remis uela faciunt, conuersisque proris Malacam petunt. Nostri quoque item faciunt, breuique tempore a

HISTORIARVM

fuis remotiores/ꝛ ab hostili terra/hostem adipiscuntur. Tum ille/prout præceptum sibi erat, ne a latere/aut a tergo rostris nauium feriretur, quantum potest obuersis proris/aduersus proras excipit, imbre sagittarꝛ ad ipsum incursum/ utrinꝛ in alteros emisso. Mox coniectis ab Hispano in quacũqꝛ dabat Africanorꝛ nauem/ferreis manibus/res nõ tam sagittis/ ac iaculis/ꝛ pilis/iaculisqꝛ gerebatur, utrisqꝛ non modo pro gloria/imperio/libertate/uita/sed etiam pro religione / annitibus. Addebat non leues illis stimulos, qꝛ in conspectu suorꝛ / & de eorum quoqꝛ salute ac libertate pugnabãt: quos auxilia diu expectantes, desertum iri nefas uidebatur. Sed Hispani & ro bore/& numero/& religione superiores/ magnã multitudinẽ barbarorꝛ trucidãt, plurimiqꝛ in hostilẽ classem isiliẽtes, passim cedũt/capiunt/mergũt/aquis late cruore infectis. Tandẽ aliquot nauibus expugnatis/cæteri effusa terrã petunt, arenisqꝛ proras impingunt: malentes uitã/ꝛ classi famãqꝛ cõsulere. Ita uicti/atqꝛ exuti, quia uictores atqꝛ instructi nequibant, Granatensibus auxilio uenerunt. Hæ naues partim ab ipsis/ne a uictoribus retraherentur, concrematae sunt, partim a nostris/qꝛ eas extrahere non possent, cum ex turri Carbonaria, quæ est in littorã Malacæ, illuc enim impacta sunt, defenderẽtur. Decem ex omnibus/aut in pugna/ aut in fuga cũ suis remigibus/nautis/militibus/ atqꝛ omni armatura / captæ sunt. Præterea duæ Hippagines integris equis/ornamentisqꝛ. Nam totidem ex omni classe / cum rem inclinare uidissent, occupatis aliis/atqꝛ satagentibus/fugã se mandauerant: quas postea classis Portugallensis/cũ septã oppidũ in angustiis freti positũ inuasit, repertas in sicco/deduxit uacuas atqꝛ abduxit. Rex Granatensis ubi accepit/ab auxiliariis suis/prælio nauali male pugnatum, quosdam non ex infimo loco uiros ex nostris corrumpit auro, quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominibus eorum, quos enim nemo pro certo peccasse conuicit, malignum sit a me/ueluti certi criminis/con-

LIBER PRIMVS.

demnari, & quos dux ipse putauit subiticōs, ego quoq; sub
ticebo. Verus ne rumor/an fictus fuerit, ii quos rumor teri-
git/ipsi uiderint: satis certe dedecoris sustinuere ex ea ifamia.
Crediti enim sunt ita rotas / axesq; quibus turris innitebatur
per certos homines uitiasse, ut ad primum statim motum tur-
ris subsideret. Hoc satis ad impediendū/atq; eludendū/ illius
anni conatum esse uidebatur, ita ut in reliquum tempus in-
ferre bellum Ferdinandus/aut non auderet / aut non posset,
aut minus cōmode posset. Turrim autem reficere etiā si cor-
di esset, si perfidiā socioꝝ non dissuaderet, si temporis spatiū
pateretur; tamen rem frumentariam / qua maxime laborabat
exercitus, non permissuram/existimabant. Siquidem multo
exilior expectatione hominū, illa æstate messis fuerat: & exer-
citus/ex dimidio erat maior q̄ pro cōmoditate, adeo multitu-
do ipsa/nonnūq̄ ne uictoria potiamur in causa est. Ferdinan-
dus ut lætus ex nauali uictoria / bonæq; spei / ac fiduciæ ple-
nus, cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita sollicitus
ob penuriam rei frumentarię/non prius de expugnatione op-
pidi/ubi nonnihil dura proponebatur dimicatio, agendum
constituit/q̄ milites animo ac corpore refecisset, præda ingen-
ti bouū/atq; ouiuū, nam subtractus militibus cibus, non modo
membris uires/sed etiā animæ/quæ magis q̄ corpus pugnat,
uis subtrahitur. Pascebantur autem ferme omnia pecua Gra-
natensum / in ualle Cartanæ / triginta a Setanillio millibus
passuum. Hanc omnem multitudinem si possit, aut quantā
maximam possit, erat ad triginta millia capitum bouini pe-
coris/& quinquaginta ouium, ut abigat/negocium dat Lau-
rentio/& Garfiæ/quos supra diximus. Illi cum quattuor mil-
libus equitum/leuiter armatorum/ totidemq; peditum / pro-
fecti, quinq; & uiginti milliaribus confectis / noctu in ualle
quadam altis coarctata montibus, silentio sede capta quies-
cunt, ac de quarta uigilia/recentibus equis/iter peragunt, re-
lictō/ad custodiendas montium fauces/ præsidio duum mil-

HISTORIARVM

lium peditum, non quia eadem uia reuerti constituerent, sed ut ab hoste conspecti/ii qui montes insedissent, speciem præberent prædatorix manus, illac reuersuræ, ignari tamen ipsi consilii ducis sui. Sed in difficili re domestici quoq; celandi sunt, & perinde atq; hostes fallendi, præclareq; cum exercitu/ac populo agitur, si dum maiori parti bene cōsultum sit, minori male consulit: quanq̃ non defuit ad eripiendos e periculo socios cura, postq̃ prius consilium fortuna approbat. Facto ex improviso/in greges armenta q; Laurentius incursum spacia satis ad cogendam prædam habuit, priusq̃ ingens manus hostium/in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi uel uiso præsidio/uel ex alior; uoce cognito/esse ad introitum uallis, qua prædones uenissent, illuc qua cuiq; proximum est recurrunt, ut reuertentem cum præda hostem intercludant, exuantq; . Laurētius interea collocatis in medio armētis/gregibusq;, longiore uia/sed tutiore/castra uersus cursum intendit: oues quas sequi nequibant / præter paucas, quas aut in equis/aut in humeris occisas/discerptasq; socii ferebāt, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanq̃ aliquando commodius prædæ futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant, in postremis Laurentius/ & Garsias leuia cum insequentibus assidue certamina conferentes . Et cum aliquantū processissent, ut ab insequendo hostem cohiberent, & sociis sicut coniectura colligebant, aut circumfessis/aut circūsedendis suppetias irent. Garsias cum dimidio postremi equitatus redire eos qui ad insequendū pperabāt, in uia fundit/ fugatq;, & ad socios admissis equis peruenit, iam satagētes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos: sed conspecto equitatu, qui iam subibat uallem, opinatus hostis/ adesse omnes cum præda, undiq; per decliues colles/cum clamore decurrit, transitu prohibiturus. Idem quoq; nostri/qui relictī fuerant, arbitrati/& a præsentī periculo nō nihil relaxat, recepto animo & ipsi descendunt, breuiq; suis iungunt. Hic in ea ualle acre

LIBER PRIMVS.

præliū surgit, illis quasi præda traducenda esset annittentibus, nostris angustias discrimenq; sensim inter pugnandum euadentibus. Garsias dum in mediis telis uersatur, sinistra ei uerū transfoditur. Tandem multis acceptis utrinq; uulneribus, aliquot ex nostris/multis ex altera parte interemptis, se in tutum recepit, siue q; hostis subsequi prædam putaret, quā recuperare mallebat, q̄ cum istis abire uolentibus/periclitari fortunam belli, siue q; ad eos/qui abigerēt pecora, redire censerent magis ex usu esse: sed iam illi quoq; tuto abibant. Ita utriq; diuersis ex locis/sub idem fere tempus/tertio q̄ profecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra/hora pomeridiana perueniunt. Ea carne se exercitus illa nocte / quam peruigilem/comessando atq; perpotando traduxit, in præteritum pauit, reseruatis in duos insequentes dies iocinoribus, q; diceret iocinora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sagina refecto exercitu/cū iam omnia in procinctu essent, Ferdinandus primo die/productis musculis / fossam exteriorē repleri imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maiore negotio/secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis nō modo missilibus/ut priore die fecerant, impedire conātibus, uerum etiam eruptione facta/securibus/ignibusq;. Virtus tamen militis/& spes oblata diripiendæ urbis / omnia impedimenta uincebat. Tertio autem die/cū omnes copię in armis essent, paratis machinis/aliis ad subruendos muros, cū hilari uociferatione/turrim/quam extruxerant, qui iussi erant, moliri cœperunt. Ea ad primum statim conatum succumbentibus axibus/mox rotis/tota subsedit, & cū magno metu/periculoq; eorū/qui & desuper/& prope erant, reddito sonitu perpendit, acclamātibusq; ad subsidiū plerisq;, ii qui iclusi erāt/precipere festinauerunt. Ad quem tam inopinatum / utriq; particasum/nostri stupuere/dolere/pudere, inter se lamētari, detrimenti tantum/quod accipiebant, dedecusq;/ac queri proditionem & mussitare, quis nam author proditionis fuisset. Exul-

HISTORIARVM

cerabat quoq; hanc indignationem letitia / atq; obfessorum ,
qui ex tanto ac tam præfenti discrimine erepti / animos tolle-
bant, ferocioreſq; / quaſi uiciſſent, ſe oſtētabāt: deum pro ipſo-
rum cauſa pugnare iactantes. Nam numen adfuiſſe, non ca-
ſum / aut fraudem interceſſiſſe exiſtimabant. Omnino nuſq;
magis impie / atq; inexpiabiliter proditione graſſatur, q̄ in bello
contra religionis hoſtes. Vbi quæ ſibi ſucceſſerunt proſpera,
ſcelere noſtrorum / ea diuinitus eueniſſe interpretantur, tegē-
te proditionem in poſterum quoq; tempus, eo qui ad produm
noſtros ſollicitauit, atq; induxit. Ex quo fit, ut tam pro-
pto illi animo in bellum ruant, cupidioreſ interdum inferen-
dæ plagæ / q̄ cauendæ, q; perſuaſum habent / ſe & occiſores / &
occiſos in bello, magnā apud ſummū deum mercedē adeptu-
ros. Percuſus tanto caſu Ferdinandus / adhibet in conſilium
fideſſiſſimos quoſq;, & ad eos refert / quid conſilii ſit ineundū.
Dura inibat ex omni parte ratio. Inquireret fontes, quos
magnos uiros eſſe ſuſpicabatur. At ne Adelittum quidem
potuerat, ulciſci. Reficeret turrim. At magnum diſpen-
dium / & ut in fame magis ac magis inualeſcente, indies
militum contumacia proponebatur. Rediret infecta re. At
non aliorum culpa, ſed ducis argueretur. Tunc Sancius
epiſcopus, Ego, inquit, Ferdināde a ſapientibus uiris accepi,
ubi neceſſe eſt aliquid fieri, aut contra / ubi quid fieri poſſibi-
le non eſt, ibi nullum relinqui conſultationi locum. Nos Se-
tanillium obſidemus, fame nos obſidet, & quidem arctius,
cum qua niſi quacūq; ratione decidimus, uereor ne nos ante
expugnet, q̄ a nobis oppidū expugnetur. Qd ſiquis morbus
aut peſtilētia in tuo exercitu contigiſſet, proſecto de mutan-
do loco / atq; recedēdo non dubitarem. Nūc fame in nobis
orta idem facere dubitamus: plus q̄ peſtifero morbo, & quæ
ad maiora ſcelera homines inducit, q̄ ullus morbus. Deſicit
nos res frumentaria, nec ſuffici aliunde poteſt. Cedamus igit̄
neceſſitati, & quod effici nequit, non inſtemus efficere. Neq;

LIBER PRIMVS.

est q̄ istū discessum putes tibi deformē fore. Tu terra maricq̄ uictor redis: tu breui tēpore maiora multoz̄ opinione fecisti: tu quantū in te est oppidū hoc expugnasti: q̄ in manū tuam non uenerit, id non tibi sed temporibus/ sed sterilitati/ sed perfidiæ socioz̄/ assignandum est. Pro re comperta habes dolum uersatum esse in turri subruenda, & pro cōperto habeas, licet neq̄ aliter in reliquum tēpus expectes, non iam in turri/ sed in tuo capite. An huc usq̄ progredi contentā sceleratoz̄ audaciam censes? Erras si minoris audaciæ putas hoc fecisse, q̄ tibi uenenū dare. Viuo rege cum procul abesses, a rebus agendis/ tamen multos patiebaris inuidos; & qui te perditum uellēt, quid eos nunc facturos suspicaris? Quos maiorem ipsoz̄ spē/ potentiām/ gloriāmq̄ adeptus, offendis/ ac torques. In quos si inquirere cōperis, quāuis non tantum in his p̄sentibus crimen esse arbitror, seditionem in castris excitaueris, iocūdūq̄ hostibus spectaculum prēbueris, & extremum huius militiæ actum sedaueris, plus habiturus apud populos detractionis ex asperitate ultionis/ q̄ beniuolētiæ & laudis. Relinque itaq̄ eos, qui te/ qui nomē Hispanū/ q̄ religionē leserunt, hominū iudicio rumoriq̄ puniendos. Qd̄ si neq̄ penuria rei frumentarię/ neq̄ socioz̄ perfidia nos manere permittit, & satis magna cum gloria redimus, quid agendum est/ nisi ut te domū recipias, cōparaturus in proximū annū/ & fideliorē tibi/ & cōmodiore numero manū. Hęc ubi Ferdinandus audiuit, iussit in quartū diem profectionem pronuciari. Interea ne laxa omnino profectio esset hostibus, circūuectos agros / ferro/ igniq̄ uastari, quibus ob spem potiundi oppidi haecenus partitum erat. Tertio die fumantibus quoquo uersus ex incendio Setanillianis agris, profectus cum omnibus copiis Ferdinandus ubi in campum Mauri peruenit, unde omnem exercitum subiicere oculis poterat, iniit numerum militum, recensuitq̄: quod in aduentu non fecerat: equitū ad triginta/ peditū ad sex & octoginta millia. Quod ubi egit, partē missā

HISTORIARVM

fecit, partem ad certa loca hybernaturam dimisit. Atque ita diuersis itineribus/ut cuique/aut commodum/ aut imperatum fuit, discessum est. Dimissis copiis Ferdinandus ad curanda opera pacis animū intendit, & ubi apud populos/principesque uenerabilis magis atque carus iustitia ac sapientia effectus est, bellum reparat, coacto exercitu/non ex potētissimis ducibus/magna queque manu sequente / sed ex medio ordine hominū, probatos non multos ducentiū/cum minimolixarū/ calonūque numero. Nam hoc genus castra auget non aciem. Ideoque multo maior hic quam superior fuit exercitus: sed tanto utilior, ad sexdecim tantum millia equitum / quadraginta peditum. Reiquoque frumentariae/nam insequens annus fertilis sane fuit, ita prospectum est, ut nulla in parte Hispaniae minor quam in castris/aut penuria/aut caritas esset. Classis autem eo anno nulla in salo/præter duas naues speculatorias/fuit. Nam barbaro aliam reficiendi/aut consiliū non fuit, aut fiducia defuit. Verūtamen per omne interim tempus/ Africani principes in Hispaniam clandestino traiectu/militem atque arma summisserāt, prouidentes rei Hispaniae, si rursus bellū a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam uere ineunte, edicit omnibus decurionibus/tribunis/præfectis copiarū / ut in die certum/præsto sibi essent ad Eifam, quod est oppidum finitimū hostibus. His interea diebus Helianor uxor/rarissimi exempli mulier / quotidie antelucana diligentia / nudis pedibus/duarum tantum familiarum comitatu / uisebatur ire ad ædē diuæ Mariæ/cognomine custodientis, quia maiorum memoria/delapso illic in puteum infantulo quodam/ ad inuocationem matris / mota matre domini/succeuit ad orā usque putei aqua, & incolumen filium matri restituit. Hanc in ipso digressu / maiorem immodum anxiam Ferdinandus cohortās, quid tu / inquit / uxor tantopere sollicitudine mei / te afflictas? Deus quem semper relligiose coluimus, & causa optima propter quam nūc in expeditionem eo/& apparatus belli / &

LIBER PRIMVS.

fides sociorū promittūt me tibi/ cum uictoria reuersurum. Ex quo te bono animo esse/ & non demisso decet: ne maritum in hostes euntem, infausto prosequi omīne iudicare. Nam desiderium mei solabere aspectu, colloquioq; cōmunium liberorum. Ex quibus Alfonso abs te/ ne ægrotum animum exulcerem, nolo abducere: fraudoq; me ipsum uoluptate, ut tu ea fruaris. Caueq; si me amas, ne liberi nostri / ex tuo mœrore mestitiā cōtrahāt. Qualis enim aspectus est matrisfamilias, talis & totius familiæ est. In qua cohortanda accurāda/sustinebis etiā uires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro relligione/ pro gloria domus / pro amplitudine uestra/in alia militia ago. Tu uero mi Alfonse/ etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre duce, tamen ne matrē sollicitudine tui maceres, apud eam manebis, donec rebus prospere ire incipiētibus/illa te uenire permittat. Interea perge, ut facis, dare operam uirtutibus: & in primis affectum quem mihi præstabas, in matrem confer. Cito autē ut spero, & opto, te e castris accersam, quo particeps sis patre nē laudis. Hęc locutus, filios deinceps amplexus, osculatusq; abiit cum flore copiarū uexillis præcedētibus, quorū primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis, alterū matris eius, cum angelo Gabriele/ conceptum spiritus sancti annunciante. Tertiū sancti Iacobi, quartū erat regni: deinde reliqua. Atq; hoc ordine a cetero exercitu exceptus est, ubi cū pauculis diebus statua habita essent, Anticherā uersus/ quæ ad Aquilonem Granatæ uergit, castra mouit. Cūq; in agrum hostilem peruentum est, magna uis ferarum excitata est/ex consuetis locis propter diutinam/ ut fit in bello / desuetudinem rusticorum ab agris. Quæ fere ab agmine armatorum / in quod inciderant, fugientes, cum in aliud / & subinde aliud incurrerent, fugatæ / atq; exterritæ / hominum uociferationibus / tandem conficiebantur, aut uiuæ presertim defessæ fugitando / in potestatem multorum /

HISTORIARVM

manusq; ueniebant. Cum aues etiam multæ/tãtis undiq; uo-
cibus/inuicem ad capiendam uenationem adhortantiũ, con-
fusæ/attonitæq; ac toties reuolando defatigatæ, aut hastis in
aere percutiebantur, aut manibus humi rapiiebantur. Hunc
in modum milites ludibundi uictoriam ob id prædamq; au-
gurantes, ut est illa natio auguriis dedita, in conspectum An-
ticherę uenerunt. Est autem id oppidum ad radices collis ac-
cliuæ, cuius arx saxo extructa in decliui supercilio urbi imi-
net, disclusa ab altiore colle/qui perpetuis montibus/ad iuga
Granatæ excurrit. Mediam uallem/proxima petra fluuius/
magnis gurgitibus erumpens secat, intra teli iactum utriq;
colli uicinus, & muros/qua parte in plana se porrigunt, ra-
dens flexo alueo. Dicebat aliquando a superiore colle uenisse
auxilia Anticherensibus, cum obsiderentur, eoq; non reda-
ctos in deditionem, cum cibus iã armisq; defecti essent. Hunc
locum cum imperator in primis occupandũ duxisset, ep̃s sibi
id negotii desumpsit, eumq; fossa primũ/ & uallo in sequen-
tibus diebus/per ocium muro/ac materia ad staturam homi-
nis circũdedit. Idem fecit in inferioribus Ferdinandus mu-
nitionibus/quantum dabatur mœnia cõcludens, crebra nũc
huc nunc illuc oppidanorũ eruptione opus distinẽte. A tergo
partim iuncti carri claudebant, partim fossa & uallum. His
confectis/aquatione ex fluuio oppidanos prohibere consti-
tuit. Nam intra muros/unus puteus tantũ esse non ignoraba-
tur, & is amarioris aquæ/quales fore cæteros/ si plures fodere
oppidani tentassent, credibile erat. Quotidie aut̃ acie præliũ
conferebatur, nec interdiu tantum/sed noctibus quoq;, cum
illi porta/quæ ad flumen fert, egressi aquarentur. Et auertere
quidẽ cursum fluminis imperator uolebat, sed plurimus pro-
nebat labor/ac plurimorũ dieꝝ: uerũ mallebat milites in alio
exerceri opẽ. Itaq; de sc̃da uigilia/parato cespite/ac materia
ante portã/in citeriore ripa aggerẽ iaci iubet, ac stationẽ muni-
ri, collocatisq; tormẽtis, cũ sagittariorũ cohorte/egressu portæ

LIBER PRIMVS.

oppidanos prohibuit. Qua ex re actum de salute obsessorum erat, nisi magistra inuentionis necessitate a superiore aluei parte/suffossa tellure/aquam deriuassent, quæ cursum/ ne res depræhèderetur, nõ perferret. At nequa uia furtum hostibus suboleret, totis noctibus de muro carrucis/ad capita uectiũ confertis, quibus funes ad uasa alligati inerant, aquabant. In terea labore assiduo excitabatur machina, duo de uiginti caris imposita/proceram scalã sustinens, pronam nonnihil atq; pendentem, ut stante extra intimam fossam, machina procũbens, scala sese in muros/aut in turrim usq; porrigeret, lata ab imo ad summum/decem pedes, ita sublimis ut in ea centum armati possent insistere. Subterq; intra machinam/ quasi in equo Troiano, totidẽ alii latebant/post illos priores, si turris obtenta esset, ascensuri cum ministris/ rebusq; ad expugnationem/ad refectionem/ad curationem uulnerum / plagarumq; necessariis. Duæ præterea minores utrinq; machinæ/quasi comites/senis innixæ carris/ ex utraq; singulis surgentibus trabibus/instar naualium malorum, quæ caueas in uertice, & ut nũc in nauibus fieri uidemus, uelut capita ferebãt, recepturas quaternos arcubalistarios/iam delectos, & inter omnes præcipue insignes/ quorũ singuli ictus / singulis aureis donabantur: ita ut bini tenderet per uices, bini sagittarent: ne quẽ in muris non modo consistere, sed ne membrum quidem proferre permetterent. Fuit autem consilium ducis / non ad consumationem machinam perducere, sed animos hostium oculosq; fallere: facta in speciem machina, ut cum compedio temporis/tum incolumitati suorũ cõsuleret alio genere expugnationis. Ideo enim ratio agendorũ cuniculorũ/hoc enim genus expugnationis instituebat, & breuis & tuta habetur: quia hostis nullam ex aduerso oppugnationem preparat, & incautus/& nõnunq; dormiens opprimitur. Sed acri est opus diligentia, ne insidiæ depræhèdant, ut tunc diligenter p̄uisum erat. Siquidẽ ædificatio turris auocabat hostis animum ab oĩ alia

HISTORIARVM

defensione, & humus e cuniculis egesta, post eam lignorum molem cōmode latebat, & sonus suffodientium/ad strepitum fabrorum non exaudiebatur. Et cuniculi quidem/a principio uni erant, mox in diuersa tendebant. una uia quæ ad turrim effodiendā, altera quæ intra moenia euaderet, ut pariter succēsa ac collapſa turri/ & a cuniculis erūperet, & ab exterioribus irrumperetur. Sed ut quotidianis depræhendimus experimētis, maximas/plurimasq; oportunitates corrūpi/ac perdi uel minimis causis, ita ibi usu uenit. Nam quidam ex iis/qui in statione ripæ excubabānt, forte totum diem in defodiendis cuniculis inſumpſerat, intempeſta autem nocte/cum ad uicem uigiliarum excitaretur a ſocio, & quia ſurgere uolebat, increparet, irato ac maiore ſono uocis excuſauit defatigationem, quia illo die ſolem non uidiffet deſeſſus, ac deſodiēs in ſepulchro ſtans, non iacens, humatusq; cum nondum homo deſiſſet eſſe: & cum effodit cuniculos, ipſe cuniculus factus eſſet. Ea uox a quodam/qui muros e regione cuſtodiebat, excepta eſt, ut ſunt acrioribus auribus/qui magis timent, ſtatimq; ad magiſtratus delata. Nec mora cæteris omiſſis ſumma cura / nunq̄ intermiſſo opere / ad cuniculos tertia nocte/quo tempore a noſtris ceſſabatur, peruenerunt. eoſq; quantū proxime caput ipſum poterant, obſtruxerunt, & adhibitis cuſtodiis/opus ſubterraneum/deſtitui coegerunt: & aliud ut ſic dicam ſupra murale, maiori ſtudio peragi. Et iam peractum prope erat, cum barbarus rex dicitur prope diem non modo ſe obſeſſos liberaturum iactaſſe, ſed etiam obſidentes oppreſſurum. Sic enim fore, ut non modo / q; e fide regis erga ſuos/aqua/telis/& nonnihil cibo deſeſſos, ſed etiam q; dignitate faceret, & uenerat in ſpem hanc / propter imenſam hominum/quam præter aduectitiam/ex omni regno collegerat. Nam ſatis conſtat eam ad decem millia equitum/& ceterum & uiginti millia/peditum fuiſſe, uix ullis impedimentis/ ulliſq; caloniibus/ac lixis/complurium mulier; comitatu, quæ cum in uia/ caſtiſq; cibis

LIBER PRIMVS.

castrisq; cibos, tum in prælio potum, subministrarent. Adeo nemini uiroz uacabat fere nisi pugnare. Addidit etiam facto superbiam barbarus: noluit ipse huic expeditioni præesse, & diceret ab re esse regem, nisi aduersus regem, exire in bellum; Quasi uero non sint, non solum alii principes, interdum maiores regibus, ideoq; regaliores, ut olim Romani imperatores. Sed certe, qui obsidet alterius regnum, ipso rege oblesso non inferior censendus est. Ferdinādum enim infantem esse Castellæ: ideo aduersus hunc, duos Granatæ se mittere infantes. Metu fortassis hoc fecit, qđ uideri uoluit fecisse consilio. Semper enim uitia nostra, honestatis aliquo uelamento præterimus. Infantes autem in omni Hispania regis filii uocant: quem morem, ut alia plurima/suspicari libet, sumptum esse, e uetusta Romanoz consuetudine, apud quos, ut Hieronymus prodidit, filii etiam grandes/a parentibus infantes uocantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quoz studia fuisse in Hispania, reperio, qui idistincto uocabulo filios/puerosq; appellāt παῖδες, sicut uxores quoq; atq; mulieres γυναῖκες; quod fieri in pleraq; Hispania agnoscimus. Hebrei quoq; filios, iam adultos & uiros, ut David/Abfalonem, appellabant pueros, & sane puer ab infante parum distat, cum infans etiā puer nominetur. Infantum igitur aduentu palam facto, per transfugas quosdam Christianos, perculsi sunt animi nostrorum. tum tanta multitudine, tum quasi fato datum esset, ut dum in eo esset, ut caperetur urbs, tunc ipsi necesse haberēt ab urbe recedere. Quos imperator exhortandos existimans, aduocata concione, in huiusmodi uerba habuit orationem. Quæ res uobis cōmilitones mei sollicitudinem, ac metū incutit, eadem mihi gaudium, siquid mihi creditis, pariter & spem facit. Spem inq; celerioris maiorisq; uictoriæ. Gaudium quidē qđ uideo nihil subesse prodicionis in nostro exercitu. Non enim tentaret fortunam belli hostis, si sperasset se, ut superiore bello, animos aliquoz posse corrumpere. Itaq; & meq;

HISTORIARVM

felicitati, & uestræ uirtuti gratulor, q̄ uestra pectora, ne sollicitare quidem ausus est. Spem autem, q̄ deleta semel hostiū acie, oppidum hoc continuo in manus ueniet, cætera subsequentur: cursus uictoriæ ad Granatam usq̄ perueniet. Neq̄ uero interest uestræ uirtutis, quos ex omni mihi numero delegi, quosq̄ aduersus, Cyri, aut Darii, aut Xerxis exercitum, educere auderem, extimescere hanc regis Granatenſis tumultuariam manum, & ex ignauissimis quibusq̄ collectam, turbamq̄ nō uiribus, aut scientia militari fidentē, atq̄ ex maxima parte inermē, neq̄ tam ad pugnandum, q̄ ad terrendum, aut aliquid per occasionem faciendum missam, cui ne rex quidē ipse credere se ausus est, sine comeatu, sine impedimentis, sine bellicis tormentis. Quæ si nos triduum intra castra cōtineamus, dissoluat̄ ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, ut illi nos in castris, uelut obsessos, qui obsidemus cernant, & terre re uideant̄. Neq̄ ego multis mihi, sed fortibus, ac bene armatis copiis opus esse duxi, cū liceret multis uti. Mihi credite, si alia, nunc domo nobis auxilio, copiæ adueniant, & meo & uestro nomine aduentum earū, dolorem ausum dicere, etiā missas facerem. Quæ enim laus est imperatori, atq̄ eius locis qui gloriæ studeant, si nō arte bellica uinceant ac uirtute, sed numero? Potitur is quidem imperator atq̄ exercitus in hunc modum præda, sed quæ generosis animis multo dulcior est, gloria caret. At ego uos nō modo ad maiorem gloriam uoco, sed ad maiorem etiā prædam. Sicut enim cum maior numerus uincit, nōnulli exortes lucri sunt, ita cum uincit minor, omnes afficiuntur emolumento. Nam q̄ quidam dicunt, se mouere quasi fatale sit nobis, cum ad expugnandam urbem uentum sit, expugnationem ipsam impediri. Id uero inane & ridiculum est, quasi uero res, semper eodem ordine eant, cum plerunq̄ uideamus, ire diuerso. An non superiore bello expugnaui Zaram? non alia nōnulla oppida? Ergo non eadem illorū quæ Setanillii fortuna, ita neq̄ erit istius. Ecquid

LIBER PRIMVS.

simile in eo atq; in hoc bello? in quo plurimi affuerunt, qui nunc absunt, assunt plurimi qui tunc aberant. Ad hæc in illo fames, proditio, item naues utrinq; multæ terrestres hostium exercitus nullus fuit, in hoc est affatim ita uictus? Fides procerum/militumq;, naues utrinq; nullæ, & utrinq; terrestres copix. Quare siquid similitudo aut dissimilitudo facit, quoniam plurima, hic atq; illic dissimilia sunt, diuersum finem hunc ab illo fore credamus, cõfidamusq; in eo sub cuius imagine in acie stabimus. Ideo Setanillii potiõdi spe nos frustratos esse. ut probata deo nostra constantia, adauctaq; illoꝝ superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illoꝝ calamitate, & nostra lætitia/utilitate/gloria. Quæ cum ita sint, istum indignum uirtute uestra metum, & istam superstitiosam opinionem deponite. Nihilq; aliud nisi de fortitudine, de laude, de uictoria, de præda, & ante omnia de deo cogitatis. Ego quod ad me attinet, dabo operam ne in duce uestro consiliũ atq; industriam desyderetis. Hæc ubi dixit, animosq; omnium alacriores factos cognouit: iubet ut in posterum diem/parati sint ad expeditionem, neue quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertum sit. Nã uulgabatur iam hostem mouisse. Sub uesperũ exploratores quoquo uersum dimittit, qui renũcient, qua ex parte illum aduentare, aut uideant aut audiant: noctu nihil certi explorari potuit. Prima luce alii alibi quosdã equites se procul uidisse nunciant, & ipsos ut credebatur, uel ad explorandum, uel ad fallendum, destinẽdumq; missos. Ascendente iam die, ac calescente, cum imperator cibum maturius capi præcepisset, unus speculatoꝝ, subditis calcaribus, anhelanti equo, & ipse anhelans, castra intrat, & ut cuiq; obuius sit nũciat, hostes aduentare, non quidem a se uisõs, sed quos ex puluere uenire intelligat, per buccam Asini, hoc nomẽ faucibus eius montis est, transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iubet, & omnes in armis esse, & in sua quẽq; statione:

HISTORIARVM

equitesq; protinus / ad uexilla cum equis presto esse, simulq; Petrum Pontium Marresanum, sane strenuum decurionem dimittit ad certius explorandum, quantæ copiæ, quo in loco castra posituræ, aut quid acturæ, & hæc renunciare episcopo, qui maxime obnoxius uenturis hostibus uidebatur, quiq; secundus a duce habebatur. Ipse suspicatus aliquas hostium turmas longius in ipso aduentu excursuras, gratia prædandi, uel iumenta/uel pecora/uel homines, cum maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo loco illos aggressurus, interclusurusq; atq; in tergis hæsurus. Sed tanta celeritas hostium fuit, ut priusq; hic eo/quo intendebat euaderet, ad superiora castra peruenerint. Nam simul ac Petrum Pontium uiderunt, siue continuato, quæ instituerant cursu, siue ob eum ipsum uelut exploratorem, magis moti, laxatis habenis uirum insequuntur, aliiq; subinde atq; alii, ut quisq; maxime effuso cursu persequi poterat, ut ipsi pro nunciis essent: usq; adeo uix satis spatii Petro fuit ad se conueniendum, in claustra portæ castrorum, quæ petebat. Ibi pugna non iusta acie incipitur, decursantibus atq; obequitatibus munitiones barbaris, siqua transitum facere possent, assidue aliis/ super alios applicantibus. Episcopus cum sua manu pro munitionibus acti animo pugnans, non sinebat quempiam egredi equitum suorum, donec imperator aduenisset/aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorum, neq; a duce/neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei præciperetur, sibi per se præcipiendum putauit, sumptoque re præsentis consilio, anteq; hostium & numerus & audacia incretceret, conscensis equis, receptoque in medium peditatu, utraq; porta cum clamore erupit, incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impræssiore loco non nihil mouet, mox etiam propellit, ibiq; paulum prælium heredit, & iam prope equo Marte dimicabatur, nec diu res Christianorum erat futura superior, nisi qui in inferioribus castris erant, equites cognito prælio, cum quinque cohortibus super-

LIBER PRIMVS.

uenissent, credentes & imperatorem ipsum uersari in pugna. Barbaris quoque non modo equites subinde auxilio ueniebant, sed iam pedites aderant, & uterque infans adesse uidebatur, alter peditem adhortator, collatoque pede copiarum pedestres, manus conferebant, & contempta Christianorum paucitate, Maometam se in manibus habere uictoriam, alacri uociferatione testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio, imperator iubet nunciari iis, qui ad castra sunt, relicto quod satis ad praesidium esset, ceteros citissime ferre suppeditas superioribus castris. Ipse eodem quo constituerat itinere, sed maiore occasione quam sperauerat, quasi ex occulto in barbaros equites, renouato clamore e latere incurrit, aciemque ipso impetu auertit, & labentibus ab equo plurimis, in fugam conuertit. Nostri qui modo laborabant, addito animo instant cedentibus, missisque a duce, ad pedites, auxilio equitibus, eadem illis fortuna pedestris certaminis fuit. Proculcabant iam pedites, non a nostrorum modo equis, sed etiam a suoribus, cum in latus magis quam retro propulsi essent, primo incursu. Iam omnes ex inferioribus castris exercitus se proiecerat, & alibi effusa, alibi confusa fuga, perentem tuta hostem inuenit. Illic undique barbarorum ingens cedes, passim arma abiicientium, siue ut leuius fugerent, siue ut minus ad cedendum prouocarent uictorem. Ita arma, quae & ad protegendum dominum, & ad feriendum hostem, inuenta sunt, in contrarium usum mutabantur; quae neque dominos protegabant, & ut illi ab hoste ferirentur, nisi abiecta faciebant. Iam nemo aliorum, de inferenda aliis morte, sed de sua uitanda cogitabat. Ipsi quoque infantes, ut Ferdinandum omissis aliis, instare cum defecta equitum ala, sibi solis cognouerant, eximia pernicitate equorum usi sunt, in qua maxime utili re poterant, non in qua maxime speciosa, salute laudi prelatata, tanto turpius inter suoribus fugam/anhelitem lamentationes euntes, quanto splendidius pauloante aduenerant. Erat opere precium uidere in tanta hominum multitudine, quae terga dabat, aut proster

HISTORIARVM

nebatur, non unum armorum colorē, sed unū uestimentorum, aut duos. Siquidē nō alia ueste amicti erant, q̄ rubra/ueneta ue, aut ex ambob⁹ discolore. Multi de rupib⁹, uīa turba arctate deiiciebāt, uī ipi se deiiciebāt: quorū alii nuda humo difracti, alii cotibus lacerati, alii uepribus confixi/innexiq; uisebant. Multi se ferarū ritu in dumos abdebāt, & cū manus hominū uitāt, eo se imergūt, unde sine hominū subsidio emergere nō possint. Nullus in seruitutē acceptus, nulli peccit ferrū nisi mulieribus, quę cum in uia, tū uero in castris, & ultra castra captę sunt. Nam ipso uictorię cursu, castra nondum munitiōibus cincta/capta/direptaq; sunt, licet parū plena essent. Nec longius illinc processum est, & q; angustię quędam subeundę erant, & q; plurimi in colligendis spoliis, ferendisq; captiuis equis substiterāt, & q; parū iā ante noctē pfici poterat, & laborē extrahi in noctē multā, in media hostiū terra; parum tutum uidebat. Nam sæpe occasio rei bene gerendę, uictos ad spem uictorię inuitat, & extrema uictorię negligētius administrata, calamitatem uictorię afferunt. Id potius, qd̄ supererat tēporis, uisum est expugnationi dandū Coccia oppidi, quod in faucibus ipsis: Buccę Asini sitū est. Oppidani quibus denunciatum erat, nisi se dederēt, extrema passuros: si dederent, cum omnibus/quę quisq; ferre posset abituros. Primum se imperata facturos negauerunt, deinde ubi tantā manum circūfundi uiderunt, se obtemperaturos dixerunt. Quibus responderi iubet imperator, quandoquidē nō statim paruerūt, se nō relinquere eis nisi uestimēta, sin punctū temporis in pērtinacia perstiterint, ne libertatē quidē relicturū, nec de nece etiā fore securos. Hoc terrore permoti sese dediderunt. Oppidū uero militibus ad direptionē concessum. Tūc semel data uitę ueniā hostibus, & quia multū funiculi apud captiuas repertum erat, quoscunq; iam barbarorū capiebant, p̄sertim aut latitantē, aut asperitate uepriū circūuentū, colligabāt, poscentiū misericordiā, & ultro manus/ in habitū eorū

LIBER PRIMVS.

qui uincunt, cōponētium • Res mira dictu, quibus uinculis alligatum hostem, se tradituros suis fœminis promiserāt, iis uinculis ipsis inspectātibus, eisdē fœminis, alligati sunt. Ideoq; iuste uidebantur, ut uincirent, non trucidarent, orare, quod etiā impetrauerunt, posteaq; iustitia suæ causæ inotuit • Dux p̄fligato barbaro exercitu, oppido recepto, p̄sidio imposito, illinc primis tenebris rediit, ac p̄euntibus cereis, & latera uiæ passim incendētibus, ut qui uagi/palantesq; p̄sequēdis hostibus, abierāt longius, uestigia nanciscerent, in castra puenit. Capta sunt signa militaria ad duo millia, candida ferme oīa. Vnum præterea Granatæ, cuius in mediū pictū erat granatum, ita enim malū punicum uulgo uocant, hians & phœnicea grana exerens. Numerus aut captiuorū/cēsorūq; magis a suis q̄ a nostris initus est: desyderataq; sunt, ut eorū cōfessione cōpertum est, ad triginta millia uiroꝝ/quingētasq; mulieres, quæ ob contumeliā, quæ illi sexui fit, magis illis doluere, q̄ totidē uiri ex nostris. Nonnulli ex castris episcopi, uix plures ex aliis, nec sane multi uulnerati. Cuius uictoriæ cum magnam laudem episcopus, magnam fortitudo militū rettulit, tam multo maiorem ipse imperator, qui & ante rem militem animasset, & in re nihil ad superandū hostem reliqui fecisset: Ipse tamē felicitati suæ/suorūq; hoc est, fauori diuino uictoriam se debere p̄cipue dicebat. Paucis postea diebus, cū odor cadauerū, æstiuo calore adiutus, infestaret castra, non modo p̄senti fastidio, sed etiā piculo iposteorū pestilentie, dux p̄cepit, ut tracta unco, & in acruos collecta, succēderent. Ex quo intellectū est, qđ diuturna desuetudine dediceramus, non plurimis lignis opus esse ad cremanda humana cadauera præsertim ut tum erant solibus incocta, & adipibus qui defluebant, nonihil alimenti flammæ præbentibus. Ossa tamē promiscua / atq; inhumata manserunt, ne rogam similem priscis hominibus sortirentur. Quorū ideo cremebantur corpora, ut ossa cum cineribus legerentur, ad sepeliēdum • Horū

HISTORIARVM

uero is exitus fuit, ut primum uita, deinde uestitu, qui deformitatem operit, tum carne, postremo sepultura, etiam apud inferos quiete uiderentur. Sed eosdem dies quibus hæc ad Anticherā geruntur, duæ aliæ pugnæ diuersis in locis, eodē prope modo gestæ sunt: sed hoc diuerso, quod sicut hic castra nostra hostes, ita illic aliena oppida nostri adorti sunt, infelici & ipsi euentu, nisi fortuna affuisset. Sed quod aliquanto prius fuit, prius narrabimus. Quattuor oppida sunt finitima Anticheræ, quorum nomina sunt/Humeda/Baieza/Graen/Chesda, horum incolæ circiter ad tria millia, ex sexta parte equestres, cum fama exisset, non modo bellatores, sed omnes qui per aetatem arma ferre possent, etiā fæminas Granatenses ille in expeditionem, constituunt in illorum agrum facere incursionem, & a muris usque prædas abigere. Nunquam enim se tantam occasionem, nec habuisse, nec habituros: itaque læti alacresque profiscuntur. Res primo prospere ire, neminem prædatoribus obuiam cum armis se ferre uident; pastores & eos raros, ad primum incursum diffugere, pecora reliquere, unum salutis suæ auxiliium ponere in arduis, murisque subeundis. Sic hesternam calamitas, nam pridie profligati fuerant, omnes perterrefecerat, ita securius ingentem prædam cogunt, abiguntque retro quæ uenerant. Re autem palam facta in urbe, per eos qui euaserant, & ipsi Granatenses e turribus prospiciunt prædones, & quia in diuersam a castris uiam abibant, non esse de numero uictorum coniectura colligunt, sed finitimos per occasionem ad prædandum sollicitatos. Igitur ne finitimis quoque ludibrio essent, raptim armis sumptis, ad quinque millia peditum/ quingentosque equites, hostem uestigiis insequuntur, fessosque & ad radicem montis stratos, partimque dormientes sub nocte nanciscuntur, incautos aggrediuntur, non paucos trucidant. Ceteri semisomni, qua cuique proximum est diffugiunt, fere duo millia in montem ascendunt, a quo nusquam nisi eadem uia descensus esset. Hostes quia & ipsi, & equi de uia fessi erant,

LIBER PRIMVS .

cum illuc cursu uenissent, satius putarunt differre, per noctis tempus expugnare eos, qui iugum montis ascenderant, cum præsertim sine pugna sese dedituros crederent, aut si hos uellent omittere greges abactos non sinere per noctem pascere, sed defatigatos ad nouum laborem impellere, non erat ratio. Sicq; dispositis qui obsessos, & qui pecora in pascuis distributa custodiant, cibum quem poterant, deinde quietē capiunt, lucemq; expectant, tunc quid consilii ineundum sit, delibera-
turi. Tubicines autem cum fremitus hostium, ac tumultus ab altera parte misceri cœpisset, & cū iis multi alii ad trecentos numero infrenatis protinus equis fugam intēderunt, beneficioq; noctis elapsi sunt, sed aliorum q̄ in patriam uersus. Verum cum equos, inedia ac labore confectos, & præsertim nocturno ignotoq; itinere adigere uix possent, delituerunt in colle quodam, equis in prato ut quiescerent, pascerentq; alligatis, quibus de tertia uigilia receptis/conscensisq;, ubi longo ambitu montem circuisserent, obuium habent quendam, nomine Petrum Mendociam/adolescens maioris, q̄ pro ætate, & animi & consilii & roboris, ut ipse declarat exitus. Hūc alii seu q; parcerent, seu q; diffiderent ætati, secum educere recusauerant: eam contumeliam non tolerās adolescens, atq; ira plenus, in sequenti nocte/adhuc intempesta, cum aliquot equitibus prædatum domo egressus est: affirmans se facturū periculum an illa in ætate uir esset. Qui cum ad mōtem, ubi ciues obsidebantur, appropinquaret, iam iam pro prædatore futurus præda, deo amico obuius fit trecentis illis, cognitaq; ex aspectu eorū fortuna, paucis rem gestā docetur, hortantes eosdem ut secum festinato rediret: ipse econtrario ut secum potius irent, huiusmodi oratione psuasit. Audite queso amici pauca, nā rē uobis honestā, ut spero atq; utilem / proponam, quā eligatis licet si placuerit sociis: ac ciuib⁹ nostris, nihil reliqui est, ut audio, quin aut fame absumentur, aut hosti se dedār; hoc detrimentū quātum sit ipsi uidetis. Quibus si opē

HISTORIARVM

non ferimus, cum liceat, mortis eorum/aut seruitutis, sin ferimus, uite/libertatis ue/ authores erimus. At quemodo ferre opem licet eodem, quo patrem meum /simili in casu sociis tu lisse, ex ipso sæpe audiui, quod referre temporis angustix nõ sinüt, tamen similitudinem ex meo consilio cognoscetis. Circueamus hunc collé, unde a sociis uideri, ab hostibus non uideri possimus, & dum uicini erimus, ab ea parte, quæ ad castra fert tubæ atq; cornua bellicum canent, sine ullo nostro clamore, ne paucitas fortasse prodatur. nostri intellecto dolo & ipsi auxilium ab imperatore missum, uenire simulantes, quippe necessitas cogit omnia audere, præcipiti cursu ferent. Qua noua audacia fidem faciëte, has tubas esse aduenientiũ sociorum. Illi ut spero terga dabunt, aut certe nostros abire permittent, retro se recipientes in tutum. Neq; uero strênuos uiros esse, hos existimare debetis, etsi uos fugauerunt. Cuius rei hæc documenta habeo. q; soli omniũ, tanq; minime strenui, in urbe relictĩ sunt, q; nisi noctu uos, nisi incautos, dormientesq; inuadere, ausi non sunt. Aut certe reliquix sunt profligati exercitus. Nanq; heri propius solis occasum, rumor de uictoria imperatoris, domĩ maximus erat, quod iam istos, si de numero illorum nõ sunt, rescisse oportet. Vitruis tamen modo tales sunt, quibus paruus terror maximum metum incutiat. q; si tantum ad descensum nostrorum summo uebunt, ciues nostros, e pernicie eripuerimus, nullo nostro cum periculo, & ingenti cum gloria. Si, quod magis & opto & spero, perculsi metu atq; exanimati, longius fugam capessent, aut in prima fuga oppriment, cũ maiori gloria & gratia erimus socii prædarũ, participesq; uictoriæ. Quare agite, quod bene uertat, & meũ cõsiliũ, & me ducem sequamini. Hæc locutus pergit, alii, crederes nõ inuitatos, sed imperatos, uno omnes animo sequuntur. Ille antecedebat, fungens speculatoris officio, atq; illis qui erant in iugo se ostendens. Non enim ea nocte, præ sollicitudine illi somnum cõ-

LIBER PRIMVS.

perant, mirabantur tamen quid rei futurum esset, & iam diluculum erat, cum ad exitum supinæ uallis, quæ ad hostes ferebat, cernentibus sociis, circiter duo stadia ab hostibus, uentum est. Ibi tubæ/cornuaq; cecinere bellicum. Et socii iā dudū dolo percepto, omnes strictis gladiis, reddito clamore, decurrunt, semisomnos attonitosq; inuadunt. Illi duplici clamore/& clangore circumuenti, prius quo fugiant, q̄ quo tela sumant, circūspiciunt, fugientium terga Christiani cedunt, simulq; Mendocia ex uociferatione fugientiū/insequentiuq;, quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat, magis ac magis tubis concrepantibus, ubi cōspicatus fugientes, cum comitatu pariter insequitur. Tandemq; multis mortalibus trucidatis, multis captis, maiorem calamitatem reddunt q̄ acceperunt, & prædam non modo desperatā, sed multo etiam spe ac uoto maiorem reportant. Ita hominis, quem ut nec dum uirum in societatem admittere noluerant, uirtute liberati sunt, & uicti uictoriā consecuti. Nec uero maligni in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate, quæcūq; uellet eligendi, aut si mallet omnia sumendi: qua tamen uti noluit, nisi prædam ad arbitrium suū partiendi. Ex qua tertiam partem, sibi tubicinibusq; ac sociis quos reuocauerat, distribuendā adiudicauit. reliquas uirilibus partibus inter se diuidendas cēsuit, qm̄ par periculū, labor/audacia/extitisset. Atq; in hunc modum gnare acta opera, pleni prædæ, ac læti, præterq; q̄ aliquot e suis amiserant, reuertuntur. Sed tantus fuit propriæ salutis metus, ea recuperata, ut minor de aliena morte dolor sentiretur. At centum numero desyderati sunt, ceteri aut ad uictoriam suorū e latebris prodierunt, aut, quæ minima pars fuit, per dumos/colles/elapsi, tristem nuncium domū reportauerant, ita ut iam pro deploratis omnes essent. Quo magis & lætus & admirandus, eorum reditus cum præda fuit, unum Mendociam/in cœlum tollentium, quasi singularem ducem, quem domi pridie, pro non idoneo adhuc

HISTORIARVM

milite, reliquissent ac respuissent. Altera pugna non ab oppidanis, sed a castris uiris incepta est. Erat in castris eques quidam, nomine Ioannes Mars Sceretenis, quondam agarenæ superstitionis, impiger iuuenis, uiribus animo respondentibus: hic hortatus sodales suos, ut in agrum Malacanū incurrentes agerent prædas, ad centum homines, quos paupertas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo millibus passuum/ab urbe abessent, sub lucem trecetos, ut colligi poterat, equites ex aduerso se ferentes, conspiciunt, moxq; conspiciuntur inuicē, parua iam utrosq; dirimēte intercapedine. Cæteros, q; se depræhensos arbitrarentur, fugere uolentes, Ioannes oratione retinuit, & ut hostem quoq; inuaderent induxit. Socii ut ipse uestri aduentus, & ut fors tulit, uestri periculi author sum, sic meum est, uestri reditus/ac uestræ salutis curam habere, non solum meæ. Si locus hic ubi sumus satis apertus ad fugam esset, si satis etiam distāriē ab hostibus, nimirum non tam ferox/temerariusq; sum, ut pugnam/moram ue suaderem. Nunc cum & locum ceperimus angustū, quo ueniremus occultius, & hostis nō absit longius/quadringentis passibus, ut opinor recentioribus q̄ nos equis, quam spem salutis tantam ponimus in una celeritate equorum. At fessis plus quinq; & uiginti millibus passuum remetiendum est. Quos isti incompositos/ac dissipatos infecuti, ut quēq; primum assequantur, trucidabunt, & ut eorū habeo animum usq; ad unum. Non enim firmiores nostri equi, aut ut dixi recētiore sunt, ad pferendū cursum. Modo tres quattuor ue illorum, qui plures nobis sunt, si pernicious equis infideant, instabunt fugientibus, terga cedēt, & aut morari compellēt, aut ritu ouium caprarumq; mactabunt singuli plurimos. Vt renouemus in nobis, ea quē de Orlando ac Rainaldo, in hac regione gesta memorantur, qualia fuisse Hæctoris/Aenæ/Achillis/aliorūq; priscorum, frequenter audiui. Ex quo non mortem defugiemus, sed honestā mortem refugerimus. Est autem ho-

LIBER PRIMVS.

autem honesta mors in pugna, non in fuga, ad quam mortē fortior uos hortari ausum, si nihil aliud sit reliquū: nunc etiā spes salutis/ac uictoriæ ostenditur, si fortunā belli tentemus. Sæpe enim pauciores uel consilio/uel uirtute, uel quod maximum est, necessitate/ac desperatione uicerunt. Magna res est proponere animo, aut uincendum, aut mortem/dedecusq; atq; omnia extrema patienda. Sæpe infirmiores fere, quæ in aperto singulas/robustiorum feras; fugissent, cum se inclusas uiderunt, contracta rabie, aduersus plures insurgunt, & nō nunq̄ eiulare/& fugere cōpellunt. Ego uidi uulpē unam uulneratis plerisq; canibus euasisse. Nos ergo tot uulpes cum rē nostram in angusto uideamus positam, paulo plures canes extimescemus inuadere: si incolumes & cum laude uolumus euadere? Quid q̄ nostrum adiuuat fortuna cōsiliū: si inuadimus, speciem præbeamus, nos partem insidiatorū esse, nō totam manum. Neq; enim copertum habēt numerū nostrū: uidetis ut lente/cunctanterq; ueniunt, ut duos longius præmiserunt explorandi causa, & ipsos hæsitātes/ & circūspiciētes. Audendum igitur anteq̄ certū explorent, & tanq̄ fiducia sociorum, qui lateant, feroces simus, ferociter irruamus. Victoria imperatoris nostri, omnia facit eis formidolosa, nobis audenda. Vnde aut uictores cum præda & gloria redibimus, aut certe honestissimam mortem oppetimus. Quam nefas est appellare mortem, fruituros apud parentē uitæ/uita æterna. Speroq; in Iesu Christo, qui me de pristina mortalitate, ad spem æternitatis reuocauit, eum hanc meam spē non frustraturū, atq; eius inuocato nomine, feror in suos hostes. Hoc dicens adactō equo, in duos antecursores, & iā proximi erāt, infesta hasta dirigit cursum. Illi propere terga dant, cæteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant, uisa eorū subita fuga, hostiūq; incursum turbantur, & inter pugnæ/fugæq; cōsiliū cōmiserunt, & aliis terga dantibus alii perterrētur, atq; ita iam omnibus

HISTORIARVM

in fugam uersis Christiani irruunt. Sed postremo non tã cito uertentes terga, quippe qui rem non uidebant, ut in locis nõ admodum latis, impedimento erant prioribus fugere uolentibus. Sic data facultas est Ioanni/sociisque cędendi/sternendi/capiędi, quãq̃ nulli fere curę erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba/q̃ ipsi essent interemissent. Nec destiterunt insequi, donec & propius urbem erāt, & plus dimidiũ heminum conciderant. Paucisque captiuis/sed plerisque equis captis, ad castra reuertuntur, equis qui aut saucii/aut afflicti subsequi nequibant, ne hosti pfuturi essent, subneruatis. Ad horũ ingressum admirabantur omniũ oculi, unde tot sine uectoribus equos, tot eorum strata. Nã multi terna/quaternaque strata/atque ephippia gestabant. Querebant nonnulli, uel ioco/uel serio, an socios cũ equis amiserunt. Respondit quidã, imo interrogate equos ipsos/& ornamenta ac uestes, quos nã socios amiserunt. Ioãnes etiã faceti?/ ut sumus in uictoria faceti/& dicaces, nos uero in nemore sumus uenati, & quot aialia nostras manus effugerunt, non perdidimus, pdidimus quot non effugerunt, hæc sola nec effugerunt, nec pdidimus. Et hæc quidẽ nostrorum in oppida hostium incursiones, totidẽ sunt illorum circa castra, munitionesque nostrorum aliquanto posteriores, quasi & ipsi audendum sibi eodem genere existimarent. Sed mirũ profecto fit mihi cogitanti, omnem, quæ per id tempus tẽptata est incursionem, fuisse nõ minus infastã q̃ temerariã. Sed temeritatem Christianorum in bonum, Maometanorum uero in malũ, deduxit deus. Prior aut ad eos pertinet, de quibus me pmissi dictus. Adelittos/Almoganenoscque, ita hos appellat ea Hispaniæ pars, ubi hæc scientia, si ita appellanda est, uiget, quorum alteri sũt duces/ac uelut magistri, alteri comites ac discipuli. Horum ars ac peritia est ex uolatu auium, ex uoce, ex ferarum occursu, aliarumque rerum plurimarum ariolari, quid boni maliq̃ sit euentus. Deque auguriis omnibus pronosticis habent libros diligentissime scriptos. Horum ut dixi magistri, quę opinio usque

LIBER PRIMVS.

ab Homero utiq; iam superioribus nata tēporibus, apud plerofq; poetas / historicos / philosophos, sibi fidem uendicauit, multiq; de ea scripserūt, partim qui assererent, partim, quoz de numero ego sum, qui improbarent, atq; refellerēt. Est alia hoz peritia, quam compertissimā probat experientia, inuestigare transitus, non equoz modo iumentorūq;, sed hominum quoq;, per uestitā/per nudā/per durā humū / per lapides/per saxa/per cotes, ut nec numerus eoz qui transierunt, unq; fere eos fallat. Ideoq; non segniter ac tarde, sed ut uenaticos canes dicas, quibus si latine sit nomē dandū, nullum decētius dari queat, q̄ inuestigatores, cum in uestigiis uestigandis exercentur. Quos si mihi permittam ita appellari potius, q̄ eo prope rusticano nomine, non sim insolentiæ accusandus. Habenda enim ratio est decoris in loquendo, cum utiq; accurate scribimus. Qd si hoc conceditur, illud multo magis concessum itī necesse est, quos uulgo Caballerios uocāt Græci: de his quoq; nūc pariter mihi dicendū est, eos uocare equerios, ne eoz sequamur errorem, qui uerba Vlpiani scribentis de iure ciuili, male accipiētes, uocant milites, quod nomē eoz propriū est, qui militant, p̄sertim sacramento illo militiae obligati. Ne id possit alię rei adaptare sine maxima perturbatione librorum qui & scripti sunt, & scribentur. Ideoq; eruditiores in hanc significationem, eo nomine nō utuntur, quod tñ cum emēdare conantur, in simile uitium incurrunt. Qui quia caballerius a caballo dicitur, quasi rusticitatem hanc soni reformidantes, pro eo equitem substituunt. Sed cum eques habeat suā significationem apud omnes authores, sicut miles in eandem quā modo diximus, si aliter accipimus, q̄ fert consuetudo libroz, incidemus perturbationem. Quare quis non uidet rebus nouis esse accomodanda noua nomina: ut ueteres, a quibus p̄cepta habemus, & exempla summimus factitarunt. Nec nos non minimum opereprecium est esse p̄fatos: nunc equerios, sine repræhensionis metu dicemus. Hi numero centum

HISTORIARVM

fuerunt, inter primos eius ordinis, nōnulli aduenē ex Africa, cæteri indigenē, qui se apud regem deuouerant, nunq̄ reuersuros ad conspectum illius, nisi præclarum aliquod aduersus Christianos facinus edidissent: incitati, ut colligi potest, non modo regis caritate, sed etiam æmulatione gloriæ quorundā ex Christianis, qui decem millibus passuū a castris stationē tuebantur, tū ne quis transeuntē cōmeatum interciperet posset, tum ne quis domū se reciperet, trecenti numero iureiurādo adaçti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in mentibus militum, & fere omniū plus ualet pene metus q̄ religio, pœna addita, ut si eques desereret, armis/equoq; exueret, sin pedes certo plagarū numero inspectantibus sociis cederetur. Hos barbari equerii, cum uiribus freti, tū improuiso aduentu, sperabant se oppressuros, interceptaq; re frumentaria, stationem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut sibi alis manere cōducibile uisum esset. Obseruato itaq; tempore, per occultos transuersosq; tramites, uno tantū contento qui cibū ferret mulione, ueniebant. Cum inuestigatores eorū iter/numerumq; odorati, mittunt breuiori uia, ad stationarios nunciū, docētq; quid acturi sint: ipsi coactō raptim suorū globo uestigia insequi instant, & ubi sub oculis fuit hostis, q̄ occultissime poterant subsequunt, ut lateāt credentē se latere alios fallantq; cum fallit. Iamq; ad torrentem equeri peruenerant, cum pauci in statione, quæ supra ulteriorem ripā posita erat, interlucerent. Hic ex composito ab iis, qui a tegeo/& a fronte erant, uelut in deprehensos, simul exclamatum est: quo accipiti terrore consternati equerii, quia conuertere retro cursum difficile erat, & plures sequi equites, q̄ in statione equestres esse uident: ire pergunt, & in alueum se demittunt, tanq̄ per aduersam ripam, cum aliquantū processissent uia inuenturi: quæ multū eos sefellit opinio. Nam ubi paulo plus/q̄ iactū sagittæ, per glareā pcurrissent, offendūt rupē, ex qua torrens cursum quoties habet, in præceps cadit. Ibi subsistētes equerii

LIBER PRIMVS.

circūspectāt attoniti, & consilii inopes, a fronte rupe, a tergo ponte, qui inflato torrenti imponi solebat, per stationarios deiecto, ab utroq; latere ripis, & eas hoste premente interclusi, & ut se dederent, nisi perire mallent, undiq; exaudientes, & infesta ac suspensa tela cernentes, dixerunt se dedere: iussiq; non descendere ab equis, sed se longa cunctos serie colligare fune, quem uictores deiecerant. Ita iūcti ex alueo processerunt, scutis ex corio factis, qualibus Mauri semper, atq; Afri sunt usi, ad sinistram partem ephippiorum appensis, lancea subter dextrum femur iacente. Atq; ita cum inauratis calcāribus, aliisq; equeriorum insignibus, cum magna exultatione ducentium, q; hoc sua arte potuissent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille spectaculo ita magnos risus excitasse fertur, ut uix unquam sit uisus risisse hilarius, dixisseq; circumfusis inuestigatoribus, ac præ uictoria gloriabundis, quoniam puderet captiuos in illo cultu conspici, exuerent, & eum sibi haberent; significans per Iusum, illorum spolia se dare dono, iis qui cepissent. Venio nunc ad postremam barbarorum incursionem. Domuerat per eos dies imperator circumferendo arma, partim terrore, Corzam / Sebar / Alzanam / Maram / aliaq; nonnulla oppida. Hostes ob id timentes Antidonæ, quæ abest ab Antichera millibus passuum decem, & ut illi loquuntur duabus leuigis, magno cum comitatu militum illuc rem frumentariam supportauerant. Nec eo contenti, fiducia uicini receptus allecti sunt ad tentandam excursionem, siquid prædæ abigere possent, fortasse q; audiuerant, uiderantue multa iumenta pascere aliquot stadiis longe a castris. Pascebant autem illa, q; aut maeriora, aut q; minus ualida, aut q; minus necessaria dominis essent, aut releuandi sumptus, ut sit gratia, in loco herbido ad præterfluentem amnem, nomine Gorzam. In hæc illi, & in custodes, si quos nacti sunt, impetum faciunt. Sed eos ut primū contēdere in castra uersus prospexit noster

HISTORIARVM

speculator, signum fumo fecit, quo nostri excitati, armis repente sumptis, prouolant. Insidebat speculator in petra, inter utranq; urbem pari interuallo, nomine Pegna amatorum, hoc est Petra amantium. Huius nominis causam, quia non iniucunda auditu est, satius est perstringere, q̄ omittere. Iuuenis quidam, nomen non traditur, nec patria, sed tantum natio, q̄ esset Hispanus: seu bello/seu latrocinio captiuus, Granatæ duobus tribusue annis seruitutem seruiuit, utente domino sua opera, in rebus urbanis atq; domesticis. Filia capta tum forma, tum lepore linguæ, tum liberalibus moribus adulescentis hominem illexit, & ipsum mutuo flagrantem specie puellæ & elegantiæ: idem cum uiderent nec in presentiarum liberam sibi esse consuetudinem, nec diu futuram, cum alter seruus esset, altera nubilis. Præterea periculosam utriq; rem atq; capitalem, constituerant per occasionem ambo fugere. Sed adulescens honestius, q̄ ipse ad suos, a suis illa abibat, nisi religionis ratio constitit, quod ne credam sequentia inducunt. Profecti cum ad petram peruenissent, fessaq; mulier requiesceret. ecce pater cum aliquot comitibus, omnes equis uecti, citato cursu insequiebantur. Amantes quod unum ad tempus erat præsidium, per petrae cautes rependo in cacumen euadunt. Pater puellæ cum applicuit, frendens atq; terribilis, imperiosis/contumeliosisq; uerbis/iubere ut confestim descendant, non descendantibus minitari, extrema se in illos exempla æditurum. Cæteri admonere, hortari, cum uirum, tum præcipue puellam, ut ad pedes domini/patrisq; se abiiceret, misericordiam magis / q̄ ultionem experturos, ne iratum magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus: delapsi omnes ab equis, in petram alius alia parte, non minus manibus q̄ pedibus enitebantur. Iuuenis contra e superno obmoliens saxa, & omnia arma aduocās, euulsis glebis/stipitibusq;, nūc huc/nūc illuc ab ascēdēdo deterrebat. Eo metu ab incepto desistētibus, pa-

LIBER PRIMVS.

ter exestuās mittit unū ex comitibus ad accersenda ex vicino uico auxilia, maximeq; sagittarios. Quibus cōtinuo accurrētibus, uidētes obsessi se captum iri, hoc est omnia suppliciorū contumeliarūq; genera passuros, quid uerborū lachrymarūq; ediderint ignotū est. Certe arcto inuicem cōplexu, & ut credibile est osculātes, sese deiecerunt, ab ea parte, quę ad patrem familias spectabat, atq; in eo cōplexu perlati, extinctiq; sunt. Fertur omnes qui aderant, præter senem illū, & qui mox audierunt utriusq; fortunam, fuisse miseratos, nonnullos etiam iacentibus amplexisq; illachrymatos, quos non prius amorq; uita defecisset, ut defuncti quoq; uolūtario illo complexu, inter se adhuc amare testarent. Ibi sene iuito ambo, sicut erāt uestiti/cōstrictiq; sepulti sunt, & petræ ob eam rem nomē inditum. Huius euētus etsi nonnihil me quoq; miseratio subit, tamen misericordia indignos ob id fuisse apud deum existimo, q; & puella amores suos uidetur, nō religionem secuta, & iuuenis audacior fuisse cū rapina ad se uendicādum in libertatem, q̄ prius sine rapina, quæ causa ut iter sibi tardius & persecutores acriores, & minorē spē ueniæ pararet, exitit. Præterea neuter in extremis suis rebus bene de dei bonitate sensit. Ab hoc loco prædam agentes barbaros, nostri quicquid in medio spaciū & cursu emensi, premere incipiunt, urgentq; illos sensim sese in tuta recipientes. Tandem non procul a muris, undiq; aggressi fundunt, cęduntq; ad duo millia hominū, ac multis captis, receptaq; præda, ita incolumes reuertunt, ut duo modo desyderati sint, pauci uulnerati. Paucis post hæc diebus, turris deambulatoria pfecta est: in qua eo plus t̄pis cōsumptū est, ut nequid ulla ex parte, quale aīs cōtingit, accidere posset. Oppidani, qui iā pridē muros ciliciis/storiis/cētionib⁹/stragulis/culcitris/ad mediū usq; cōtixerāt, ad uersus sagittas/bobardasq; nūc etiā ppugnacula cōtabulāt, & omni humana ope uerticē suę turris muniūt, & cōtra aduentū nostræ hinc atq; hinc tormētata disponūt. Sed aduer-

HISTORIARVM

sus quidem hæc, utpote cum cernerentur, a nostris pro-
uideri poterat: uerum non plus in apertis præsidis spei ponē-
tes oppidani, quā in occultis: hunc in modum cōstituerunt fal-
lere contignationem, quæ media in turri sua erant diruūt, ac
totum id quod uacui erat sparto/stupa/canabo, & aliis quæ
facile ignis corripit, explent/ac referciunt, relicto foramine
instar fenestellæ, paulo infra turris coronam, unde erum-
pens incendium, scalam nostram sese portigentem, compræ-
henderet. Et successit astutia, si succedere est, ad modicum
tempus fauere fortunam, quo grauius rursus affligat. Imper-
ator primum iubet quanta erat latitudo machinarum in
fossam, quæ castris proxima est, nam tres erant, suum agge-
rem deuolui lignibus/bidentibus/marris. Mox mediam li-
gnis minutioribus ad oras usq; compleri. Ea oppidani noctu
egressi incendunt. In sequenti die, puluere ac ruderibus, non
sine certamine, locus idem cætero solo æquatus, productisq;
musculis, multū de aggeribus tertiæ fossæ in ipsam deiectū,
non propter machinæ commoditatē, quæ hanc fossam non
erat transitura, sed quo pedites procurrere, ad succenden-
das portas possent. Tertio quæ hoc factum est die, imperator
sub exortum auroræ signa canere imperat, & omnes in armis
esse, ut die incipiente urbem, quo cuiq; loco præceptum est,
corona cingant. Qua hora ipse equo uectus, apparatus telo-
rum/instrumentorūq; ad implendas/iungendasq; pontibus
fossas/scalas/dolabras, aliaq; huiusmodi recognoscit, milites
nunc omnes, nunc nominatim aliquos adhortatur, admo-
netq; uirtutis. Hos cum obambulasset, iubet omnes anteq;
machinæ promoueantur, bōbardas ictus emittere, ne siquid
propugnaculoꝝ discussierint, hosti spacium sit ad reficiendū.
Sub hæc machinæ promotę sunt, usq; ad laborē tertiæ fossæ,
& dum scala iam iam demisso ponte, tactura cacumen hosti-
lis turris esset: oppidani ignem turri suæ immittunt, ceteraq;
spiracula obstruunt, ut omne incendium per unū illud fora-

LIBER PRIMVS.

men erumperet, quod incendium angusto exitu iaculatum, globosq; flammaz, longe/lateq; ac sursum spargens, in scalam, pontemq; turbinem suum fert: & eos qui insistebant, non modo ardore uexat, sed etiã superantibus flãmis, prospectu priuat. Ibi triste spectaculum cum lymphati milites presenti ardore ambureretur, & ne scala cremata, deorsum rueret, timerent, & nec satis consilii ad redeundũ esset, Ad hæc oppidani præter cætera missilia, lapides bombardaz nostraz, quos ex omni urbe collectos/in turrim subuexerant, deuoluebant, cũ magna strage eoz, qui in scala insistebant. Sed protinus cognito periculo machina retracta est, & cum pons a turri, cui admotus erat, recedit, iã semiustulatus excussus est, atq; altera parte sese deflexit, nonnullosq; incendiũ/ac lapides/armis non ruina deuitates, deiecit, cũ magno inspectantiũ suorũ gemitu. Quoz corpora nisi reciperent, non se cibũ imperator gustaturũ iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela / ac saxa sub muris cadauera receperunt, eaq; cum cæteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitãte funeris pompã. Erant enim uiri tũ alias præstantes, tũ uero eo tempore ob insignẽ animi magnitudinẽ delecti. Quod si post hanc acceptã calamitatẽ, copiã illã nõ antea subsidio urbis uenisset, haud scio an dux suos a suscepta persuasione reuocare potuisset, nõ esse fatale, Anticheram ut Setanillium, expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquã subtractione/cuniculis/turri, qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbaroz copias, timeretur. Nunc uictoriã superiorum dierum eos succumbere animo non sinebant, & ultro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus/ & exhortatio / ac præmiorum pollicitatio, erigebat. Paucos intra dies scala resecta est, & aduersus incendium tabulara, quibus scala substructa erat coriis crassioribus / amphimalisq; aceto maceratis intecta, atq; asseribus latera munita, interq; scalã ac pontem, in modum cateractæ interposita ianua,

HISTORIARVM

quæ in tēpore posset aperiri, claudiq; cōtra saxa, quæ superne deiecta, per scalam deuoluerent. Octauo die cum iter pdu- cenda machina foret, hora diei tertia, dū iam cibū iusti cepis- sent milites, Ferdinandus his uerbis est adhortatus. Quid su- perioribus diebus impedimēto fuit cōmilitones, id emēdatū satis est, ut ipsi uideatis. Qd̄ reliquū est, nō nisi in uestra manu positum est. Neq; uero tantum in turri spem ponimus, quāq; in ea maximā, aliter nō nisi qui per hāc ascēsuri sunt, alloque- rer. Sed ab omni parte urbs capi potest, cū undiq; oppugna- tur, dum ceteri scalas muris admouebunt, dū portas/aliū ue- locum subruēt, si illuc recurret hostis, minus negotii iis, qui in machinis sunt exhibebit; si aduersus hos uehementius pu- gnabitur, facilior aliis ad ingrediendam urbē erit occasio. Sic uniuersi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime speram⁹, ut aliquādo scimus euenisse, expugnatio incipiet. Raro eodē euentu res sequitur, ad quē cōsilia direximus. Ideo omnia in ipsa res administratione sunt explorāda, ut siquid in quo si- debamus spem destituat, id cōpenset aliud, in quo minus si- debamus, ut uenator facit, qui dispositis per diuersa loca reti- bus, interdū plus prædæ nanciscit ubi minus opinabat, ubi magis sperabat, ibi aut minorē spe, aut nullam uenationem nactus. Vobis uero nunc minime p̄cipites fossæ sunt, iam se- mioppletę superiorib⁹ diebus, multisq; in locis p̄otibus strate, iam prope ad ipsos muros iter est. Vindicate ergo acceptam nuper turpitudinem, reddite hostibus uicem, ulciscimini so- cios, quos incendium/saxa/ruina extinxit. Docete nullo in ge- nere pugnæ uos inferiores istis esse. Pauciores multo cū esse- tis, nō dolo adorti, nō noctu, nō magna belli arte, tātū hostiū exercitū, q̄ uos adoriebat, sola uirtute superastis, nūc paucio- res eorundē superare nequibitis? Hic uidebit ille uester ar- dor, quē multis in certaminibus iā estēdistis, hic epam suam is nauabit, cui dux, cui nomē Hispanū, cui laus, cui religio, curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur,

LIBER PRIMVS.

agitur: sed ob famā, ob uindictā sociorū, ob satisfactionē iracūdiā prope dixerim maior alio bello ad expugnandum Seta-
nillium uenimus infecto negotio recessimus. Nunc ad expu-
gnandam Anticherā uenimus, quā o si qd horret animus, &
lingua uix audet fari, nō expugnauerimus, quid ni infecto ne-
gocio uicti non uictores discedemus? Auferte igit tantū de-
decus a uobis/a patria/a me, & quod p̄cipuū esse debet, a no-
mine Christiano. Nā si nullo periculo/ac nullo sanguine no-
bis mors constaret, quid tandem meriti apud deū cōparare-
mus? Itaq; quia nōnulli ex nostris perierūt, siue quis peritu-
rus est, non est q̄ deterreamini. Si enim isti in sua sup̄stitione
nixi, si cæteris in bellis homines mercede cōducti, propositis
periculis non cohercentur, eo deformius erit uos tot aliis ac-
cedentibus causis deterreri. Vos uero, qui scalam ascensuri
estis singillatim hortari habeo, a quibus maximus terror ho-
sti est, & unde principiū uictoriæ nasci debet, ne lapides ob-
sint, ianua interposita obstat, ne incendium lædat, coriis/cen-
tonibus/asseribus prouisum est. Nunc uestrum est strenui-
tate/ac celeritate uti, ut cum nostra machina superet hostium
turrim, uos eos pro turri pugnātes superetis, facto in eā pro-
tinus impetu: ne illis uestra mora, & animū addatis, & spa-
cium detis ad tela in uos ingerenda. Tu Didace Ferdinandi
Dechines cape hoc uexillum regiū, quod tibi in manus tra-
do, facitoq; ut memor sis hoc a me suspiciendū esse, aut super
hostilem turrim sublime/& uentilāte aura uibrās, aut a turri
eadē/pno uertice suspēsū, quorū altero nihil speciosius no-
bis, altero nihil deformius accidere potest. Hac orōne habita-
oēs ad munia sua diuisit, dispositisq; mox uniuersis, machina
p̄cessit, & cū t̄ps affuit, deiecta cætracta, multos eorū qui pro
turri stabāt, ruina sua cōpressit, eodēq; temporis p̄ucto, pro-
rūpēs flāmarū e foramine p̄cella, repleuerāt enī eadē materia
turri, in scalā ferē, nec uulgari igni/sed incēdario agebat, cui
aqua resisti nō pōt. Is ignis coria/ac cætera madētia adeptus,

HISTORIARVM

siue ipso humore aleret, siue repelleret, cū horrifono strepitu in cælū quo sagittę mitti nequeāt, assidue ferebatur, cōuoluēs flāmeas pilas/humano capite maiores. Interea Didacus uix bene delapsa cætera cta, inauratū/longeq; refulgētē clypeū sinistra præferens, dextraq; uexillum sustinens, crepitātibus toto corpore missilibus, in turrim primus desilit, uel fortior q̄ octauo die alii fuerāt, uel fēlicior. Hūc alii a tergo insequūt, strictisq; telis in reliquos inuadunt. Illi tum casu suorū, tum nostrorū audacia territi, breui certamine ædito per ligneum pōtem, qui turrim muro iungebat, nam lapideū diruerant, prope delabuntur, eumq; ubi transiere, funibus suspensum soluūt, qui partim decidit, partim ad parietem turris hæres pependit, ne uictores in muros, atq; inde in urbē possent descendere. Sic interclusis, nec hostē lædere, nec sociorū multos, in angustum locum recipere dabat, etsi assidue succedebant. Cæteri qui sequebantur non cū uiris, sed cum flāmis pugnant, quas p̄parato ad hunc casum aceto, cohibere nitebant. subinde coria/cilicia/ligna perfundentes. Videres alios cum uasis plenis ascendere, alios cū inanibus descendere, alios implere, alios porrigere, ubiq; festinari, urgere, hortari uocibus clamoribusq;, ut fit in domorū incendio, cuncta misceri: cæteris prope ad tale spectaculum, euentumq; intentis. Nec hos, ii qui in muris erant magnopere infestabant, a nostris sagittariis prohibiti, adeo totus labor ad machinam erat, nec de urbe, sed de machina expugnanda res esse uidebatur, & qui obsidebant obsessi, & qui obsidebantur obsidere, & qui expugnabantur, expugnatores suos expugnare. Et iam nōnihil timebatur, ne durante incendio scala labefieret. Iam etiam qui in turrim euaserant, sibi metuebant, ne calore solutus fornix decideret, utiq; ruina pontis cōcussus/& multitudine grauis, eorū qui ascenderant, nescii nullum esse in muros a turri descensum, & reuerti per scalam flagitiosum sane existimabāt, & in eos undiq; ab oppidanis sagittabatur. Hoc unū interim præstabant,

LIBER PRIMVS.

præstabant, ne prope turrim in muris hostis cõsisteret, ut nõ tantopere focii ab accessu portæ arcerentur. Ne tamen clandestino aditu alimenta ignibus ferrentur impedire non poterāt. Imperator ob id anxius circuire muros, & hortari omnes, ut qua cuiq; proximũ esset, ad mcenia succederent, quo certamen a machina/turriq; aliquantum auerteretur. Sed cũ obequitat, animaduertit foramẽ quodam in imo muro, paululum supra solum, quo ex foramine, ad magnitudinẽ pene hominis capacẽ aquæ pluuiæ ex urbe profluere solerent. Percontatus ex quodam, qui in urbe diu fuerat diuersatus, fit rei certior. Ergo impigris uiris negocium dat, ut foramen refringant, ac subeāt: ipse in diuersum ab illo locum, quo hostẽ falleret, omnem transfert molem belli, & se de industria adhortatorem militum ostẽdit. Illi interim, patefacto latius muro subeunt, aliosq; furtim atq; alios admittunt, donec conflato ingenti globo, per urbem ad portam turris procurrunt, multos trucidant, fores refringũt, qui foris sunt, & ipsi adiuuãt. Sed undiq; concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros prælium oritur, & dum de possessione urbis certat, muri deseruntur ab illis, a nostris occupantur. Tandemq; reuulsis portas; foribus, uictores Christiani infunduntur, atq; undiq; barbaros aggressi, in medio interimũt, domos diripiũt, easq; dominor; sanguine aspergunt, nulli ex puberibus uita seruata est, multi in templum, multi in arcem confugerũt. Sed multa magis præses arcis, q̃ deus præses templi implorantibus opẽ tulit. Nam & auidius nostri rapinæ gratia/ad tẽplũ properarunt, & locum illum magis consentaneũ, talibus uictimis existimauerunt. Natabat omne humano cruore pauimentum, & gemitu morientium templum mugiebat, & a morientibus/mortuisq; uestitus detrahebant. Multi nec opinantes domi sunt oppressi: horum unus etiam texens, qui cũ audisset urbem expugnatam, non obserauit fores, non fugit, non etiam surrexit, sed tanq̃ fieri non posset, texere perseue-

HISTORIARVM

rauit, atq; ita sedens, telam suam, anteq̄ detexta esset, sanguine suo tinxit. Qui uero in turri stabāt, ne expertes p̄dē essent, accepto fune sese demiserunt. Imperator quoq; simul atq; p̄tē factam portam uidit, cum prætoria cohorte, infestis signis intrauit, adhuc durāte p̄lio, cuius conspectu, siquid adhuc in oppidanis erat animi ad pugnandum cecidit, nonnulliq; dum uictorem fugiūt, ad pedes eius procumbentes uita donati sunt. Mulieres etiam cōplures cum paruulis liberis accurrentes, q; uitæ suæ timerent, certis hominibus cōmendatę sunt, imperatūq; preconī, ut cum tumultus direptionis resedisset, ediceret nulli mulieri uim afferri, quæ Christianā se fore polliceretur. Quæcunq; autem talis fuerit, daturum se operam, ne impudicam esse necesse esset. Sic stanti in media platea Ferdinādo, obuiā uenit Didacus Ferdinandi, scuto ita confosso/sagittisq; hirsuto/atq; ita lacerato, ut uix nouę plage locus foret, longeq; grauiore pondere q̄ ab initio fuisset. Hic ultro porrigenti gratulabundam dextram imperatori, nominatimq; compellanti. Ego, inquit, imperator, imperii tui memor, turrim occupauī, hostem deiēcī, uexillū statui. Sed profecto mira res accidit, infessam hostibus turrim conscendimus, ea potiti descendere nequiuiimus. Quod difficillimū factu putabamus, facile fecimus, quod autē facile ac pronū, ad id hæsīmus, & interrupto, uelut in fluio, ponte, cursus uictorię substitit. Verum ut hinc ex inopinato fortuna tibi ad uersata est, ita alia ex parte, præter opinionem propitiā fuit, uolens omnem hanc uictorię laudē penes te unum esse. Cui respondēs imperator, equidem uictoriā hanc, ut decet nos sentire, refero deo acceptam, & secundū deum tibi, qui quātum abs te expectauī, abūde præstitisti. Ideoq; tuum præmiū suo in loco est. Direpta urbe caduceatorcm ad eos, qui in arce sunt, mittit, habere illos in oculis exemplum, qualia ni se dedant passuri sint. Eisdem petentibus triginta dieꝝ inducias, & nisi intra eos, rex auxilia misisset, dedituros arcem spon-

LIBER PRIMVS.

dentibus, incolumi tamen libertate/ac fortunis • Non plus q̄
 bis septem dierum induciæ impetratæ sunt: ad quam diē, cū
 nihil auxilioꝝ ab rege summissum esset, arcem dediderunt,
 fortunaſq; priuatas capere permissi sunt, facta etiā eis pote-
 stas eundi quo uellent, qui Granatam abiere, iis ducentoꝝ
 equitum præſidiū, ad certū locum deducēdis præfecit • Siqui
 in Castellam mallent, iis non defuturam commodam condi-
 tionem promisit: atq; ita pars ad sinistram per medium equi-
 tum, qui deducturi erant, Granatā uersus abiit, pars in exer-
 citu remansit, humane ab omnibus & benigne tractata • An-
 tichera incepta obsideri, oppugnata, expugnataq; & arx de-
 dita, atq; omnia egregia facinora gesta sunt ab imperatore
 Martis die, q̄ eum diem existimaret, Marti, hoc est bello, de-
 dicatum, non exactissima quidem ille, ac plane sapienti ra-
 tione, sed tamen ut rebus martiis excusata • Oppidū a Chri-
 stianis sacerdotibus expiatum est, & nouis incolis, qui modo
 Agarenam linguam nescirent, cum agro diuisum; datūq; ne-
 gocium ut muri resarcirentur, qui multo magis intrinsecus
 quassati, ad assiduos bōbardaꝝ ictus, q̄ foris uisebant, sexto
 q̄ domo profectum est mēse • Ibiq; certior fit de rebus Arago-
 niæ • Nam antea de morte Martini regis nunciū acceperat,
 eāq; rē sedulo suppresserat, nequid aut hostibus spei, aut suis
 curæ iniiceret • Alfonsum quoq; filium post uictoriā de Gra-
 natensibus, quottidie litteris orantem, ut se in castra accerse-
 ret, iussit expectare prope diem aduētum patris, cum quo in
 Aragoniam iturus esset • Igitur ex nunciis intelligēs res Ara-
 goniæ, nisi eam propius accederet, nō recte habituras, eo pro-
 ficisci cōstituit: aduocatoq; proceꝝ consilio, in hæc uerba dis-
 seruit • Re bene ac feliciter gesta proceres, exacta iam æstate,
 appetit autumnus, ut quicquid ante hyemem agi posset, id
 non magni sane momenti esse censendū sit • At maximi mo-
 menti est, curā in res Aragoniæ me intendere, meo pariter &
 publico nomine • Iam primū plerosq; uestrum audisse reor,

HISTORIARVM

auunculum meum Martinū regem, diem suum obiisse, anno uertente, post mortem Martini filii, quem ego cū classe uenturum ad hoc bellum, sicut uterq; promiserat, sperabam. Ex quo primum præsidio, deinde consobrino, tum auunculo priuatus sum, duobus regibus, nulli principū nostra memoria secundis. Horū morte regnum Aragoniæ ad me, tanq̄ ceteris proximiorē, pertinet, ut semper a cōsultis uiris accipi. Sed id mea absentia ne ui occupetur summopere uerendum est, & ut ad me pe rferē, non uia iudicioꝝ aut iuris, sed factionibus/potentia/armis, agitur. Qd si pro iustitia sua annitentes, qui litigant, tamen ægre obtinent quod postulant. Quid futurum de nō annitente putandum est, inter tot cōpetitores? & in aliis litibus plerūq; satis est habere bonam causam, bonumq; iudicem: & in lite de regno contra improbitatem aduersariorum, male nobiscum agitur, si in sola & causæ, & iudicis bonitate spem ponimus. Armis ac potētia contra hostē armatum, potentemq; opus est. Itaq; siquid apud uos gratia mea ualet, quæso mihi uestro cōsilio uires huius belli aliqua ex parte illuc transferre liceat, ut populos ad recte iudicandum nostra authoritate inducamus. Cum præsertim hæc res non modo ad beneuolentiam mei, ad honoremq; iustitiæ spectet, sed etiam ad amplitudinem regni, ad gloriā Hispaniæ, ad incrementum relligionis. Etenim si alius, q̄ ego rex Aragonum creetur, inter quem ac regem Castellæ, ut memoria patrum scimus accidisse, discordia ex qua bella oriuntur, incidat. An speramus occupatos nos duplici Marte, ex utrisq; hostibus uictoriā reportaturos? Hoc ego, ne si occulta quidem fuerint odia, nedum si aperta, sperauerim futurum. Quid si non simultas/sed inuidia suberit: quæ nōnunq̄ magis ad nocendum ualet, q̄ ullus affectus: & odia conciliationē recipiūt, inuidia nullo pacto cōciliari potest, & hoc peius nocere solet, quo magis ex occulto grassat. Quid si metus, an aliquid est, quod maiores / aut crebriores causas habeat ad male cogitan-

LIBER PRIMVS.

dum. Castellæ regnum in omni Hispania maximum est: hoc cætera ne dicam oderunt, inuidentq; certe metuunt, & ab eo sicut infirmiores quadrupedes / uolucresue a leone, aut ab aquila cauent. Nam rex Aragonû & si præpotens est, ac maris, ut aiūt, dominus, tamen eius uires, multo minores fama sunt. Qd. n. Sardinia regnû male pacatû, ac prope nominis Catalani inimicum, adiuuaret Aragoniæ regem bella gerentem cum rege Castellæ. Quid Sicilia: quæ uix didicit iugum ferre alienigenas, quæq; ut audio, iam nunc nō satis quieta est. Omnis igitur uis, atq; omne robur regis illius residet in Hispania: quæ Hispania cum nostra nequaquã est cõparanda: ex quo necesse est, humana imbecillitate metuat potentiorẽ. Ideoq; inter eos reges fere conuenit, ueluti conspiratos, & inter se ament, regem Castellæ uel destructum, uel diminutû uellent. Quid si accedat auaritia, omnium uitioꝝ magistra, & parens: an si offulserit spes Aragoniæ regi aliquo portu oppidoue, regni Granatensis pro mercede potiẽdi, speratis fore, ut non inueniat causas, cur ab hoste contra nos stet in bello. Quid si hæc omnia, aut certe plura subsint, odium / inuidia metus / spes, quo tandem tempore, existimatis regnum hoc in nostram potestatem esse uenturum? Quod nostra ætate hoc incõmodi usû non uenit, propinquitas regum Aragoniæ cû nostra domo, in causa fuit. Ea iam extincta, in pristinum discidium, primo quoq; tempore redibitur: ne autem redeatur, una ratione effici potest, ut hæc duo regna sanguine cohareant, hoc est, ut ego rex illius regni declarem. Quod cõmodû nimirû tanto plus erit, q̃ fuit rege Martino / Ioanne / ac Petro, quanto ego coniunctior sum huic genti, q̃ illi fuerunt. Vnde consociatis uiribus utriusq; regni, nullo negotio barbarum perdomabimus: ut breui tẽpore duo regna alia, nostræ genti subsint, qd. nunq; fando est cognitum, nec de reliquis quoq; duobus sit desperadû. Ita q; in primis opto, & quo nihil mihi uidere est longius, omnis Hispania Christianis principibus

HISTORIARVM

obtemperabit. Quare uestrum est probare sententiam meam, ac causæ fauere, quicumq; publicæ quidem amplitudinē, laudemq; & religionis & patrię amatis, priuatim uero dignitatem meam, potentiã, gloriam, iustitia & industria quęsitam, non sine aliqua ratione uestrorum commodorum, qui de me estis bene meriti, quos multo prolixius remunerare, ac magnificentius potero rex q̄ priuatus. Nullum enim ex oī mea licitate uberiores fructum percipere me arbitror, q̄ dum iis, quibus debeo gratiam, & quidē cumulatissimã, referam. Hęc Ferdinandus: ceteri pro se quisq; approbare consilium & laudare. Tum Sancius Palentinus episcopus. Ego imperator adeo non aduersor sententię tuę, ut nisi tu occupasses, istud ipse pro mea in te fide & beneuolentia, tibi consiliũ daturus fuerim. Age igitur deo bene iuuante, regnum quod, ut ego quidem sentio, tuum est capesse. Castellatum multis ad te deferentibus, quia tuum non putasti, capessere ueritus es. Nam ut nulla quantauis occasione, ad præripiendũ alterius regnum, debemus allici, ita nullo labore, nulloq; periculo abstineri a nostro asserendo. Nec quicq; abiecius est homine, qui paruo accedit animo ad uendicandum hereditarium regnum. Qd̄ siquid ob id laboris/difficultatis/sumptus/periculi subeundum sit, non obtinenti certe contendisse turpe non erit, obtinenti autem eo gloriosius, q̄ pene sua industria cõparasse regnum iudicabitur. Et sane præstabilius est regem se facere, q̄ ab aliõ fieri, nec alteri fortunam suam, sed sibi debere, & cum paternum nominas regnum, nominare etiam regnum tuum, quod non per manus traditum sit, sed manu partum ac receptum. Quare si tuis uis esse similis, caue cõmitas, ut nullum tẽpus interponas, quin regnum, quod & successione, & quod in rege primum duco, uirtute tuum est, ab iniustis heredibus, ac regnare indignis, eripias, & tibi quantum humana ratio ualet, asseras. Ad quod uires meas, quantum cunq; sunt, meam operam/sedulitatem/studium/indu,

LIBER PRIMVS.

striam / officium polliceor, ac defero. Deniq; nunq̄ te ab isto proposito, dum de iure iudicatum sit, reuocare tētabo. Huius orationem aliis maiorem imodum laudantibus, & se ad similia præstanda, singulis pollicentibus, magis confirmatus Ferdinandus, discessum in diem tertium edicit. Quo die cum iam milites præsidio urbis imposuisset, una cum armorum cibariorumq; copia, plenus gaudii ob uictoriam, ac spei ob futurum regnum ex Antichera recessit, tertiusq; castris, cum parte copiarum Ispalim / domumq; peruenit, cum quibus copii propius Aragoniam iret, ceteras in sua domicilia redire iussit. Quæ autem posthac consecuta sunt, ne subnectamus facit, q̄ multa, ut tempore priora sunt, sic ordine præuertēda, quæ hæctenus non attigimus, ne seriem reḡ cohærentiū, quæ eodem in loco gestæ sunt, interrūperemus, duo quodāmodo historiaꝝ corpora confundentes, idq; sapius, si suis quæq; temporibus acta redderentur. Nunc peractis illius Hispaniæ gestis, ad alterius Hispaniæ narrationem animū conuertimus, & de Granata per Castellam, uelut pedibus in Aragoniam, Cataloniamq; trāsimus, nouam materiam principiūq; sumpturi, non repetito temporis cursu, supra hunc ipsum, de quo nunc scriptum est annum, sed annum nō eiusdem nominis. Quippe is de quo proxime locuti sumus, est post millesimū quadringentesimum, ab ortu domini decimus, a quo uero nunc ordiemur nonus.

LIBER SECVNDVS.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDI- NANDI REGIS ARAGONIAE LIBER SECVNDVS.

h
OC ANNO MARTINVS SI-
cilæ rex, Martini Aragoniæ regis filius, apud
Calarim/post ingétem de Sardis uictoriam,
receptaq; complura oppida, paucis diebus fe-
bri extinguit. Febri non cōtracta ex æstiuo tpe, quo in omni
Sardinia graue cœlum est, quia nondū media æstas erat: non
aquaꝝ noxio halitu, quia Calaris a stagnis, quæ multa sunt
in ea insula, nō admodū infestatur: non ex intēperie cœli/aut
contagione, quia nemo suorū ægrotauit. Quo magis inopina-
ta mors eius tū sibi tū sociis fuit, eoq; luctuosior, utiq; in illo
& uirtutis flore & ætatis. Tertium enim & tricesimum annū
agebat, æqualis Ferdinando, aut anno maior, infelici quodā
omine, siquid omnia sunt, ante patrem factus rex, quasi ante
patrem uita defuncturus. Nec magis nomine suo lugendus,
q̄ patris, cui unicus erat iā senescenti: neq; tam ætate, unum
nanq; & quinquaginta annos natus erat, q̄ habitu corporis,
obesi nimiū ac præpinguis, & ueterno grauescentis. Accede-
bat his & ætatis & corporis incōmodis quaterna, malum in
primis gaudio/letitiaq; curandū. Sic affecto nūcius de morte
filii affertur, ex quo quantus patrem mœror/dolorq;, quan-
ta itē perturbatio populos puaserit, sibi quisq; natura & expe-
rimento duce, subiicere potest. Omniū tñ cogitatio, ac sermo
erat, quis nam regi futurus heres destinaret. At ii qui apud
regem amplissimi erant, partim illius beneuolētia, partim ut
sue ipsoꝝ potētiaꝝ cōsulerēt, quo tales apud filiū, quales apud
patrē foret, & forsitā tutores relinquerent, nō ita multo post
exequias, suadent ut primo quoq; tpe capiat uxorē. Nā olim
iā regina decesserat, quæ fuerat comes Iuriæ, cōsulēdū enim

HISTORIARVM

regno, consulendū regio generi, consulendū etiā reliquę ætati, quam cū uxore/liberisq; traduceret iocūdiorē. Rex autē, etsi multis rationibus aduersabat, q; senescens, q; inuiti corpore, q; ægrotus esset, tamen ut potissimum obiiciebat, non esse opus coniugio, cum nepotē haberet Federicū iā infantiaē annos egressum, qui maturior ad successionem, q̄ qui postea nascerent, foret, qui sibi non alio/q̄ filii loco esset. Sed cū illi p̄ferrent filiū nepoti, legitimū illegitimo, plures uni, certum in multis liberis, q̄ incertū in uno, tandem acquieuit, nec p̄cepit, ut ab aliis uxor p̄spiceret sibi, sed ipse per se, inter duas adulescētulas, quæ sub uxore domi creuerāt, aliquādiu hēsitauit, ambas forma insignes, & summo loco natas. Ceciliam Iacobi comitis Vrgellensis sororem, & Margaritam neptem Ioannis comitis Pratenfis. Nam Petrus pater mortē obierat. Sed ut erat prudentissimus rex, si cepisset uxorem Ceciliam, uidit fore, ut frater illius, se uiuo quidem regem agere uellet, ita animo regnum conceperat, mortuo autem, per fas perq; nefas ad se populos contraheret. Præterea nequid in auum, nepotemq; machinaretur. His rationibus uel solis/uel summis adductus, Margaritam præeligendam putauit, non sola formæ præstantia, ut quidam nimis iuuenili animo, & quasi amatorio, opinantur, nec ut simulatum est, q; medici magis hęc ad cōceptus idoneā iudicarent. Vix mensis a nuptiarū die intercesserat, cū legati ab rege Ludouico uenerūt. Ludouicū & si nonnulli regē fuisse negāt, tñ regem appellabo, q̄a multi fuisse regē affirmant, cū quibus, q̄ cū illis excusatiū/atq; humanius est peccare, nescientem ab utra parte peccetur. Hi legati ab rege Francię quoq; uenisse dicūtur, quo maior legationi adesset autoritas. Eorū primus fuit episcopus Conseraneum, qui orationem habuit, illa tēpestate inter suos omnis iuris diuini humaniq; consultissimus, deniq; eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se literate loquentem, eloquentiorē, nec ante nec postea audisse.

LIBER SECVNDVS:

Quam tamen orationem, nemo eorū qui laudant, memoria tenet ad uerbū. Sed sententias aliquas, & præcipue capita, quæ cōmōdius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regē subinde orationi suæ, ut putabat idormientem, ut oculis cōniuentibus, capiteq; demisso sterteret, intersistebat. Rex contra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere, non enim se dormire, & si clausis oculis sterteret, aut si corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum, atq; hoc sæpius facienti, inquit, an tuæ orationi indormierim, an inuigilauerim, & ex mea responsione intelligas licet. Itaq; ubi loquendi finem fecit episcopus, quinq; ait, capita continet tua oratio, quorū singulis, eodem ordine respondebo. Primū q; me salutasti uerbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiam erga me illius beneuolentiā, quod profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor esse cordi, propter sua in me officia/sidem/amorem/ q̄ propter affinitatem. Qd̄ autem secundo loco nunciandam mihi duxit uictoriam suam, qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoq; fecit amice, cum sciret me non mediocrem de suis prosperis uoluptatē esse capturum, quam & illi & mihi propriā, perpetuamq; opto. Nec minus in eo, quod tertium fuit, amorem suum erga nos declarauit, q; quemadmodū me uictoria sua gauisurum sperauit, ita se meam cladem dolere ostendit, misit ad me sapientissimo uiro, qui consolaretur, quæ profecto consolatio talis est, ut quemuis paternum incertorem mitigare posset, qui modo tantus non esset, quantus hic meus, qui filium & uirum & unicum/& regem/& cum omni uirtute, tum in patrem caritate præditum, & orbem liberis amisi. Vtcūq; tamē & miseratio amici grata est, & consolatio sapientis nō nihil molestiæ leuauit. Precariq; habeo cęlestē regē, ut regē amicū hoc uulnus, quo ego saucius cōfectusq; sum, nō sinat experiri. Nā qd̄ quarto loco posuisti, lōga orōne executus, successionem si sine liberis decessero, ad uxorem eius filiūue

HISTORIARVM

pertinere • Istud uero mihi non constat: tu quoq; uelut in dubia re, multa uerba fecisti. Ideoq; non est, ut accipiam puerū, ac matrem eius, sicut postulasti, cum & ipse uerbis euangelicis respondere possim, Quod iustum fuerit dabo uobis • Ais ideo mihi accersendū Ludouicum puerum, ut iam nunc in nostra regia, & inter populos uelut futurus rex, assuescat, percepturus motes/linguam/discrimina personarū/ingenia regionum, ne postea cum res poscet, rudis ad gubernacula regnī accedat. Hoc ego multis de causis, ne agam deducor • Primū quia huiusmodi præiudicio, non faciam iniuriam aliis, qui uobis in successionis iure non cedunt. Si enim uobis acquiescam, quid aliud/ḡ uobiscū ius hoc facere pronunciet? Deinde si quis alius in iure succedendi, aut sit, aut fiat, aut nascatur, potior uobis, qui tandem honor istum puerum consequetur? quem a nobis honoratū uultis, si ab adita/atq; administrata regnī possessione dimittatur, & uelut expellatur? Non enim deest, qui se potiozem uobis putet: non deest, qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendæ sobolis: confidoq; clementiæ dei, q̄ sicut afflixit me, faciens de patre orbum, ita uulnere meo medicabitur, de orbo faciens patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe uterq;, quantum in nobis est, enitemur ut parentes simus • Ad quod uerbum, cum ambo surriferunt, tum uero ceteri arriserunt. Medici quoq; spem faciunt, qui aiunt facilius ex homine prouetioris ætatis/ac puella, ḡ ex utroq; adulescente, filios gigni. Et nihilominus qđ gaudiū oculorū huius/meorūq; erit, si in hac auiditate, atq; in hac spe tollēde plis, uideamus domi uersari alienum puerum, quasi nostri uersari regnī, idest nostrę orbitatis heredem, haud dubie infaustum omen, & acerbum augurium • In quo non parum miror affincem meum, eiusq; subreuiro prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarū auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tantū, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem uxorem, nec uellem ducere, aut

LIBER . SECVNDVS.

cere, aut ex ducta liberos (quod omen deus auertat) nō essem
sublaturus . Quod tamen si nō continget, alienusq; mihi suc-
cessurus est heres, quid mea magis refert, aut quid prius,
antiquiusue debet uideri, q̄ prospicere regem proceribus, ac
populis meis, ex quo iustum imperium, firmum præsidium,
perpetuam pacem nanciscantur . Proceribus inq̄ meis / ac po-
pulis, quorū sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia
recipiēda, ego & filii usi sumus . Quorū pleriq; aut liberos aut
p̄rentes / aut fratres / aut alio modo propinquos desyderant,
pro domus meæ amplitudine amissos . Neq; enim minus re-
gium puto, populos suos, & p̄sertim de principe optime me-
ritos, post obitum suum, recte gubernandos curare, q̄ uiuen-
tem recte gubernare . Ex quo testificatum relinq̄a apud oēs
iudicium meum, ut si domesticus mihi heres nō fuerit, ii ad
quos pertinebit, sequantur meam de functi uel rationem uel
autoritatem . Neq; uero, quod ultimo loco posuisti, abnuo
uestram postulationē, ut permittam causam, de successione,
iam nunc quoq; agitari . Non enim ita delicato animo, ac pa-
rum forti sum in obeunda morte, ut de successore meo dispu-
tari, etiā tā recēter a nuptiis, pati æquis auribus nequeā .
Filius meus facit, ut hæc pati possim, & mortem non multo
plus timeā, causa mea q̄ optem . Nihilq; est quod magis uitā
meam oblectet, q̄ futuræ prolis solatia, siue mas siue scēminā
futura est . Nam ut tu uis, qd̄ facile passus sum te dicere, in
paterno regno, si mas filius defecerit, scēmina potest succede-
re, & quidem ante omnes mares, qui regem coniunctissimo
gradu non attingant . Idq; tu ita præsentī constantiq; animo
affirmasti, ut præsentius atq; constātius affirmasse uiderim
neminem . Siquidē de fortunis omnibus, atq; capite uis di-
micare . Siquis naturali iure, uel scripto demonstrat, hoc in-
troducētum in Aragoniam esse, scēminā in regnum non posse
succedere: istam ego te sponsionem facere non sinam, milita-
ribus magnis uiris decoram, q̄ litteratis, ne dicam, pontifici-

HISTORIARVM

bus. Placēt itaq; in cōmune referri ad consultos de iure cōpetitorum, quid nam de successione regni mei, diuinum ius humanumq; decernat. Ipse quoq;, dum per occupationes licebit, præsidebo huic causæ. Multo enim præstat me uiuo sospiteq; ac disceptatore discuti litē iudiciis ac uerbis, q̄ me uel defuncto/uel morbo/xtateq; affecto, ui & armis. Hæc locuto rege discessum est. Mox cum in cubiculū rex introisset, multusq; de his rebus, ab iis, qui circumstitebant dum sermo haberetur. Vtinam inquit Guilhelmus Moncada rex ex te prolem siue marem/siue foeminam primo quoq; tempore uideamus, quæ & uiuenti patri, ac diu sit iocunditati, & defuncto succedat. Cæterum si (quod absit) aliter deo cordi sit, non uideo quin Ludouicens puer, in succedendo primas habeat partes, qui nepos sit ex filia regis Ioannis fratris tui: hoc est quin ipsa Iolans eius mater, regnum quod fuit patris assequatur. Non uereor enim loqui de iure competitorum apud te, non tanq̄ regem, sed tanq̄ disceptatorē ac iudicē, ut te ipse fecisti. Nam qui debēt regis esse potius heredes q̄ liberi? Atqui filia ex liberis est, & cum sola fuerit, locum liberorū implet. Hæc nisi tu frater extitisses, regnum paternum adipisci debebat, quod siquid sexus impedimento est, etsi nihil hoc impedire uolūt, en filium pro se tibi nobisq; offert, ex matre catalanū, cui ius suum hereditarium cedit. Atq; dicenti, pleriq; qui intermisso strepitu colloquendi, silentium tenuerant, assentiebantur. Tum Bernardus Centellia: Immo uero iustius multo debetur successio Iacobo Comiti Vrgellensi. Nam ista scemina cum alleget nobis puerum, plane fatetur ad se regnū peruenire non posse, eadem ratione, qua nec patris potuit esse heres, cum sola superstes extitisset. Quod ergo ius ipsa nō habet, id profecto alteri tradere non potest. Itaq; exclusis foeminis, inter mares est disquirendum, quis regi sit proximus: is sine cōtrouersia erit Comes Vrgellensis, cuius pater, qui proxime est mortuus, eodem auo, quo tu progenitus es patre lo

LIBER SECVNDVS.

anne, qui successurus Alfóso regi erat, nisi Petrus pater tuus maior natu fuisset. Nunc (quod tamen deus non sinat) deficiente Petri sanguine, ad fratrem seu fratris liberos redeat regnum, sicut ad te rediit paternum regnum, fratre defuncto. Qd siquid mométi habet scemineus sexus, adest uxor Comitís, filia patris tui, uel patri successura uel fratri, quæ certe tibi coniunctior est, q̄ fratris filia. Itaq; quod sexus adimit, id ex uiro, cui & ipsi ius est, in successione supplebitur, atq; ita ambo coniuges, mutuo auxilio innixi, iustitiã omnem hereditatis implebunt. Tū Bernardus Villalicus. Recte, inquit, Bernardus Centellia locutus esset, si in eodẽ pares non haberet, atq; ut ego sentio, supiores. Nã si placet ad priores patrũ redire, certe prior est Alfonso dux Gãdiæ, & frater eius profoer tuus rex, Comes Prateñsis, patre Petro, auo Ioanne rege, qui fuit proauus tuus, patruo Alfonso, auo tuo. Ita eodem te illi contingunt gradu, quo tu Comitẽ Vrgellensem; sed tanto uenerabiliores q̄ ille, quãto propius accedũt ad tuos maiores, tantoq; digniores qui succedãt, quanto proximiores iis regibus sunt, unde quasi ex fõre regni origo emanauit. Eo quidẽ magis q̄ hi succedent Ioanni auo, ille uero Alfonso proauo. Nam q̄ ais de uxore, tantum tibi respondeo, cam non modo ex non regina, sed etiam ex nondũ uxore genitã esse. Sybillã enim qualis anteq̄ regina fuerit omnes scimus. Feret aut̄ hæc rex me dicẽtem, uel quia, ut inqt Bernardus Cõtellia, in hac causa iudex est, uel q̄a loquor ea, quæ grata debẽt esse nostræ reginæ, cum ob alia, tum uero ob hoc q̄ ago causã auĩ sui, uel fratris auĩ. Hæc dicenti Villalico, nemo audientiũ nec assensus est, nec cõtradixit. Tū rex, equidẽ inquit, si locus hic iudicandi est, iudicãre aliquid inter hos, quorũ causas egistis. Sed quid attinet de his pronunciare, cum sit adhuc aliũs cõpetitor, qui uereor ne istos omnes excludat, Ferdinandus infans Castellæ, natus ex Helianore mea sorore, non dico natu maiore, q̄ hæc est ex Sybilla nata, sed ex eadẽ matre, qua ego

HISTORIARVM

sum, genita. Dux autem Gādix, & profocer meus, ac Vrgelli Comes, mares illi quidem sunt, sed eos in eadem pono cōditione, qua fœminas. Nemo enim sic in regno, aut ulla in hereditate succedit, q̄ de progenie sit illius, a quo primum hereditas profecta est. Nam hoc modo ad eos deferretur hereditas regni, qui ex uetustis priscisq̄ regibus oriundi sunt: sed non ita est. Verum sicut intercisa fontis uena, atq̄ alio deriuata, totus prioris cursus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius, qui semel a successione paterni fontis exclusus est in perpetuum exarescit, nec nisi aliquo flexu redeuntem e latere aquam recipere potest; hoc est, dum cursus iterum interruptus, in proximum canalem deriuatur. Id fit dum rex, aut quicumq̄ rerum dominus sine liberis decedit, eius regnū ac bona lege naturæ ad proximum quēq̄ defertur. Nam cū res sint ultimi domini, non autem superiorum, qui suum ius in alterum transmiserunt: nimirum ut quisq̄ maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in succedendo sibi uendicabit. Quod cum ita sit, non quis proximus sit superioribus regibus Alfonso/Petro/ Ioanni querendum est, sed quis mihi, cuius regnum est, & in cuius alueo postremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo est ea, quæ ex eisdē parentibus genita est, & eius filius præponendus est mihi fratris mei nepoti, cæterisq̄ qui me longiore propinquitate contingunt. Nam, quod dicitur, fœminas non succedere, id intelligitur, quando & mates proximi sunt. Dux autem Gādix, & Comes Vrgelli, tot a me gradibus remoti, non sunt mihi proximi. Et Iolante fratris filia, ac Isabella sorore, Helianor est mihi proximior. Ego illud uobis affirmare possum, nullum eorum, quem cupitis, regē magis ex usu regni fore, q̄ Ferdinandum; sed uos studia partium trahunt. Quid autē conducibile uobis sit, non peruidetis. Habetis igitur testificatum iudicium meum, siquid forte de me aliud factum sit, prius q̄ res disponantur. Verum magis q̄ pro ualitudine cor-

LIBER SECVNDVS.

poris, hodie & audiendo, & loquendo laboraui. Et hoc quidē grauiſſimi ac ſinceriffimi regis teſtimonium fuit, quod non modo per urbem Barcellonam, in cuius ſuburbano prædio hæc geſta ſunt, ſed per omnes nationes, eius prouinciã deſeruaui, magnamq; Ferdinando autoritatem comparauit. Cæterum rex & ſi hæc & ſentiebat & dixerat, tamen omni diligẽtia/cura/autoritate/gratia/precibus/pollicitationibus, nepoti ſuo ſtudebat. Nam delectis iudicibus, per omne cognoscendæ cauſæ tempus nihil reliquit, quin ius ſucceſſionis Federici eſſe declararetur, & eo quottidie impenſius, q̃ affidue magis ac magis liberos ſe gignere poſſe deſperabat. Sunt enim qui dicant, nullo pacto, nec medicorum arte, nec mulſtariis machinis, potuiſſe eum uel cõcumbere cum muliere, uel puellæ uirginitatem demere: licet mater aliãq; nonnullæ foeminae uelut miniſtræ puellæ adeſſent, licet uiri quoq; aliquot auxilio regi eſſent, qui uentre quaſi appenſum per ſcicias a lacunari pendentes, quibus tumor proni uentris cohiberetur, demitterent eum ſenſim in gremium puellæ, ac ſuſtinerent. Sed hæc uerecundius forſitan in ſilencio reponuntur. Commendabat igitur Federicum memoria patris, ſtudio auis: ſed hæc omnia uitium natalium apud iudices corruppebat. Ideoq; longe fauorabilioreſ erant Ludouicus & Comes Vrgelli. Illum cõmendabat nomē patris, amicitiaq; cū rege Aragonum, & mutua hoſpitia utriuſq; gentis. Ad hæc reſpectus matris, quæ proximi regis filia in oculis, & conſuetudine uirorum mulierumq; Cataloniae, adoleuerat, auia cum regina Iolans, quæ præſens modo ueteres amicos, pro filia, pro nepote, modo ueteres amicos cliẽteſq; mariti obſecrabat, ut memores eſſent deſuncti regis beneficiorum. Hunc gratioſum faciebat, q̃ ex uirili ſtirpe regia domus, q̃ iuuenis, q̃ eximia ſpecie corporis, q̃ præſens ipſe non pro alio, ſed pro ſe ſingulos præſabat, orabat, donis promiſſiſq; implebat. Itaq; apud iudices, non minus ambitione

HISTORIARVM

quæ disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus ubi per suos comperit, legatos ad regem mittit, orans ne permetteret in iudicio suffragiis potius, quam legibus agi. Rex illum recte dicere, & æqua postulare, respondit, sequi daturum operam, ut res ordine irent. Verum hoc præstare non poterat, quia ipse in primis eo uitio laborabat, si uitium appellandum est, & non pietas, pro unica spe familiæ suæ anniti, ut nepos in regno succederet. Qui postquam animaduertit nihil sibi spei fore in iudicio, nam hoc ei iudices cõfitebantur, iussit illos extrahere tempus, nec quicquam de iure competitorum palam facere, donec ipse alia ratione mētes populorum cõciliaret. Alfonso rege præsidete, lata lex fuerat, ne quis illegitimus in regno succederet, ita nunc se præsidente, per populos præsentis, quibus idem liceat, quod superioribus exceptionem unius obtinere, non ui aut imperio aut autoritate, sed cum miserabili aspectu, utpote collocato ad gremium orbi regis populo, tū summissa oratione, darent hoc senectuti suæ, darent orbitati, darent precibus ac lachrymis, sinerent se cum hac lætitia diem suum obire, quæ relinquat nepotem heredem, ne exulceretur hoc quoque dolore altero uulnere, quo non minus affligeretur, quam ex illo quæ filium perdidit. Illo enim amisisse filium, hoc amissurum esse regnum: darent meritis suis, qui Siculum regnum Aragonico adiecisset, darent meritis filii, qui Sardiniam amissam Cataloniae, non parua ex parte restituisset, darent unico duorum regum filio. Iuuenis, qui mortuus est, senis, qui nisi impetrat, cito comes illi futurus sit. Non enim præponi illegitimum legitimis se postulare, sed eum pro legitimo esse. Qui cum alii nulli potiores sint, nulli iniuriam facturns est, neque plane esse illegitimum ex patre celibe, ac matre innupta genitum. Hoc si in priuatis semper ualuit, multo magis debere ualere in regibus, quos sola contentos uxore esse, uix postulandum est, & in bellis aut longinquis regionibus agentes, ut uxores habeant, fieri non po-

LIBER SECVNDVS.

test : neqꝫ exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob, neqꝫ eandem causam Salomoni obstitisse, quominus ad regnum tolleretur, cum tamen non modo non solus, qualis Federicus, sed ne primus quidem ex David liberis esset, & alia plurima omnibus ex gentibus, huius generis exempla. Atqꝫ quo facilius honestiusqꝫ peruinceret, ut est ingeniosa caritas, uidit opere precium fore, natales nepotis emendari per summum pontificem. Neqꝫ enim id difficile factu, & hoc effecto non ausuros, etiam si qui minus uellent, populos aduersari regi roganti pro eo, qui iam illegitimus non esset. Erat autem summus apud eos pontifex, affinis pueri, matrisqꝫ consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusæ agentem scribit, rogans ut Barcelloam, captato tempore, quasi per causam alterius negocii, ne res patefieret, se conferret. Interea Comes Vrgelensis e diuerso non minus & ipse laborabat, uel ob hoc sollicitior q̄ rex, qꝫ ille alteri, hic sibi consultum uolebat. Et cum Cataloniam iam suarum partium existimaret, qꝫ in ea natales/ domum/ potētiam/ clientelas suas ac patris auiqꝫ haberet. Valentiam quoqꝫ multis officiis/ largitionibus/ studiis deuinctā sibi reddidisset, ut uix constaret, ab utris magis obseruaretur, Villaragutis, atqꝫ Centelliis, quæ sunt duæ illic summæ atqꝫ diuersæ inter se factiones. Tamen nihil actū esse cēsuit, nisi idem in Aragonia, ubi caput rerum est, effecisset. Sunt aut in Aragonia nomina factionū, Luna, & Vrrea: Luna nam iam sibi cōciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tūc principatū factionis obtinebat. Diuersam uero factionē non modo ob odia partiū infensam habebat, sed etiā quia stude- ret Ludouico cōpetitori in regno, authore ac duce Garzia Heredia archiepō Cæsaraugustano. Erat enim is beneficiarius domus Frācię, hoc pfecto pessimū ē in petitione regni, qꝫ nemo iuri, oēs amicitie fauēt, secūdū hūc ppinquo eius Egidio Roizę, Aragonie gubernatore: cui⁹ filij Ioānes i Heredia fa-

HISTORIARVM

miliam fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici ppter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos Comes ubi blanditijs promissisq; pellicere se posse desperauit, excogitauit quo modo illorum diminueret potetiam, suorum adaugeret, simul se dominum causae constitueret. Postulat ab rege ut in Aragoniam gubernator delegetur, qui magistratus soli regis primigenio tribui solet: contendit cum alia quaedam esse ex usu prouinciae, tum uero illud ex usu regii fisci, si rationes iam compluribus annis repetantur rege administratarum. Rex & si nihil minus uolebat, q̄ Aragoniam uelut arcem regnorum, ab hoc regnum affectante occupari, & quasi eum adoptasset hoc magistratu, exire famam, simulq; sine causa sincerissimum ac prudentissimum uirum a magistratu amouere; tamen admonito Comiti, caueret quid ageret, postulata concessit, neq; id magnopere inuitus, tū sperans illo absente, comodius cum papa confectum iri negotium nepotis, tum uolens conciliari maiora in Aragonia homini odia, quo minus temeritas prospera esset. Dat itaq; ad gubernatorem atq; archiepiscopum clandestinas litteras, ut aduersus Comitem iure suo utantur, nullam tamen de litteris ipsis, ut saluus sit pudor regiae sinceritatis, mentionem habeant. Comes diulgato rumore, se iam pro indubitato haberi successore ab rege cum magistratum, qui soli primigenio regis indulgeatur, sibi indultus sit, cum magno apparatu Cēsaraugustam uenit, stipatus omni factione Lunensi, poscitq; se admitti in possessionem. Ei gubernator praetorq; quem iustitiam uocant, atq; archiepiscopus, cum caeteris suae factionis intercedunt, negantq; illi ex lege praesidem licere esse, nec regem uelle reuocare legem, quam non possit, sed impudicitiae Comitis non ausum refragari, ne hominem odisse diceretur, ita ramen id concessisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nunc nec legem admittere, nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res

LIBER SECVNDVS.

ad manum uocatur, quottidieq; leuia prælia prope ciuilia conferuntur. Ex quo sunt qui dicant, a quo homine primum excitatum est, & iis regionibus bellum intestinū, in eius domo subuertēda, tandem esse restinctum. Pauculis diebus superuenit Ioannes Ferrādus auxilio patri auūculo, partibusq; cum magna armatorum manu: urbemq; ingressus, ante pugnam cōmissam, Comitem e foro domum fugat, dumq; expugnare domum aggreditur, ille per posticum, quod ad flumen fert, cum cæteris abiit. Sunt qui habitu dissimulato, ac sine comite, nec equo sed pedibus fugisse dicāt, quod falsum esse compertum habeo. Illud quoq; non minus falso dici, ab rege præceptum illis litteris, ut Comitem interficiendum curarent, quod non modo abhorret a uero, sed etiam a regis ingenio mitissimi ac iustissimi, & qui sepe dixerit, nolle se regni ius auferre ei cuius foret, nec si cētum alia sibi regna adeptū iri existimaret, meminisse se Christianum esse, cuius æternū regnum foret, si recte egisset: rursusq; æternum supplicium, si prauē, si cito relicturus esset hoc regnum, petiturusq; illud, cur insolito scelere cōmacularet manus, pro alio quem uellet heredem, cum ne pro se quidem commaculaturus esset. Regnum sibi eripi non posse, post sua fata, eius fore cui deus destinasset: prophetare tamen audere, qui non uia iuris, sed factionibus/dolisq; regnum affectaret, eum ad regnum nō esse peruenturum, Comitem significans, hæc respondit iis, qui suadebant: non enim deerant, qui suaderent ut Comitem tollerent. Ille ex Cæsaraugusta fugatus/ Aragoniaq;, in Cataloniā Ballegerium domum suam sese receperat, non reuersus Barcellonam, siue ob euentus indignationem/ pudoremq;, siue quæ uicaret urbē nō nihil pestilentē, quam rex quoq; deuitauerat. Primum habitans in p̄dio suo, cui nomen Pulcher Aspectus de quo supra dixi, deinde in habitaculis monasterii in Valle Dōzelle, nō p̄cul a muris, siue ne interesset pōp̄ legitimatio nis Fēderici. Nā & ab iis qui cū papa Barcellonæ erāt, susur-

HISTORIARVM

rabatur, & Siculorum legati præ se ferebant, qui omnibus precibus obsecrantes regem, ut eis regem præficeret Federicū, ex siculo rege, & de siculis optime merito, & ex matre sicula, & in insula ipsa genitū confessionem ab eo expræsserant uoluntatis, qua erat auus in nepotem, siue ut uitaret suspicionē sceleris, quod ab eo per uxorem, & matrē creditū admissum. Referam non omnibus rem notam, nec passim diuulgatam, ob Comitum ut creditur, tanq̄ futuri regis uel metum uel gratiam. Sed tamen inter domesticos, a quibus ego accepi uiris bonis & grauibus agitatā, & p̄p̄e compertā: dicit Comes pro deplorata, habuisse spem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonenses, exceptio unius Federici in lege, quæ est contra illegitimos lata. Ad qd̄ ipsum quasi de publico consensu uenisse gubernatorem, proxime audierat. Omnium enim rerum certior quotidie fiebat per uxorem & matrem, quæ per causam propinquitatis, ne pedē quidem, ab regina discedebant: quam etiam studiosam causę Comitum reddiderant, & ab ea Centelliam familiā unde ipsa materno genere erat, conciliatam habebant. Hæ mulieres die Iouis, ante diem dominicum, solēnibus legitimationis destinatum, quæ erant futuræ kalendæ Iunii, uesperis dicuntur, anserem saginatum, quem opipare cōcinnarant assum regis ministris porrexisse, per speciem demerendæ reginæ, ut regē & adipibus/ & quartana torpidum, ad Venerē procreationis gratia excitarēt. De quo anseri ubi comedit rex, statim uehementi dolore stomachi conflictari cœpit, ac lamētari, moxq; ardētissima febris insecuta, signaq; & maculæ quædam in defuncti corpore (secundo autem die defunctus est) apparuerunt. Quanquam potuerunt esse signa pestilentiæ. Nam quod dubium est in tanta re, id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes enim fere ex eadem domo, post regē uel peste uel febre extincti sunt, quales etiam plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse, non malitia, sed sim-

LIBER SECVNDVS.

placitas mulierum atq; stultitia, quæ quottidie citra medicorum conscientiam, cibariis ad Venerem, q̄ ad salutem aptioribus inferiebant uirum, unguentisq; oblinebant. Siquidẽ defuncto rege & domo, ut fit, a fœminis subito derelicta, est inuenta cellula his cibariis/unguentisq; differta. Vtcunq; res administrata sit, certe Comes in morte regis, præter cætera, hanc spem secutus dicitur, q; gubernatoris munus inuitis inimicis administrare posset, cum id per legem defuncto rege non prohiberetur: aut saltem impunius archiepiscopum ceterosq; de medio tollere, ut nihil sibi posthac superesset impedi menti. Cui rei euentus ipse testimonium dedit. Vt autem ad rem redeam, ubi totam illam noctem rex per æstus/atq; cruciatus in somnem duxisset, cū illuxit legati Barcellonæ / multiq; proceres lectulum circūsteterunt, multi mortiferam sentientes, & inter se confusurrantes, sed in horas magis ac magis ad extrema uitæ spiritus properare uidebatur. Cum interea mater Comitis atq; uxor regem adēūt, rogantq; ut nunc saltem in ipso extremo uitæ tempore Comitem declararet regni successorem. Non respondenti, atq; ut solebat, sed alio somno subdormitanti, appræhedit matrona uestē a pectore, atq; inquit, filii mei est regni successio, filii mei, quem tu succedere uetas, contra fas iusq;. Ad quam ille inspiciens, ego, inquit, ignoro istud, & ita esse non credo. Simulq; Guilhelmus Moncada, & unus legatorum, retracta manu a brachio fœminæ, admonuerūt, ut reuerentius tãgeret regē. Postridie deplorata iam eius salute, ne maturius præfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantum amiculo, ac dispectoratum. Erant enim soles æstiuui: illuc eum complures adierunt, ut iam quasi defunctum lamentabantur, & imprimis siculi legati, Federicū sibi regem dari, cum fletu lachrymisq; poscebant. Quibus rex ingemiscēs, uerbis ac uultu quantū poterat cōmēdauit. Tū legati barcellonenses, nequid respōsum regis fortasse scrupuli moueret impostæ, adhibitis tabellionibus

HISTORIARVM

interrogarūt , iuberetne eius regna esse, cui iure deberentur: ita se iubere respondit • Præclarum profecto responsum , uel quod mulieribus , uel quod siculis , uel quod barcellonensibus, reddidit. Primum quidem liberum/ingenuum /ac præfractum, sed sine bile, atq; indignatione • Alterū uero molle, atq; affectus plenum , sed ita ut iustitiæ magis , q̄ affectui se parere ostēderet. Vltimum autem simplex ac solidū, ut nihil petendum sibi existimaret, nullo cōpetitorum in succedēdo, populis proceribusq; cōmendato. Iam omnis familia per domum, prope modum lymphata ferebatur. Iam cubicula illa quę nuper ornamentis/mulierum symphoniis, atq; omni iocunditatum genere exultauerant, deseruntur , denudātur, & uelut ad hostium aduentum, aut si Erynnis inuasisset, lugubria uident, ac feralia, cūctis partim occultius, partim apertius emigrātibus. Quorum unus fuit Aegidius Aragonię gubernator, qui intelligēs, q̄ infestos haberet inimicos, per causam dormiendi, meridię cubiculum suum intrauit, & mutato habitu, cum regio confessore Barcellonam abiit , rumorq; fuit conatos esse quosdam in domo regis uincula ei iniicere, credo hanc opinionem ex eo ortam, q̄ Comes certis hominibus negocium dederat, ut ei uincula iniicerēt , captumq; ducerent, aut necarēt. Nam Barcellona, cum eo uenit gubernator, plena armatorum erat, ex maxima parte eorū, qui comiti studebant, & intrantes urbem, perq; uiam eūtes , ciuitas sciscitabatur , an rex adhuc spiraret , an ibi gubernator Aragonię adesset? Quo maturius ille tantopere se quæri ab inimicis cognoscens , sibi delitescendum putauit • Atq; ea nocte, cum secus atq; consuetudo ferebat, clausæ forent portæ , audiebat e domo, in qua latebat, in propinqua, ubi multi uersabantur armati colloquentes/admirantes/querentes, ubi est gubernator: quid de eo factum est? quo abiit? Hic autem ubi multa iā die apertæ iam portæ essent, non equum, sed nauigium conscendit, Paniscolamq; quæ sibi amica erat, se contulit. Hæc rettuli, ut

LIBER   SECVNDVS.

rettuli, ut q̄ uiolēto ad affectationem regni fuerit animo Comes Vrgellēsis, appareat. Nunc referam id, quod an ueneni an pestis an alterius rei signū sit, medici uiderint. Quod ipse qui uidit, quid fuerit se scire negat, idem, qui regem ueneno periisse, non credit. Is est Borra scurræ eximius, quattuor & octoginta hodie natus annos, necdum a scurrando uacans. De quo nequis miretur me facere mentionem, intanta fuit apud complures semper reges dignitate dicam, an opinione, an beneuolentia, ut eum in libris meis fastidire non debeam, quem reges nullo quamlibet serio in negotio fastidierunt, cum presertim, quod apud uulgi opinionem ualet, plurimum diues sit, adeo ut ad centum millia aureorū profiteri possit. Vir profecto natus ad exprobandum litterarum, scientiæq; ac sapientiæ studiosis, qui doctrinā non ueri contemplatione, non summi boni sine, nō ipsa uirtutum laude, sed pecunia & umbratili populorum honore metiuntur. Ad hos quotidianum Borræ conuitium pertinet dicentis, plus se & pecuniæ & honoris comparasse, dum stultum agit, q̄ qui litterarū & sapientiæ studiosi uocantur. Quod cum audiunt pleriq; litterati, ornatumq; hominis regalem uident, & erubescunt, & dolent, & si uera fateri uolunt, etiam inuidēt, nimirum infra omnes scurras/histriones/mimosq; detrudendi, male meriti de liberalibus artibus, quibus inuidiosam uolūt esse uitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorū, qui suis rebus, non sibi timerent, in quibus absportandis, cū aliquot horis districtus fuisset, tandem ad conspectum rediit regis. Cui ille uix suppetēte uoce, unde, inqt, domine Borræ qui tam diu abfuiſti. Hic simul ut rem dissimularer, simul ut regē cupidū suauis alloquii, si posset, hilaritate afficeret. Ego uero, inquit, e uicina uinea redeo, ubi nescio qui hinnulum meum per caudam ad ficum suspenderant, quasi ficos furto edisset, qui nōdum maturi sunt. Ad hanc facetam uocem rex cū arrisisset, mox animā celerius agere cœpit. Borra,

HISTORIARVM

ut erat ex aduerso, uidebat umbram quādam, breue loci spacium occupantem, paulatim a medio uentre ascendentem, prout anima cōtinenter inferiora relinquebat. Id uiderit ne, an uidere uisus sit, an conuexitas aliqua corporis obumbrauerit, fides penes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit, & ipsa euauit, & rex animā efflauit. Ita Martinus rex, uel diutinæ quartanæ langore, uel tunc grassante morbo, uel incōmoda habitudine corporis, uel infando ueneno, uel incōsultis uxoribus medicamētis, uel mœrore amissi filii, uel horū plerisq; excessit e uita, omnium Aragoniæ regum & potentissimus (nā nullus ante eum Siciliam tenuerat) & ultimus ex familia comitis Barcellonæ, in quem regnum Aragoniæ transferat, filia regis, quæ patri successerat, in matrimoniū accepta. Ex quo mirari habeo, quid in mentē uenerit illi regi atq; Aragonensibus populis, uelle non licere in regnum succedere fœminæ, cū ex hac regina & uir Catalanus in regiam dignitatem conscenderit: quæ res etiam nationi gloriosa est, & Aragonia maiorem imodum maiestatem suā propagauerit, adiecta ei quasi appendice Catalonia, quæ uiribus ad illam sexquialtera est. Siquidem cum rex Aragoniæ nuncupat, Cataloniæ quoq; princeps subintelligitur: hoc est q̄ ambax̄ unus, idemq; rex, sed ab una, quæ sit dignior nuncupat. Quare haud dubitem dicere regem illum, suæq; ætatis homines, qui cōtra fœminā decreuerūt, fecisse, quod sui maiores non faciendū existimauerunt. Mortis Martini nōnullæ res, ut credūtur, prænūciæ fuerunt. Eodē mense fuit eclypsis lunæ toto sydere obducta: circiter horæ spacium. Item terremotus semel, cum mane surgeret, iterum cū poculū a pincernæ manu accepturus esset. Cūq; dixisset mors magni alicuius uiri terremotu significatur, inq̄t ex intimis quidem nunc nostræ timeo parti: ad eum rex, ego non sum magnus, ubi adest maior, maior me papa est, de illo igitur terremotus loquit̄, non de me. Erat autem tunc Benedictus Barcellonæ, ipse uero eodem in prædio sub

LIBER SECVNDVS.

urbano. Itaq; uisus est minus soluisse audientibus quæstionē terremotus, q̄ innodasse. Ex quo animi suorū magis anxii esse cœperunt. Nam in tota Hispania nō modo Benedictus, qui sub umbra regis latebat, sed nemo alius cum Martino erat comparandus. Corpus defuncti a medicis curatū, & ad tricesimum usq; diem in publico reseruatū est, ut ex omnibus regnis homines cōuenientes agnoscerēt. Sed maiore cura reginam Comes asseruandā curauit, ut uix miserę cubiculo pedem liceret efferre, uerbo quidē q̄ diceret, dubiū esse, an grada e rege foret, re autē q̄ uereret, ne ex altero postea cōcipiēs, e rege se concepisse mentiretur. Siquidem & apud iuris consultos, & apud physicos recepta opinio est, incertum tempus esse pariendi, & in undecimū usq;, & interdum in tertiumdecimum mensem extrahi partum posse; & hæc quidem domestica sunt. Publice autem post defunctum sepultumq; regem patefacta est magis apertis studiis ianua, & omisso iudiciorū ordine, pro se quisq; impensius quottidie parare arma, cliētes contrahere, concire cuiusq; generis homines, suas partes augere, consultare cum suis, nec domestica tantum, sed externa etiam auxilia accersere, donare, polliceri, nihil remittere, magisq; ac magis indies ad uim spectare res uidebatur, & regnū eius fore, qui plurimum posset. Poterat autem plurimum tunc Comes Vrgellensis, Federico morte aui prope destituito, & per ætatem magis adhortando, q̄ adhortante; Duce Gandiæ, non per se, sed per alios auxilia rogante. Ludouico & Ferdinando extra regnum proculq; agentibus, ut Comes ex quattuor competitoribus, duorum qui aderant iam uictor esset, duorum qui aberant, alterum non timeret, quem nemo fere priuatum defenderet, alterius cuius adiutrix factio Vrrea esset, prope diem uictor uideretur. Adeo iam de capiendis regiis insignibus, appellandoq; se rege deliberabat. Quod ubi resciuere Cataloniæ urbes, summopere dissuasurunt, amissurum ea uia illum omne suum ius, omne homi-

HISTORIARVM

num studium, nec a Catalonia, sed ab Aragonia incipiendū esse. Cataloniam quidem studiosam eius semper fore. Verum tātam labem minime subituram esse, ut regem ipsa & prima & sola faciat, contra suas & quidem maiores natu sorores expectaret quid eligendi iudices pronunciarent. Iam conciliū, quod illi parlamentum uocant, cogi ex omnibus prouinciis in Calatauibio. Sed hoc illi molestum erat, q̄ res in Aragonia, q̄ archiepiscopo auctore, quasi nauis gubernatore, administrarentur. Quid enim sperandum sibi de brachio ecclesiastico? quattuor enim brachia in Aragonia faciunt, cuius caput sit archiepiscopus, competitoris studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, ut omnia cōmuni abbatōrum cōsilio geri uideantur? Quid de nobilium, equestrūq; cum gubernator, p̄torq; tam sibi infensi, q̄ archiepiscopo obnoxii sint, cū alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod uocāt regale, quorum pleriq; superiorū, uel autoritatē uel gratiam sequuntur. Eo quidem magis, q̄ dabat operam archiepiscopus, ut concilium Cæsaraugustam transferretur. Idq; recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligēs Comes, utriq; minatus est, archiepiscopo se pro pileo pontificali, impositurum cassidem ignitam, papę rasurū esse uerticem non aqua, sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quotidie cedes, seditionesq; per prouincias fiebant, nec cuiusq; autoritas, aut potestas ire obuiam poterat, nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se dissidere, ac digladiari. Usq; adeo iam in contemptum uenerant exteris. Siquidem in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res novas moliebatur, & insule regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum, qui bonum publicum & gloriā Aragoniæ, curā habebant, q̄ quis Aragoniæ rex esset, cum plus damni fieret, alienata Sicilia, q̄ quolibet competitorē rege facto. Igit̄ omnia plena motus/timoris/tur-

LIBER SECUNDVS.

bationum/ac periculorū, & uelut in tempestate multorū uenitorum, cum inter nautas non modo litigatur de gubernādo, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, q̄ Ludouicus suasu archiepiscopi, quo maior causæ suæ esset & autoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nunciosq; ad cōcilium, qui hortarentur ad iusticiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudiciorū & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, nō ignorās a Ludouico, non minus illa in fauorem fieri iuris priuati, q̄ publici, & contra Comitē, factionibus armisq; cœlū ac terras miscētē, autoritate armorū esse agendū. Ferdinādū quantū fauor in aduersarios p̄pensus ledebat, tantū recēs gloria regē gestarū cōmendabat, q̄ mari terraq; uictor redisset, q̄ imperium Castellæ ampliasset, q̄ pro re Christiana fortissime ac felicissime dimicasset, q̄ nisi ad experiendā litē de successione uenisset, prope iam regē barbarum debellasset: & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebantur. Ex quo animaduertens Comes, iam duos externos competitores indies maiorem sibi autoritatē cōparare, idq; archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat perpetrare. Itaq; Antonio Lunæ negocium dat, ut hominem per speciem colloquii euocatum obtrūcet. Erat autem Antonius & si diuersæ factionis, tamen perfamiliaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipēdiis ab eo donabatur, & eodem mense septingentos aureos aragonicos acceperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, q̄ cum fuisset tutor Ioannis Ferrādis, fraudarat pupillum dimidiata hereditate, eamq; in Blascū, qui gentilis, atq; agnatus suus erat, trāstulerat, indignum existimans tantam generis sui hereditatem, totā in alienū deferrri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relicta portione. Is cū postea cerneret Ioannē, erecto ac sublimi animo uirum, Blascum uero segniori, ac longe imparem, uidit fore, ut se defuncto, ac nedum quidē defuncto, Ioannes

HISTORIARVM

Blascū hereditariis bonis exueret. Ea re p̄sidium hominī infir-
miori, aduersus potētiorē in diuersa factione comparauit,
propinquū suum in contraria acie ponens, ducē hostiū intra
sua castra uersari patiēs, ac uolens, unde mortis suę origo de-
fluxit. Et postea cū rex merita nesciamus, iudicia diuina mi-
rari solemus. Enimuero hanc quā rettuli causam paucissimi
notā habent. Neq; ego nūc de iudicio dei in uniuersum pro-
nunciassē intelligar. Scio equidē iustos sæpe multatos infor-
tunio fuisse, & iniquos secūdissima fortuna usos. Sed nōnūq;
sapientissimi non longe absunt a coniectanda dei uoluntate,
cū patrem ille aut dominū agere uideat. Archiepiscopū e Ca-
latauibio reuertentē, atq; in oppido Almuma agentē, Anto-
nius ait se adire uelle colloqui gratia. Etenim sæpe eū pro fa-
miliaritate interuisebat, collocatisq; ad insidias in pximo ne-
more ducētis equitibus hastatis, & ex parte magna loricatis,
ipse cum paucis armatis procedit. Nam armati tū omnes fe-
re, qui ex factionibus professi erant, incedebant, ac præmittit
e uicino ad archiepiscopū, qui dicat se ad colloquiū uenire.
Eo hic nuncio lætatus, tanq̄ aliqd quo gauderet ab amico au-
diturus, conscēso mulo, obuiā egressus est, decē duodecimue
comitibus. Nam festinantia plures undiq; cōcurrere nō siue-
rat. Ille tardius de industria iter faciens, plus duobus stadiis
procul a muris archiep̄m excepit. cūq; se mutuo salutassent,
hic illū filii, ille hūc patris nomine. Ecquid, inqt Antonius,
erit ne rex Comes Vrgelli? non me uiuo respōdit. Ego, inqt,
aut te capto, aut mactato. mactato respondit fortasse, captiuo
nequaq;. Atq; hæc dicenti, frenosq; flectēti Antonius colaphū
in medio ore incussit, arreptoq; protinus gladio, caput ferit,
refugientē cæteri uulnerant, subinde caput muli, ut ab insti-
tuto cursu auerterent, percutiētes, inter eos Antennii armiger,
qui unus lanceam gerebat, ea subtus brachium adducta, in-
currens præcipitauit e mulo, atq; ita iacentem contrucidā-
runt, manumq; inter cætera uulnera amputarunt. Ita is

LIBER SECUNDVS.

qui diadema imponere regis debebat, imperio eius qui diadema sperabat, teterrima morte est affectus. Vltiores angelos relinquens, ne unquam in sella regiâ illi daretur ascendere, per quem summi in regno antistitis corpus foedissime confossum, lacertumque iacuisset. Ideoque statim diuinum, si recte aestimemus numen apparuit. Nam si tantum animi ad inuadendam urbem illis, quantum ad aggrediendum facinus fuisset, haud dubie sublata lis erat, & oppressa factione Vrræ: Comes regiam dignitatem, uel extorsisset, uel impetrasset. Nunc sceleris non uoti compos effectus est, dum hostem debilitatum manumque magis de fuga, quam de ultione cogitaturum putat, tam procul posito Ludouico, a quo peterent auxilia, nec in mentem uenit ei, plerisque animalibus acriora arma in fuga esse, & ingenium ex necessitatibus crescere. Dato hunc in modum spatio inimicis ad sibi consulendum, illi tamen illatae iniuriae dolore, tum inferendae metu, ad proximum ac magis ualidum Ferdinandi, de cuius iure benequoque sentiebant, praesidium confugiunt. longe decepta aduersariorum spe, qui a semel suscepta causa, in aliam descituros hostes non suspicabantur, ignari plus posse odium quam beneuolentiam, & dolorem quam gratiam, & cupiditatem se ab atroci iniuria ulciscendi, quam alieno honori inseruendi. Blasus quoque qui ingressu Antonio opem tulisset, nunc ingressus cum potentia aliis opem ferre, nisi sceleratissimus uideri uellet, & a bonis cadere, coactus est. Ferdinandus intelligens ex una re tria sibi comoda fore, quae partes suae roborarentur, quae competitorum, qui ualidissimi erant, alter debilitaretur, alter hostes supra caput aderrimos habiturus esset, non grauate auxilia misit. Perit autem archiepiscopus anno circuecto, ab obitu regis eodem mense. Cuius morte solutum consilium est Calatauibii, & post modum conuentus puinciales agi incepti, ab Aragonensibus in Alcamitia a Valentinis in Tragera a Catalanis Dertuse, quae haec oppida finitima sunt aliis duabus puinciis. Quo difficilius fuit, inter distractos conuentus, mature deliberari, cum praesertim

HISTORIARVM

quottidie maiora confererentur in Aragonia certamina, gubernatore uolente prouinciam in officio tenere, ac quiete. Comite accersitis e Vasconia & transmontes copiis, annitente reliquias aduersæ factionis euertere, & suam rebus gerendis præficere. Tandem post aliquot menses, per conuentus uniuersos, hoc est, per terna brachia, Valentia & Calonia/ecclesiastica/patritia/plebea/ultra quattuor illa Aragonia, quæ diximus, locus delectus est in Aragonia, oppidum Capla, mandatumq; gubernatori ut dispositis præsiidiis armatorum curaret nequid respub. detrimenti caperet, quoad interregnum duraret. Ibi cum alia multa, tum uero de iudicibus deligendis tractabat. Interea Comes non eadē qua in Aragonia, sed non multū dissimili iniustitia, par propemodū sui fauoris ac partium naufragiū fecit. Valentia primū ab alienatis a se Cētelliis deinde suæ factionis ppugnatoribus Villaragutis pfligatis. Materies calamitatis hinc ortū accepit. Ioannes Belliera p̄ses quem & ipsum gubernatorem uocāt, ita infesto ferebat animo pro Villaragutis, contra Centellias, ut non gubernatoris sed carnificis munus se crederet accepisse, nullū oportunius uel ultioni uel iniuriæ tēpus ratus, q̄ illud interregni demēs atq; insipiens, qui non intelligeret neminem uehementius delinquere magistratū, q̄ qui personam præsidis gerit, & quod multo magis est, etiā regis qui uita excessit: tunc etiam præses nulla ex parte suus, sed totus ciuiū, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode, cum magis uigilandū, latrandūq; pro grege est. At iste insito partium odio pro cane lupus effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorem & si Centellianum habebat, non tantum fugabat, sed trucidabat quoq; ad quadraginta numero, & eo amplius constat, honestos homines per fas perq; nefas, uel suspendisse uel securi pcussisse. Ad hæc uicos oppidaq; centelliarum, asperitate iudiciorum exhaurienda curauerat. Hæc cū ad Comitē deferrer Bernardus Centellia, q; princeps familiae erat, quottidieq; cō-

LIBER SECVNDVS.

ploraret. Ille negligentius lētiusq; ferre uidebatur, nec curare etfi uideri uolebat iniuriam propulsandam, uidelicet q; ueretur præsidentem, cui addicta plebs erat, offendere. Atq; eo remissius agebat, q; Villaraguti, Lunis & Centellia, Vireis in Aragonia responderent. Sic expressa necessitas Centelliis, ab eodem implorare auxilium, a quo implorasse atq; impetrasse Vireas uidebant: eo facilius q; regina Margarita, conciliatrix fauoris, aliena a Comite erat, uel ob contumeliam acceptam, uel ob suspicionem regis extincti. Simulq; indignum ducebant, cum de iure competitorum ambiguum esset, Comiti contra alios adesse. Missis itaq; ad Ferdinandum, item ad Vireas nunciis, qui auxilia implorent. Gilbertus Centellia Bernardi frater, cum bene magna clientum manu in agrum Valentinum incursionem facit, & ad sex millium capitum promiscui pecoris, quæ erant Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit, dicens illum per corruptelam iudiciorum, eum ex aliis tum uero ex Centellianis uicis, eum pecorum questum fecisse. Ad hunc cohercendum Valentini magistratus tum publico tum priuato nomine equitatum, quo ipsi non multo utebantur, a Comite accersunt. ille confestim quadringentos equites Vasconum mittit, Raimundo Perelioso præfecto, inter primos Catalanorum procerum, forti ac strennuo. Sed ii fere sub idem tempus applicuerunt ad oppidum, cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianam, quo Ioannes Ferrandis applicuit, cum septingentis equitibus Saguntum, quod nunc uocant murum ueterem. Quam urbem Centellie suæ factionis studiosam tenebant, pene mediam inter Castellionem atq; Valentiam. hinc quattuor, illinc sex leugis distantem, atq; utrinq; transitu prohibentem. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterraneam Hispaniam porrecti, nisi plurium dierum circuitu Valentiam ire uetant: a sinistro oppidum Puteoli, & alia loca natura, atq; opere munita, facile transitum intersepiunt. Ad hæc inter Sagun-

HISTORIARVM

tum Valentiaꝝ interiectæ paludes, utiq; hibernis auctibus laxiores, ut tum erāt. Vix tamen intercapedinem lictoris ad transitum relinquebāt. Quas angustias maris ac paludis obfidere aduersus Valentinus transituros, ut colligi coniectura poterat, constituerant. Horꝝ utrorūq; aduentu percepto, præses Valētinus fremere ac furere, q̄ auxilia hostibꝝ uenissent, sua peruenire non possent, & q̄ inimicis non modo impune esset læsisse, sed etiā ad ulteriorem iniuriā animus facultasq; accessisset, & q̄ gubernator Aragoniæ in alienā prouinciā aduersus alterum gubernatorem per contēptum arma misisset. Tot igitur irritatis causis, iubet in posterū diē omnes qui per ætatem ualitudinemq; possent, qui arma haberēt, præsto sibi essent in foro armati: ut primum socios ad Castellionem reciperent: deinde uicos ac prædia Centelliaꝝ, atq; sociorꝝ igne ferroq; uastarent. Eadē nocte ad Ioannē Ferrandis atq; Castellanos, qui cū eo erāt eq̄tes citatissimo cursu superuenit Comes Castri cum cohorte fortissimorꝝ iuuenū a Ferdinādo missus, neq; factio atq; arma Comitis Vrgellēsis in Valentie finibus perturbarent. Vbi illuxit populus Valentinus sub armis, ad duodeuiginti millia peditū, ac ducentos equites ad locū p̄stita fuit, maxima ex parte inuitus, q̄ & bellum ciuile detestaret, & q̄ Centellianę factionis pleriq; studiosi essent, quos præses præcipue arma sumere imperauerat, tū ut experiretur q̄ obedienter imperata facerent, animaduersurus in contumaces. Nam capitale edixerat, si quis eorꝝ non adesset, tum ne urbē diuersæ factionis hominibus relinqueret, si tantum suos eduxisset. Hæc est conditio tyrannorum, aut tyrānis similibus, ut suis ciuibus nec absentibus nec præsentibus satis confidant, etsi confidere necesse habent. Ideoq; plerunq; cum res in periculum uocatur, ab alterutris cladem accipiunt, ut nūc uidemus contigisse. Nam cū iis copiis gubernator sub signis ubi ad angustias uenit, uidet procul instructos exaduerso hostes, magis illos quidem ad intercludendum iter paratos, q̄

LIBER SECUNDVS.

inuadendum. Erant enim pauci, ac pene nulli ad tantā multitudinem, sed spes seditionis hostilis, & fiducia equitatus, & uictorię precium excitabat animos. Bernardus, iussis subsistere suis, progressus in medium, iubet aliquos e diuerso in colloquium mitti. His missis, ait. Nihil minus se cupere, quā aduersus patriam bellum gerere. Ideo nulla dum arma intulisse, ultum priuatas iniurias esse, & si non satis pro indignitate ultum, ulturumque si inimici iniurias facere pergant, cohibere uim non afferre, uelle rogare illos, ut a ledendo temperent satis habentes quod ciuitatem arbitrio suo moderentur, parumper expectent dum rex declaretur, nolit esse ciuilem belli causa, in quo utrauis pars uincat, utrisque si patriam amant, esse doliturum, se agnoscere ciues suos, amicos, propinquos. Denique cogitaret presens non tam hostili animo omnes, qui secum essent pugnuros contra nomen centellianum quam Castellanos/atque Aragonenses contra Bellerianum, se quidem cum paucis domesticis esse, ut sociis qui plures sunt, ac pugnacissimi e cede reuocare non possit: illum uero cum multis etiam inuitis quibus bello commisso, ut pugnent imperare nequeat. Hęc ubi magistratus audire, signum timoris interpretati sunt, ob idque ferocios effecti. Non pacationibus agendum esse respondent; aduersus exules, & patrię proditores, sed gladiis. Se regem esse, quoad regni controuersia est, proinde aut se permittant ei qui pro rege est, aut pugnam capessant. Ille tum magna uoce exclamat, ne interpretarentur se diffidentia uirium illa loqui, sed patrię caritate, prouiderent priusquam gladii stringerentur ne tristem eum diem & infaustum patrię redderent. Et cum nonnulli a magistratu iussi obstreperent, ac conuiterentur, tanquam tempus terenti. Deum (inquit) qui ex alto inuictur testor, & uos homines qui adestis, & te tabellio, ut mihi publicus testis sis, inuitum me ac coactum ad pugnandum descendere cum ciuibus meis. Vos tamen amici, quos istic mihi plurimos esse scio, queso ne committatis, ut amici uestri aut

HISTORIARVM

uos feriant, aut feriantur a uobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium uenisse, ut sereret inter hostes discordiam, plurimiq; a pugna se uel abstinerent, uel subducerent, prout factum est: sed ipsorū malo. Ego sicut doli incertus sum, ita illud certum habeo sacerdotū testimonio, Bernardū maluisse & amicis consultum esse, & patriæ, q̄ dimicatum. Post hæc uerba, ad suos regressus, renūciat quid ultro citroq; dictum sit. Socii concepta ira atq; spe uenientibus occurrūt, & qua in parte uolitare præsidē cernunt, cum robore equitū impræssionem faciunt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquandiu acerrime, & præcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorum equitum cadunt cum aliquot sociorū, sed eo acrius cæteri ingerunt, & præsidem obregalia uestis insignia conspicuum circūstunt, atq; obtruncant, plurimosq; comitum adiiciunt, cæteri in fugam uertuntur: pedites quoq; qui circa ducem pugnabant, quia hostem, a tergo adoriri non poterant, & ab alia equitum manu, confertisq; peditibus distinebantur aliquantum sustinere certamen, sed minus acri animo, q̄ multos sociorū nō periculo, sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnandi eis propter angustias copia non esset. At ubi ducem cū multis obrūcatū, cæterosq; equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugā uertuntur, miscenturq; cum aliis, qui manus non conseruerant. Sed Castellani, qui Centellianos & Villaragutos non internoscerent, ut in quenq; incidebant, promiscue sine discrimine feriebant. Illi qui cū sociis stante acie ferrum non stringerant, non profligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut uincientium ferociam, aut fugientium ignauiam, reprimere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac sternuntur, uersisq; in fugam omnibus terga ceduntur, nec fuga eis saluti erat, cum equitatum herentem tergis, cuitare non possent. Videres itaq; hos in altū mare, illos in limosam paludem, uelut in castra penetrantes, & dū tutiora ab accessu equorū petūt,

LIBER SECVNDVS.

equos petunt, in uoragines ac depressa labentes, nec fere præ armorum pondere emergentes. noua ubiq; facies, insolitus tumultus ac clamor, eodem tempore terrestre prælium tam angusto in loco gerebat, ac cedes fiebat, mari, palude, ac interiecta inter hæc terra, tribus diuersis locis continenter cruore imbutis. Nec omnes gladio mors absurmebat, sed etiã aqua multos, & utroq; genere. Qd nisi Bernardus & Ferrandis intercessissent, hinc ferrum suorū cõpescerent, hinc Valentinis iter, fugãq; patefacientes ac præeuntes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Perierunt tamen ex iis illo prælio, & postea ex uulneribus ad quattuor millia uirorū. Cæteri quos neq; mare, neq; palus, neq; gladius hauserat, fuga se in urbem receperunt, & ni duo ii quos dixi obstiterent, ueriti urbem direptū iri, uictores cū uictis in portas irrupissent, & quod incredibile uideatur, tanta ciuitas ac tam frequēs, a tantulis copiis direpta fuisset, atq; euerfa. eorūq; missis in urbem Bernardus, aliquot ex suo numero principibus amicorū, ipse Saguntum se recepit, cum paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neq; hanc humanitatē in ciues suos, neq; superiore pugne deprecationem, tantæ laudi tribuo Bernardo, quanto dedecori illã immanitatem atq; seuitiã, q̄ reuertēs, iussit amputari caput præsidis, ac præfixum hastæ, tradi filio puero, quē ceperat, in urbem usq; gestandum, ut in altissimo postmodū trabe suffixum pro trophæo statueret. Neq; enim sic crudelitas inimici ulciscēda est, ut crudelior ipse iudiceres. Adeo minus immane facturum fuerat filium super paternum cruorem iugulasse, q̄ religiosum illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse. In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Cærelliæ, magistratus ex corpore suo creant, remq; publicam ad se omnem transferunt. mox Castellanos accersunt, ire ad ciuitatem ut suspicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues necesse habebāt, aliis ueniam dare, qui sibi ipsis ab eisdem uictoribus ueniã precarent. Raimundus audita

HISTORIARVM

pugna fert' dixisse, se agnoscere fortunã Ccmitis, cuius ducũ alterius tardum ac timidum consiliũ in Aragonia fuisset, alterius repentinũ ac præferox Valentix. Nam si diem horiãq; certaminis cum Raimundo præses cõmunicasset, in eã cladẽ ventũ non esset. Sed uidelicet nimia fiducia, quæ frequẽter potentiores partes euertit, præsidẽ in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaq; Raimundus unum præsidẽ incusans, ac detestans infecto negotio rediit. Porro uictoria hæc longe plurimũ, nõ dico momẽti sed authoritatis cõtulit causẽ Ferdinandi, coegitq; iudicia maturari, anteq; cõni ex parte intestinis bellis prouincix uexarent. Delecti itaq; sunt nouẽ iudices, ex singulis prouinciis terni. Imparem enim numerũ ad finiendas uel lites, uel consultationes, Hispani multo cõmodiorem existimant: & id tẽporis non poterat sententia pro aliquo competitorũ ferri, nisi a sexquialtera parte iudicũ, imo singulã prouinciarũ. Quippe cum necesse esset, duos ex singulis prouinciis iudices conuenire. Prouincias appello parũ proprie, quæ sunt tantũ gentes a populo Romano uictæ, sed ego usitatum uulgo morem sequor, quia tria regna, ut mallẽ dicere, non possum propter Cataloniam, quæ regnum nõ est, par tamẽ duobus regnis. Non ab re fuerit, & nomina iudicũ & qualitates referre, ut posteritas sciat, quos uiros tantæ rei præficiendos, ex suo quoq; corpore consilia tanta existimaauerint. Ex Aragonia quidem delecti sunt, Dominicus Ramus episcopus Ciscensis, quem postea Ilerdensẽ, ad extremum archiepiscopum Terraconensẽ, eundemq; cardinalem scimus nuper diem suum obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sederat primus, de cuius sciẽtia, uita, authoritate, dicere parum attinet, cum iudicia hominum, hoc est honores habiti, testimonium dicant. Franciscus Aranda, uestitu ac barba horridiore, q; uidelicet renunciaisset rebus humanis alioquin ita accomodatus ad domos principũ, quibus diu præfuerat moderandas, ut nusquã non & in consule

LIBER SECVNDVS.

tandis, & in administrandis rebus ac maturandis, primas obtinuerit partes: idque sola nature bonitate atque ingenii dotibus, citra ullam scientiam, ac citra ulla propemodum litteras, ut appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius precepta sapientiae, quam ex preceptis sapientiae formari hominem excellentem. In quo illud praecipue admirabantur, cum quasi pater esset, ut quasi tutor potentissimi cuiusque, tam modico exiguoque contentus foret. Ideoque libertatis mirae, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardeffinus, quo neminem neque illius neque huius temporis iurisconsultum in Hispania senes meminerunt maioris authoritatis fuisse, & perinde ad tantas opes peruenisse. Ex Valertia, Ferrarius dominus Cartusiae, non tam scientia (erat enim in iure civili perdoctus) quam conscientia optima, prudentiaque/ac grauitate singulari insignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis praedicatorum, cuius admirabilis in concionando laus ad exteras usque nationes est peruagata, princeps haud dubie sui temporis oratorum dumtaxat illiterate loquentium, & si uera memorantur miraculis clarus, & ante & post obitam mortem. Petrus Bernardus, iuris ita peritus, ut Valentiae nemini postferretur, uita quoque casta & integra. Ex Catalonia, Franciscus Sagarriga Terraconensis archiepiscopus, cum doctus sane in civili ac pontificio iure, tum uero ita facundus, ut ei primae partes in eloquentia tribuerentur, & qui non minora ornamenta naturae ad facunde pronuntiandum, quam episcopus Conserranen. cum in contentionem uenissent iudicatus est. Bernardus Vallisiccae, quem non tanti faciebant, quod in iure civili nulli suorum foret secundus, & in dicendo sane admodum ualeret, quanti quod plerasque causas gratis defenditabat. neque ex patrociniis potentiorum fauores, neque ex humiliorum gloriam captabat. Guillelmus Gnaspes uir, ut in Hispania litteris satis eruditus ac cultus, atque ex omni Barcellona, cum prudentissimus tum syncerissimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingressuri iudicium

HISTORIARVM

erant, corpus domini inspectante populo cōmuniter acceperunt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partiū aduocatos audierunt, quoties & q̄diu cuiq; libuit dicere. Libellos/disputationes/ceteraq; in scriptis probationum genera seorsum singula accipiebant. Reliquam diei partem in consultando soli consumebāt. Postea uero q̄ nihil cuiq; libitū est, uerborum ac scriptorū profetre, conclusi sunt in oppidi arce, hac lege ut illinc prodire fas nō esset, nisi rege declarato. Qui sermones ab iis inter se habiti, uel anteq̄ includerentur, uel ubi inclusi sunt, an multum an parum, nihilne dubitatum dissensumq; sit, incompertum mihi est. Quia nec aliquis de præhendit, & ipsi nihil intercessisse dissensionis significauerunt. siue q; ita fuerit, siue q; suæ grauitatis censuerint esse, consiliorum archana reticere, siue q; morem hispanum custodierint, quo nefas habetur, post euictam a senatu sententiam mentionem de his facere, qui ab ea sententia, quæ superata est steterint, & nihilominus parui interest scire quid intus quæsitum sit, cum sciamus quid propalam declaratum est. Octauo die q̄ se concluderant, qui fuit profestus diei, qui celebratur in honorem principis apostolorum mense Iunio, conuocatis partibus ad sentētiā audiendam, iudices in loco ædificato ante ualuas templi confederunt. Gradus autem tēpli qui multi sunt, & statim plateā ac tecta omnia, unde prospici iudiciū poterat, omnis ætas sexusq; repleuerat, clausisq; portis armati muros ac uicos, nequid turba fieret, tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum surrexit, suggestumq; pro gradibus positum, & ad populos obuersum conscendit, atq; oratiūculam habuit, qua dignitatem quandam sententię compararet, tum instrumentum in quo scripta erat sententia capit aperitq;. Pendebant ab uno omnium ora, mentesq; inter spem metumq; sollicitæ. Non sic ad expectationem pugnae suspensi sunt animi eorū, qui de turribus domibusq; populares suos, cū hostibus decertantes prospectāt.

LIBER SECVNDVS.

Nunquam post hominum memoriã tanta causa in iudicijs uersata fuerat • Nemo non illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisquam suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspera timor subiiciebat • Ipse quoq; pronunciator, cum partem primam sententiã recitasset, & ad nomen regis aduentaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam regem uestrum esse? quo maxime gaudebitis? qui maxime optandus est • Et cum aliquoties interfatus, ardentem attentionem magis incendisset • Infantem Castellæ Ferdinãdum recitauit regem declaratum • Ad quod nomen tantus exultantis turbæ clamor excitatus est, plerisq; assurgentibus ac discursantibus, ut reliqua recitationis pars non fuerit exaudita, præsertim militaribus undiq; uocibus, tubisq; ac cornibus; præterea bombardis obstrepentibus • Dicta sententiã ad tres conuentus nuncii cum litteris, quæ rem docerent missi sunt, ad Calatauibium, ad Tregeriam, Dertusamq; • Qui simul ubi se cognouerunt Ferdinandũ esse regem, accipere dixerunt, litterasq; passim per urbes dimisere, legatosq; ad excipiendũ regem, e Castella Arageniam ingressurum, delegere • Postridie q̄ rex declaratus est, cum audiret Vincentius, ad eumq; referrentur uoces nonnullorum caustantiũ, non indigenam regem, qualis Comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factum; eodem in loco orationem habuit, dicens ubi de iure successionis quesitũ sit, ibi nõ esse causam, cur de persona mentio haberetur • Nam Comes Vrgelli, cuius uicem nonnulli dolerent, tantum abesse ut comparandus fuerit cum Ferdinãdo, ut iurejurando interposito & teste conscientia collegarum iudicatus sit a duce Gandiæ, in succedendo superari • Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinãdum matre Catalãnum, Comitẽ Vrgelli Lombardum, illum patre rege ex eadem natione, qua reges Aragoniæ, dignitate uultus ac corporis tanta, ut sit nulli secun-

HISTORIARVM

duſ, & quaſi ad regnandum natus. Animo autem ac uirtute, ſiue inter ſuos, ſiue inter hoſtes, ut ſi morem prudentium quorundam populorū ſequi liceret, non minus eligendus ad regnum fuerit, q̄ per iudicium ſucceſſionis declarandus, quę laus nequaquā ulla ex parte in Comite agnoſceretur. Quare nō modo æquo ſed etiam libētī animo, regem ſibi diuinitus datum, expectarent atq; exciperent. Et alia in hanc ſententiam plura, quę tamen inſitos atq; impreſſos diu affectus, & ab iis natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per uniuersas tamen urbes tam libentibus auribus nūcius declarati regis exceptus eſt, ut omnes fere ſibi hunc inter competitores regem optatum ſperatumq; fuiſſe uideri uellent. Valentiaꝝ quoq; uix bene obductis cicatricibus, uniuerſi clauſis tabernis officiniſq; lætitiā tot diebus celebrarunt, ut iubendū ſuerint per magiſtratum, omiſſis feriis ad opera reuerti. Ferdinandus primum per publicas litteras certior factus ſe regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum ſuum delectos, & ad ſe iter habētes Aragoniā uerſus contendit. Cūq; ad fines regni aduentaret, legati Aragoniaꝝ Valentiaꝝq; introgreſſi nonnihil Caſtellam obuiam regi ex equis delapſi ſunt, ac manū deoſculati. Cataloniaꝝ uero intra fines ſubſtiterunt, neq; ingrediēte Aragoniam rege, ex equis deſcenderunt, quorum ego neutros neq; repræhendere, neq; alteris præponere auſim. Nam priores illi officioſum exiſtimarunt non excipere regem ſuum, uelut ex limine domus, ſed prodire in uiam, & obuiam progreſſos introducere, habito maiore honore, q̄ qui paribus haberi ſolet. Pares enim ex equis ſibi dexteras porrigunt. Poſteriores uero magis conſentaneum putarunt, non egredi in alienum, ſed ex ſolo patrio regem in poſſeſſionem regni admittere, neq; deſcendere ab equis nouo exemplo, quod ſuperioribus regibus ſciebant nō fuiſſe factitatum. Sunt enim uarij mores hominum uariaq; ſententiæ, ſuis quæq; deſenſoribus tutæ atq; honeſtæ. Rex tñ

LIBER . . . SECUNDVS.

horum nulli manū porrexit , sub humero sinistro admouit ,
 præterq̄ Francisco Clementi episcopo Barcellonensi , qui fuerat
 patriarcha Hierosolimitanus , quē quia nouerat suæ par-
 tis cupidissimum fuisse suauitatus est . Atq; ita cōmuniter le-
 gati cum ingenti ex omnibus regnis manu procerum Calata-
 uibium , mox Cæsaraugustam deduxerunt . Vbi non multos
 dies est cōmoratus , dū pacificaret interposita sua autoritate
 dissidentes , neq; regis existimauit munus esse , meminisse in-
 iuriarum , quas priuatus accepisset , & odiorū , quæ aduersus
 se nonnulli gessissent . Nam qui priuato hostes extitissent ,
 postea regi non hostes sed clientes esse , & quibus prius ipse
 infensus fuisset , post regium nomen patronum / tutorem / pa-
 trem esse debere , nec præterita sed sequentia delicta cogno-
 scere . His in concordiam reuocatis , idem de Valentinis , qui
 ibidē aderant , & si nōnulli saluū sibi ius esse , quo semper illa
 natio usa est , inter se belligerandi postulabāt , effecit . Nemo
 enī gerere inimicitias equū sibi cēlebat , cū uideret regē suas
 deposuisse , & in neutros se ppēsiore ostēdere , paratū & passos
 & inferētes iniuriā ulcisci . Est quidē hic apud illius gētis pro-
 ceres mos , siue æqua siue iniqua ratione introductus , impune
 inter se certamina cōserēdi , quo pugnatiores reddant . si belli
 terror a duobus potentissimis regibus ingruat , utrunq; latus
 præmētibus Franciæ atq; Castellæ . Sed regiæ potestatis fulgor
 quoties audet , ac iusta causa subest , gliscentia hæc simultatū
 certamina , quasi nubila repellit & discutit . Forte iis diebus
 dum hæc gerunt , Alfonso regis primigenius , uix adolescen-
 tiā ingressus , cū isset uenatū , nactus est eximia magnitudine
 aprū , quē ut uelocissimo equo uehebat , p̄cipue urgebat , cu-
 piēs aut solus occidere , aut primus ferire nec p̄cul aberat Ibe-
 rus longe maximū Hispaniæ flumen , Cæsaraugustæ muros
 p̄terfluens . huc aper seu casu , seu uti in locū iā sibi antea no-
 tum , cursum intēdit , perq; ripas atq; inuia se demittēs , aquas
 ingreditur . Alfonso a tergo instans , ac iam iam feriens ,

HISTORIARVM

eadem ripa & semita consequitur, ac ne tam insignentem prædā
 hoc est tam insignem cum laude uictoriam, quam in mani-
 bus habebat, amitteret, & ipse adacto equo flumē intrat; im-
 memor quantum periculi adiret; natantemq; feram natanti
 equo infesta urget hasta, quasi illam posset in tā rapido flu-
 uio capere. Hoc spectaculo Bernardus Centellia, eius curæ
 cōmissus adolescentulus erat, exanimatus reuocare pergentē
 clamoribus cum non posset, ipse quoq; cum aliis nonnullis
 āquas ineūt, magis uerentes infamiam destituti filii regis,
 q̄ uitæ periculum. Ille internatandum quoad poterat ferre
 conatus, in ulteriorem ripam euasit, atq; illinc aliquādiu per-
 secutus strenue occidit; & maximi apris, & maximi flumē
 nis uictor. Rex ubi rescuit inter cogitationem periculi & ad-
 mirationem facti; nō indignationem nec lætitiā ostendit;
 nolens neq; strēmuitatem reprehendere; neq; audaciam ni-
 miam adiuuare. Hac ex indole Alfonso futuræ magnani-
 mitatis specimen dedit; sicut patientiæ ac mansuetudinis ex
 eo quod egit postea diebus. Concesserat rex uenatum, non tā
 ex more, q̄ ut Petrum ex filiis minimum circiter nouem an-
 nis natū, uenationibus; ut sic dicam; initiaret. Atq; ubi bo-
 na diēi parte, & suos & filiorum oculos; animosq; multifaria
 uenatione pauit; iussit filium ad tenerum adhuc aprum, ca-
 nis morsu retentum, sauciumq; accedere; atq; illum hasta ex
 equo ferire, ut tanq; præda a se capta lætus uigorem animo
 præsumeret. Cum in hoc decupatus est puer, & multi cum
 risu hilaritateq; exhortantes, ut sit circumfunduntur, & ut
 spectaculo intersint immiscentur; indignissima res contigit.
 equus tui insidebat Bernardus Centellia; Alfonso ut dixi-
 mus; datus custos, tanquam Achilli Phœnix, calcem mag-
 na uī incussit adolescenti in exteriori parte genu sini-
 stri, nesciebat ille calcitrosus esse equum; quippe quem
 commodato forte eo die accepisset. Ad eum ictum Alfon-
 sus non exclamans; neq; ingemiscens, pudebat enim

LIBER SECVNDVS.

a dolore uinci, tantum ad plagam apposuit manum, & represso gemitu, dissimulare magnitudinem mali conabatur. sed pallor infecutus & rigor, & q̄ iam iam collapsurus uidebatur, dolorem ingentem periculosamq; plagam indicabāt. Tum inter amplexus multorum qui accurrerant, ex equo humi depositus cum esset, pro loci oportunitate uulnus obligabatur, multisq; in extremo adolescentulum esse mustitantibus, aliis circumfremementibus, aliis nunciatum regi, qui nonnihil aberat, euntibus fuerunt qui Bernardo suaderent ut fugam capesseret, ne aduenientis iram regis opperiretur, solus frater ne faceret dissuasit. Fore enim ut uelut noxiū ac sceleris consciū, multi sequerentur etiam regis iniussu. Nā quisquis fugit alios quodammodo inuitat ad insequendum, a quibus uel retrahendus esset cum dedecore, uel puniendus in fuga, ob facti ultionem. Siquidem impune est peccasse iis, qui ut regi gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurisset, fremēsque diceret, ubi est qui primigenium meū mihi peremit? ille reluctans dolori, uultu ac uoce erectiore q̄ pro uiribus, nihil est, inquit, periculi pater, nihil mali erit, solent huiusmodi contingere, equus me non homo percussit. Hæc uerba uelut pro amico timentis extenuarunt, & apud patrem & apud ceteros culpæ atrocitatem. Quanta autem hæc fuerit animi præstātia fortitudoq; declarat, q̄ aliquot diebus per extremos dolores sine ulla recreatione iactatus est, desperantibus iam medicis quin plagā sacer ignis corripere, nisi superuenisset chirurgicus quidam Ferdinandus Alfonsi, uir dignus, uel hac una curatione, quæ litteris memoriæq; mandetur. Recepta salubritate filii, rex Dertusa, ubi se tenebat papa, deinde Ilerda studiorum nutriti cula, Barcello nam peruenit, ibiq; concilium generale prouinciae Cataloniæ indicit. Nec dum se regem Siciliæ appellari uolebat, priusquā illius possessionem recepisset. affectabat enim regnum Bernardus Caprera, nomen ac spiritus auī

HISTORIARVM

referens , qui ornatissimam Genuensium classem , bello uicit & cœpit. Huic quidē spem faciebat , q̄ per mortē Martini Aragonia intestinis bellis laborabat , q̄ in Sicilia neminem neq; potētix/neq; factionis/neq; authoritatis maioris sciebat , ad hæc q̄ erat prætor insulæ , quē magistratū iustitiæ uocāt. Nam Blancā regis Nauarrensis filiam , quę fuerat uxor regis Martini filii , ut sceminam contēnebat , eāq; ut spoliaret ac se augeter , authoritate priuatā uideri uolebat . q̄ defuncto rege cuius partibus fungebatur exauctorata esset . Se autem cum antea , tū uero nūc esse summū magistratū , & ad quē spectet moderari prouinciā . Neq; uero ob id modo aduersabatur reginę , ut primus ipse ac solus magistratus esset , quo facilius regnum occuparet , sed ut illā quoq; in matrimonium acciperet , quo maiorem sibi authoritatē cōpararet , ad regiū nomen assumendū . Faciebat p̄terea spē uicinitatis Ladislai , authoritasq; alterius summi pōtificis , si plures eodē tēpore possunt summi pontifices esse . Nam tunc de pontificatu contende- bant , Benedictus/Gregorius/ Ioannes . Colorem autem iuris p̄bebat , q̄ defuncta sine liberis Maria Sicilia regina , regnū ad Martinum eius uirum nō potuerat peruenire , nec deinde ad Martinum patrem , eoq; illum regem esse debere , quē sibi Siculi ipsi delegissent . Cogitabat & aliā apud se ipsum causam , q̄ si Blancam in matrimonium accepisset , uendicaret sibi ob hoc quoq; regnum , q̄ Blanca Mariæ , ut propinquæ succederet . Siquidem Maria proneptis fuerat regis Nauarræ ex filia , quæ fuit prima uxor regis Petri , unde uxor regis Federici mater eius genita erat . Exquo intelligi licet , q̄ præpostere Bernardus ageret , ueluti alienam a regno Sicilia Blancā insequeretur , cuius hereditario iure regnum sibi destinabat asserere . Hac cogitatione , qua fallere alios uolebat , ut mea fert opinio , tam callidus tā uaser uir nō fallebat . Neq; enim eum fugiebat , multo proximiorē Mariæ fuisse Martinum patrem , utpote auunculum , uti modo ostendi ,

LIBER SECVNDVS.

pariter & cōsobrinum, cuius mater, soror Federici regis fuisset, utroq; ex parēte. Qd ius ppinquitatis erat in Helianore regina Castellæ, cuius filius Ferdinandus eodem gradu propinquitatis cōtingebat hęc, quo Martinus, qui fuit uir suus uere rex Siciliæ non modo uiua uxore sed etiam mortua, cū p̄sertim Siculi regem, & ante mortem uxoris, & ea mortua agnouissent. Sed Bernardo si regno, reginaq; uxore potitus esset, quantulumcūq; ius satis sibi fore uidebat. Hoc in loco mihi consideranti Mariam, quæ patri in regno successit Martinum uel alterum, uel utrūq;, qui in ius fœminæ successor fuit, Bernardum qui tenui, hereditarii regni apud fœminam, filo uelut ancora nauem spei suę firmabat. subit admiratio de Aragonēsis, qui nolebant propinquos regis ex fœmina in suo regno succedere, cum uelint suos hoc eodē iure succedere in alieno. Itaq; sic, ne alia repetantur, Ferdinandus in regno Aragoniæ potuit succedere, quo modo Martinus in Siculo. In hoc, sicut dixi, Bernardus nō fallebatur, fallebatur in eo q; multo maioris haberi debet & erroris & detrimētī. Erat ei in optatis eximia singularisq; reginę pulchritudo, & in tam dubiis rebus atq; arduis amare uacabat, aut uacare uidebatur, cū potius optādum foret, illam minus speciosam esse, hoc est minus superbā ac fastidiosam, utiq; uiro nec iuueni nec formoso. Ea propter si propalam in matrimonium peteret, extimescebat ne respueretur, neue factū suū non satis idoneo colore tegere posset. Quippe qui credi uolebat, uelle insulam in officio tenere, donēc in Aragonia interregnū. Constituit itaq; dolo atq; insidiis rem tractare, si id parum procederet blanditiis ac promissis, ad extremum adhibere terrorem atq; uim. Tenebat se per id tempus regina in urbe Catina, ubi arx inter primas tuta, & mari uicina est, sed diuersabatur fere in propinquo monasterio cum sanctimonialibus, q; nullarum esset q̄ illarum consuetudo, uel aptior uiduæ fœminæ, uel ad famam honestior. Hoc in loco Bernardus eam compræ

HISTORIARVM

hendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus, in arcem furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem imodum dolens, nō modo q̄ deceptus spe foret, uerum etiam q̄ uehementi cōflagraret inuidia, qui dolo in reginam uteretur. Misit ad eam qui de colloquio agerēt, cupere enim se purgare inuidiā & suspitionē ab illius animo adimere. Nec abnuuit regina uerum quia parum fidei uterq̄ alteri haberet, cōuentum est, ut illa de puppi triremis, hic de ponte, quo littori nauis iungit̄, sermonem faceret. Ille post multa uerba, quæ ad purgationē facti attinebant, dicit̄ intulisse coniugii mentionem, & ad ea turbato uultu regina subiecisse, hui senex scabide, nec plura his, auertēsq̄ se iussisse Raimundū Torres (is erat dominus triremis, solusq̄ aderat) retraheret longius a terra triremim. Is protinus imperās remigibus in altum referre nauim, coegit Caprerā conantem excusare præsentem orationem, cum p̄terita facta male purgasset, propere desilire de ponte, ne in mare cum ipso ponte decideret. Hic uero pernegabat postea se de coniugio appellasse reginam. ideoq̄ nec eam fastidiose respondisse, sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis ut incōmodaret ei quem oderat illic triremim habuisset, q̄ ut reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederent, & si sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ insecuta sunt indicassent, nō modo affectasse uxorem, quo facilius honestiusq̄ regno potiretur, sed etiam corpus adamasse. Erat enim uir alioqui inprimis mulierosus, ut nescires Martem ne magis an Venerem coleret. Lapsus hac iterum spe, & per cōtumeliam elusus abiit indignās ac minabundus, se monstraturū illi q̄ inconsulte ageret, quæ recusaret, cum summo magistratu cōsilia in publicam salutē agitare, potiusq̄ cū aliis priuatis hominibus consultaret, & seorsum haberet cōciliabula, cum iam priuata esset. Itaq̄ cōparatis copiis, partim ui, partim minis, partim autoritate ciuitates plu-

LIBER SECVNDVS.

ciuitates plurimas ab illius ditione ad suam transfert. Idem prope diem facturus de Syraculis uidebatur. Quam urbem non ut regiam sed ut peculiarem, traditamque sibi pro uite dignitate, regina cordi habens, magisque quam ceteras amittere uerita, illuc se confert, accersitque Sancium Doris Egidii, de quo supradiximus filium, praefectumque classiarium, quem uulgo Almiracum uocant, quod sciebat similtates gerere cum Bernardo Caprera, ut rationem iniret, qua tam uiolento uiro queat obsistere. Is cum ad eam una cum subpraefecto in arcem uenisset, Bernardus se ratus, ut dicebat, matrem cum pullis una capturum esse, eodem accurrit cum septingentis equitibus, ac mille peditibus, arcemque praetergressus urbem inuadit, ac nemine repugnante, tum propter metum, tum propter gratiam ac factionem recipit. Comitibus Sancii qua potuerunt fuga elapsis, quos Sancius in arcem admittere noluit, quod re cibaria admodum tenui utebantur. Vix recepta urbe, Bernardus arcem obsidere atque oppugnare instituit, praetendens urbem quidem redigere se uoluisse in suam potestatem, quo teneret in officio, donec de iure regis in Aragonia disquireretur. Arcem uero obsidere, non tam ob reginam, quae non nihil ab officio recederet, quam ob Sancium capitalissimum suum, qui cum semper alius in se male cogitauit, tum maxime id temporis post reconciliatam gratiam, arma contra se sumpsit, & aduersus praesidem consilia cum primoribus de administrando bello agit. Est autem arx, Marchettum uocant, in iis angustiis, quae porthmos graece dicuntur, quasi limite quodam inter continentem, ut sic dicam, & urbem pene insulam, & sic olim uocabatur, cum non urbs, sed tertia pars urbis esset. Has angustias duo portus coarctant, maior minorque supra maiorem arx posita est, breui muro cum porta arcem portumque iungente, ab altera parte longiore muro, & sine porta, ad minorem portum producto. Ita nemo terrestri itinere urbem aut ingredi aut egredi potest, nisi per portam arci subiectam. Eam portam cum repentino

HISTORIARVM

aduētū Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dū urbē uel cepisset, uel desperasset, neue fortassis re infecta, confecta hostes cōmodā fugā nāciscerētur. Vtraq; itaq; fronte terræ occupata arcem & ab urbe, & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu uolūtariis seu inuitis nunq̄ intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustū aditum non timebatur) subuenire posset, utraq; castra ducto super aquas ponte cōmittit, machinisq; erectis ac tormētis saxa iaculantibus, obsessos quottidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem, honos sit auribus, simum ac peiora simum, quæ teterrimū odorem remittunt, sæpius q̄ saxa in arcis tecta iaciebat, nolens deesse fortunæ, ut dictitabat, uotis suis aspirāti. Etsi paucorū dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil longius uidebatur, q̄ ut reginam, quam cupiebat uxorem, ac tātopere amabat, & Almiracum quē nec minus oderat, & suis cōsiliis aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem id est, anteq̄ rex in Aragonia constitueret, ipse se regē in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimēto fuerunt si cæteris, auaritia & ut ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue uitia foedabant, sacrorū contemptus, ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus inprimis inuisum est. Quanq̄ in eo non fuerūt illæ uirtutes, quæ amabilem reddunt, humanitas / affabilitas / comitas / clementia / largitas / magnificentia sed quæ uenerabilem, atq; interdum horrendum, seueritas / austeritas / tollerantia laborum / inedia / alboris / æstus / uigiliarum, multatio fontium ac negligentiu segniūq;, & his similia. Erat in eisdem castris Ioannes Moncada, frater Antonii comitis Darnonis, cui postea in paterna hereditate successit. hic cæteris quidem in rebus Bernardi partes fouebat, sed in oppugnanda regina dissentiens,

LIBER SECVNDVS.

cum uerbis hominem a sententia reuocare non posset, clam armatis sociis, salutato duce, ac retinere conante, erupit e castris, nonnullis qui ceteros quoscūq; possent ad similiter agēdū suaderēt relictis, ad eū se in tutiora insulæ loca recipiētē, Sanciani confluunt, itemq; alii, qui melius de re Catalana sentiebant, & rebus nouis Bernardi infensi erant, atq; paucis diebus ex composito sub exortum aurorę Raimundus cū sua triremi ante portū syracusanum præsto fuit, & Ioānes Moncada cum trecentis equitibus, totidemq; peditibus, ligones dolabraq; ferentibus, castra inuadit, fossas implet, uallum rescindit, præsidium deiicit, atq; in ipsa castra irrumpit. Cūq; undiq; ad arma conclamatur ac discurritur, & ut quisq; primum tela ceperat, ad periculū pperat, Ioānes obuios quosq; ipso impetu propellens ac sternens, ad pontem peruenerat, triremi ad tumultum excitata, atq; ad constitutum locum festinante. Sed ii qui in ulterioribus castris erant raptim sumptis armis, cum auxilium alteris castris ferunt, in ipso ponte Ioanni occurrunt. Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendū transitum sufficientibus, & nox & angustia loci & suspensa super aquas machina, pedestribus q̄ equestribus aptior, ancipitem magis atq; horribiliorem pugnam reddebat. Ad hæc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio suorū uolitans, alios ut arma capiant, alios ut dimicent exhortans, multos castigans atq; increpans, nulli satis fidens, atq; ubiq; insidias suspiciās, omnia ipse munera obibat. Ioānes e diuerso, nūc ad primos, nūc ad medios, nunc ad postremos, recurrebat, iam eos qui ad ulteriorem partem potis obstiterant, summouerat, ac multi suorū peruaferant: nec magno distabant inter se ipsi duces spacio, cum Ioannes Bernardum agnoscit, erat enim sine galea, & lintheum, sicut e cubili surrexerat, circūdatum capiti gerebat. Tunc Ioannes exclamat ad socios, ut eum solum peterent, cuius caput lintheo cernerent obuolutum. Atq; ita a plurimis

HISTORIARVM

Bernardus petebatur, & fortasse summum discrimē adiisset, nisi cognita re linteum abiecisset, paulumq; donec galeam caperet declinasset, atq; latuisset. Ibi reuersus ad pōtem præliū maiore manu suorum iam senescens ac languidum redintegrat. & cum omnis moles belli in pontem contrahitur, pons ipse soluitur, multosq; mortales maiori quidem cum metu, q̄ cum noxa in mare exposuit, sed maiori dolore damnoq; reginæ, q̄ eorum qui deciderunt. Quippe eo ipso tempore, quo trepida illa ad descēdendum in pontem, & inde in triremim accingitur, pons interruptus est, atq; ea præcipue parte, qua descendendum erat. Sic enim tabulata ac trabes disiectæ atq; euerse sunt, ut quasi dedita opera exitū ad euadendum in triremim inteseperint. Sed patefacta porta muri ab auxiliariibus, qui in ulteriora transierant, utiq; adiuuātibus nauticis, & iis qui in arce erant, cæteri per portam non fugiendo, sed se recipiendo ingressi, potiuntur ulterioribus castris, in urbē aut quocunq; poterant plerisq; Capreranis militibus, qui in iis castris fuerant, fuga tendentibus. Cæteri aut capti sunt, aut ad ueniam petendam, priusq̄ caperentur, se contulerunt. Simulq; Syracusani superueniunt. qui ut Bernardum iuuissent, si uincētem reperissent (nam superiores in bello adiuuare tutius est) sic meliorem nacti reginæ conditionem, se illi (nec mentiebantur) auxilio uenisse dixerunt. Atq; ita soluta obsidio, recuperata urbs, & regina sine trepidatione in nauem imposita est. Sanciusq; ne quā ansam præberet Bernardo ad reginam, propter ipsorum simultates, offendendā, cum Ioanne sociisq; abiit ad suam & reginæ iniuriā ulciscendam. Et dum hic atq; ille ad roborandas pro se quisq; uires elaborant, legati interim e Catalonia Drepanū appulsi sunt, missi ad reconciliandum Bernardum cum regina & Sancio, consulēdumq; regno, nequid tale in Sicilia, quale apud eos, aut deterius accideret. Venerat autem regina iā Panormum, tenebatq; se in domo regia, quæ dicitur illoꝝ lingua Hosteriū,

LIBER SECVNDVS.

posita super littus maris, a fronte uero ad caput ingētis plateæ & fori, quæ ad mare exitur, quōdam apertō prospectu, nunc quantum ipsum forum ac cāpus est, fornicibus in speciem muri prospectum intersepientibus, in quorum pene extremo porta est, quæ nōnunq̄ uehementi Aquilone undis aluitur. Hac in domo, tantaq; in urbe, qua nulla populis in ea insula frequētiōr est, nihil sibi timebat regina, præcipue post aduētum legatorum. Atqui Bernardo ea urbs maxime oportuna insidiis, q̄ illic nihil caueretur, uidebatur. Nec domus inopportuna, q̄ remota a frequentia uicinorū esset, & legatorū aduentus securiorē & magis indiligētem redderet, & alioqui matutandum erat, anteq̄ quod suspicabatur, a legatis iuberetur. Itaq; compositis insidiis, omnia itinera obsidet, nequis reginā admonere, aut legati se prius adire possent. Nulli illo triduo ab oppidis Bernardi, quæ illic multa possidebat, iter Panormum uersus patuit. Eoq; Petrum Martini, qui postea fuit scriba portionis, nuncium legatorū iubentium triremim, quæ ad Panormum esset, primo quoq; die ad se uenire, duobus diebus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo. Sed nimirum fraudis ac sceleris plerunq; comes est aduersa fortuna, si nuncio per eum licuisset eodem die Panormū peruenire, proxima nocte triremis dominus, e statione soluisset. Nunc ea triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iam iā rapiētis eripuit. Enimuero tertia die sub meridiē profectus, in tempesta nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuitatem sefellit. Nam ad eius aduentum, ut insolito tempore, strepitus tumultuantium excitatus est, & clamor aliorum alios in clamantium, & ubi erat plus timoris, uociferatio, aut trepidantium, aut adhortantium, & necesse est maiorem uideri sonum in silentio noctis. Multi nomen Capræ compellabant nō ex suis, sed ex aliis, qui hominis milites agnoscebant, ita notitia rei ad reginam peruenit. Illa se magis, q̄ urbem inuadi intelligens, exanimata e cubili profilit,

HISTORIARVM.

domus multo magis q̄ urbs muliebri metu ac lamentatione confunditur, ne spatium quidem illis uestiendi datur, cū pro sua, tum uero pro dominæ pudore sollicitis. Timor ipse ac festinatio satagentibus ad celeritatem impedimento est. Seminudæ igit̄ atq; neglecto capillo e cubiculis erūpunt, & inter primas regina, quod consiliū ineāt, quo se cōferant, ignorāt, & cum mature factū opus est, in ipsa calamitatis impudētis fuga hæsitant. Iamq; inter deliberationem ac festinantiam, uelut ex incēdio per gradus lymphatæ, in uiam se proiecerāt, cum in mentem uenit uicinæ tritemis. Nam arcium altera, q̄ longa urbs est distabat, altera mari adibatur. Ibi capto consilio, & iā magis ac magis in urbe tumultuari audiebant, succincte & repressa lamentatione, cursum capessunt, & cāpum quanta nunq̄ celeritate, & prope uno spiritu transmittunt, perq; portam egressæ, inter quas uelocissimā aiunt fuisse reginam, ut quæ maxime timebat, aquas ingrediūtur, subductis supra genua uestibus, nec reformidātes, aut uadi altitudinē, aut humoris algorem, cū tempus anni adhuc hybernū esset, sed ut quæq; prima ueniebat, letura maris & frigoris intrabat. Etenim fuga ipsa tam effusa, maiorem illis imaginationē hostis, uelut in tergis earum hærentis, impresserat. Dignum profecto risu spectaculum, si cui ridere in tali casu uacaret, & alienum periculum turpitudinemq; spectare uoluptati foret. Mulieres crinibus pene passis, nocturna tantū ueste indutæ, aut altera quoq; circūuolutæ, magis q̄ amictæ, & inter eas regina ut dignitate, sic celeritate præcipua, quasi pro corona currentes in stadio, diuaticatæq; ad femora irrupere in mare, pene glaciatum. Sed huius timoris/turpitudinis/risus/frigoris, & cuius auidus erat captiuitatis, Bernardus postea penas uicemq; persoluit. Ibant per mare non ausæ uocare nauarcū, ne ab hoste exaudirentur; pauci famuli, quibus regina non nullæq; aliæ innitebantur, uocatum nauarcum orabant ut periclitantibus adesset. Statimq; ille a uigilibus, qui rem ui-

LIBER SECVNDVS.

debāt, admonitus, obuoluta ueste, e cubiculo stupefactus exi-
 iit, iussisq; remigibus admouere triremim, & deiecta scapha
 reginam, cæteraq; tanq̄ e naufragio attonitas, exanguelq;
 excepit. Cum hæc triremim, Bernardus in domum ingredit̄,
 cõpertaq; ad nauem fuga reginæ, execratus diem, en, inquit,
 tertio manus meas effugit. atq; ita indignabundus ad cubi-
 culum reginæ perrexit, intrauitq;. Vbi cernens cubile turba-
 tum, quale solet ad subitum timorē relinqui, perdicem, ait,
 perdidi, sed nidum teneo. protinusq; depositis uestibus, ut
 adhuc erat tepidum subit, ac per totū se uolutans, & subinde
 spiritū per nares trahēs, significabat more uenatici canis, ad
 lustrū ferē, ipso se odore delectari. Tāta ei fuit iter maximæ
 rez conatus cura amoris, tāta etiam intēperātia, ut qd̄ in pri-
 mis dissimulatū oportuit, & qd̄ antea pernegauerat, id nunc
 detegeret atq; fateret̄. Sed opinor posteaq; prope iam depren-
 sus esset, fauorabile sibi apud eā ducebat, si amator uideret̄.
 Illa sequentibus diebus ad Soloentū deuecta est, oppidū in
 dextro littore Panormi positū, decem millibus passuū remo-
 tū. Legati interim, quia triremis tardius opinione ueniebat,
 terrestri itinere Panormum ueniunt, quos Bernardus quoti-
 die inani spē pascens, reginam nunc blandiciis, nunc terrori-
 bus adoriebatur, adeo ut arce Panormitana, quæ pallatiū di-
 cit̄, castris circūdata, Soloentū se conferret, ostētās se reginæ,
 uti strēnuū in equitādo, & amari dignū. cū tñ, ut cõstat, ro-
 bustius equitaret q̄ decētius. Iam nemini pro ambiguo erat,
 eum & reginā coniugem, & regnū petere, legati quoq; caue-
 ret qd̄ ageret, monebant. Sed ille cõtumaces, rebellesq; coher-
 cere, e dignitate sui magistratus esse respondebat, esse ex suis
 hostibus, qui cū principibus Italię fœdus inierint. Ita qd̄ suū
 crimē erat, quo magis abesse ab eō uideret̄, ut sunt peruersoz
 hoium artes, alteri prior obiectabat. Vez tūc animus regni
 affectator apparuit, ubi declarato rege Ferdinando, ab incoe-
 pto non destitit. Tandem Antonius Moncada cū suis, tū ue-

HISTORIARVM

ro copiis Sancii, sed ut dicebat, auspiciis regine, tanq̄ summi in Insula magistratus, obuiam uenit, ac per nuncios agit, ut a panormitanæ arcis obsidione discedat, quas urbes, quæq; oppida recepit, restituat, eam superiorem agnoscat. Ille se respensurum, per se ipsum renunciare iubet, legatosq; subsequutus, cum maiore copiarū parte occurrit, cūq; aliquandiu instructa acie uterq; stetit, neutri incipere certamē, cum ambo in loco tuto essent, uisum est. Paucis diebus, siue proditio ne Vasconis cuiusdam, ut sui dictitant, siue calliditate hostis dum partem ualli, qui extra muros est circuit, ac stationes recognoscit, improviso hostium aduentu circumuentus est, & cum aliquātiſper gladio se in orbem tutatus esset, captus. Itaq; qui capere reginam conabatur, qui cōiugio, qui amori, qui regno acquirendo operam dabat, iam tantum de amittendis bonis, de seruitute sua, de morte cogitabat. Traditus enim in manus Sancii, ductusq; in castellum, cui nomen Mora, atq; ibi ab inimico in cisternam uacuum demissus est. Nec ita multo post ad immensam pluuiam laxatis cadurcis, tanquam fortuito id accidisset, cum ex imperio factum esset, riuus in cisternam defluebāt, eamq; replebant. Bernardo idētidem uociferante, auxiliumq; implorante, nemo ei domesticorum respondebat, tanq̄ obstrepente eorum auribus pluuiā, ne audirent, & ad alium quendam locum, quo imber penetraret occupati essent, donec innatante iam lectulo, non procul a uitæ periculo erat. Tunc quidam ueluti tunc primū audisset, ab ore cisternæ respōdet, ac festinabundus dominum nunciat, qui miseranti similis, propere succurri imperauit. Educitur e profundo lacu, obscuraq; testudine Bernardus, modo Siciliae regulus, ueste/capillo/toto corpore madenti, & hoc ut uix credibile uideat ex pluuiā. Atq; hic fuit horrendi carceris exitus, sed in locū trāsitus oī carcere grauiorē, & si nō grauius esse uidebat, ita res ei abhomināda contigit. Aliquot adulatū dieb; homini a quo custodiebat, ubi sibi factū esse

LIBER. SECVNDVS.

familiarē beneuolumq; existimat, temptat precio corrūpere, daturum se, si liberetur opera illius (ut solēt qui uita periclitantur) montes aureos, in præsentia anteq̃ illinc p̃des efferrat, mille aureos. Custos respondet, se ea nocte deliberare uelle, idq; spatiū dari impetrat. Rem cōfestim ad Sancium defert, iubetur ut mane petenti annuat, pecuniamq; in manū tradi sibi curet, cæteraq; quæ agenda sint docetur. Mane delibatum sibi esse ut adiuuaret calamitosum, iurat se (ut Bernardus excogitarat) e fenestra turris eū per funes demissurū. Eo die pecunia per amicos clanculū affert, pernumeraturq;. Proxima nocte, de tertiā uigilia summissō fune caligis complicatis, nulla amictus tunica demittit, custode, ut ualidius conturbaret miseri consilium, urgente ad descendendū, tanq̃ anxius esset ne in fuga depræhenderetur. Ille noctis pariter & timoris tenebris confusus, dum celerius q̃ manus ferunt lubrico fune delabitur, adaptatis ad id retibus induitur, & ritu feræ cassibus captæ, hæsit ita ut nec sese deiicere, & si præceps casus erat, posset, nec receptus in fenestrā ullus daretur. Si ferrum ad manum fuisset, mortem fortassis sibi ipsi conscisset, sed mors id loci pudenda quoq; erat, atq; inimico iocunda, & auiditas iniuriæ aliquando ulciscendæ, contumacē uitam ad perpetiēda dedecora faciebat. Nocturnum frigus, & postea solem adurentem corpus non sensit, cum animum magis dolor ureret. Non tam e tenebris cisternæ produci in lucem optauerat, q̃ nunc e luce reduci in tenebras. Ita totum diem retibus iuolutus, ac plane irretitus, tanq̃ Mars in adulterio Veneris, ridiculum simul, ac miserandum plurimis spectaculū fuit. Cuius turpitudini hic quoq; cumulus accessit, ut cum ad transitum notorum atq; honestorū uirorum faciē uellet auertere, prohiberetur, ne illis posteriora ostenderet. nec q; cibo ac potu caruerit eo die doluit, sed q; ea, quæ nisi re motis arbitris decore non fiunt, præsentibus arbitris facere non licuit. Receptus uesperis eodem unde fugerat, si fugisse

HISTORIARVM

est e carcere in laqueum incidere, aliis quoq; ludibriis nō caruit • donec rege Ferdinando poscente per legatum suum uinctus productus est, ac legato traditus, a quo solutus ad regē protinus in Cataloniam Barcellonamq; se contulit, & in pristino apud illum honore habitus est • Hunc exitum habuit conatus occupandę Sicilię Bernardi Caprerę • cui si res prospere cessisset, haud minus inter Hispanos Italicosq; bellum excitasset, q̄ olim pro eadē insula inter Pœnos atq; Romanos aut Athenienses Lacedæmoniosq; exarsit • Recepta itaq; insula rex Ferdinādus Sicilię quoq; regem se nominari uoluit, quod antea noluisse, haud in postrema equidem magnanimitatis parte posuerim • Nam quas res nec possidemus, nec possidere contendimus, eas non belle, nec generose titulotenus uendicauimus • Quas ubi adipisci cōtingit, tunc erectus atq; sublimis animus, facti sui, & apud se & apud alios percipit uberrimum fructum •

LIBER TERTIVS.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDI- NANDI REGIS ARAGONIAE LIBER TERTIVS.

I NTER COMPETITORES CA-
prera & si non fuit numeratus, tamen nume-
rari potest in uno dūtaxat regno. Non enim
minus est petere regnum bello, q̄ iudicio. In
quo fortunam Ferdinando, sicut in ceteris, fuisse propitiam
cognoscimus, q̄ Caprera uictus non uictor fuit. Haud tamē
ex competitoribus aut primus aut postremus fuit, quem Fer-
dinandus ad genua sua procumbentem uidcrit, sed secūdus.
Siquidem primas partes ut uir integer ac paci consulens, cū
summa omnium laudatione præsumpserat dux Gandiæ. Nā
quod Comes exemplum ducis non imitaretur, amici excusa-
bant morbum, in quem incidisse credibile erat, tum propter
mœrorem frustratæ spei, tum q̄ se, quasi lucem inuisam ha-
beret, assidue intra cubiculum tenebat, ubi per speciem mœ-
roris ac morbi consilia coquebat. Quod Catalani suspicantes
ueriti nequid ille rerum nouarū moliretur, consulendum &
publicæ quieti & priuatæ hominis dignitati ac saluti putau-
erunt. Cuius uicem alioqui dolebant, q̄ infinitos sumptus fe-
cisset, nec pro dignitate in posterum posset uiuere, nisi ad dis-
soluēdum æs alienum, & ad repignerāda oppida adiuuaret.
Hanc æquam atq; humanā causam existimantes, ex cōmuni
catalanorū uoluntate primores barcellonensiū regem adeūt,
orantq; ut olim competitoris sui conditionis misereatur, non
eum contra regem, sed pro se omni conatu pugnassee, esse re-
giæ munificentia nobilissimum uirum, quem non culpa sed
casus, aut potius uirtus afflixerit, & pecunia subleuare,
& honore augere, & alia in hanc sententiam. In quibus
faciliores aures regis, q̄ Comitis, ut contumax in agnoscen-

HISTORIARVM

do rege non esset, habuerunt. Miserant enim ad eum quoque legatos. Tandem grauibus amicorum consiliis obtemperans, dimisit ad regem tres legatos, Raimundum Perilios/Franciscum e Villa noua / & Dalmaum Cicererā, qui pro absente iusiurandū offerrent, de fide regi præstāda. Quibus uicissim rex spopōdit, se habiturū in eo honore Comitem, ut medius inter regios filios sederet, primigenio ac secundo præcedentibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauæ, Petroque eum sequentibus. Indulta quā in primis poposcerat licentia, ut si nunquā in conspectum regis ueniret, fraudi non esset. Ad hæc luiturum æs alienū, quod ille cōtraxerat, & oppida quæ oppignauerat, adiecturumque in compensationem sumptuū quos fecisset, sexaginta millia aureorum, necnon alia & ornamenta & adiumenta. Parum constat, an integra fide Comes Ferdinandū regem agnouerit, promissaque admouerit, an tempus extrahi uoluerit, dum rei agenda adesset occasio. Nam neque ullus honos satis se dignus uidebatur, qui regnū animo conceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illam, quam erogauerat, quæ tanta fuit, ut eam nemo unquā putasset tam cito faciendis sumptibus fuisse perituram. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis/argenteisque pro regionum diuersitate numismatis referta & quod fando uix cognitum est, malleo cuneata, idque non auaritiæ modo, sed lusus ac cōtumeliæ gratia. Hospites enim qui permulti ad eum familiariter diuertebāt, sciscitabatur cuius nam generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, ut in quam quisque prouintiam iter haberet, adducebat ad scrinia, & quātum uellent, capere iubebat. frustra conātesque capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos comparabat, nouo genere dissimulādæ auaritiæ, iactādarūque opū, quod haud ab re diuinitus esset castigandū. Successitque filius, qui breui exinanitis scriniis oberatus uiueret, & ex iis nihil sibi nisi curas mœroresque contraxerit, & ad extremam quoque perniciem. Verum dum ita trāfactum esset inter regē

& Comitem

LIBER TERTIVS.

& Comitem, iamq; concilium fieri cœptum, Federicus puer, qui & ipse fuerat competitor, idemq; comes Lunæ, urbē ingressus est, eo apparatū, ut uix elegantiori Martinum patrē, aut Martinum auum, fuerit aditurus. Trecentos enim equites ad numerū arcium, quibus singulos præfecerat, ducebat, & quod inuidiosius est, uexillum permixtis Aragoniæ ac Siciliae signis, & ad regii uexilli magnitudinem, sericis quoq; fimbriis ualentino artificio adornantibus. Hunc in modum per mediā urbem splendido uelatus sagulo, lente ac triūphantis ritū equis euntibus ferebatur, quacunq; trāsibat maribus ei foeminisq; bona precantibus, nonnullis illachrymantibus ultroq; miserantibus desyderio parentum regum, nonnullis etiam dicentibus, hic erat, hic esse debebat, hic utinam foret rex. Ille apparatus pompæ apud mentes eorū, atq; illa ætas puerilis fauorem conciliabat. Res leuis atq; inanis, perinde atq; illa facerēt ad promerēdam regiam dignitatem. Sed uulgus ut ex imperitiis atq; inconsultis plerisq; constat, sic imperite plerūq; iudicat & incōsulte, ut desinamus mirari, siquid quod diuinitus accidat mirandum est, q; sæpe nos deus plectit nescientes quid petamus. Præsentibus nunq; contenti sumus, absentia ducimus potiora, eisdem ubi potiti sumus, diuersa desyderamus. Hunc si auus instituisset heredem, causarentur se pro rege puerum sortitos, ut tutorū plurium non principis unius arbitrio seruiendū sit, et q; rescissis legibus illegitimum, matre Sicula, nec ea regis concubina, sed uulgarissimo scorto, ne incredibile sit esse suppositum, nec intelligebant se conflare his uocibus inuidiā puero sua alioqui sponte sibi inuidiam cōstanti, eo fastu apud regem, cui ut in recēti regno, necesse erat omnia esse suspecta. Verū nō puerū (quid enim delinquere puer potest) seuerus censor castiget, sed magistrōs atq; auctores, qui dum populis ostentare regii pueri excellentiā uolunt, principi prodiderūt, cui nihil æque inquisum est, ac munus suum honoremq; ab altero ulla ra-

HISTORIARVM.

tione usurpari. Neq; id ad leniendam insolentiam satis fuit, q; filius regis defuncti fuisset, q; præsentis propinquus esset, q; summo quoq; pontifici affinis & carus. Nemo enim sic alieno honore gaudet, ut illo iacturam sui facere uelit. Ideoq; melius cū puero actum esset, si cætera sic summisse gessisset, ut ipsam regis adorationem. Nam ubi ad ianuam regis peruenit, ex equo delapsus, ante ipsam ianuam genu posuit iteq; ad aulæ hostium, tertio ad fores conclauis, in quo rex eū expecturus sedebat, postremo ad pedes regis. Cui rex assurgens dexteram porrexit, eumq; amplexatum exosculatūq; ori suo admouit, osculumq; mutuū dedit. Deinde percunctat, quid ita sero uenisset. Ille, q; in apparando comitatu tempus truuisset, respondet. Nec multis uerbis ultro citroq; habitis, iubet ut apud primigenium cœnaturus maneat. ille inuitatū a propinquis sceminis in domum aui se esse, ac promississe, ait. cum idem postridie excusasset, tertio die apud primigenium laute acceptus est. Cūq; secundum prandium omnes pueri regi præsto fuissent, rex sermonem intulit de sumptu domestico, quasiuitq; a puero, quid ita magnos sumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille ut puer respondet, nullū ob id se facere sumptum, sed eos pro se unum quēq; cum sit singularum artium magistratus, tot enim, inquit, habeo oppida castellaq;. Admiratus rex tum tantam pueri potētiam, tum suas, ut regis, tenues opes. Tu uero, inquit, feliciter honeste, atq; ipso rege regalius, cæteriq; tui ordinis, quibus sua iura constant, quoq; nemo non ex suis oppidis plus multo percipit q̄ rex proportionē ex suis, ut haud dubie uectigalia nostra ad nihilum redacta sint, idq; tum negligētia regū, tum fraude ac perfidia subditorum. Olim comes Barcellonę percipiebat ex Catalonia librarum quadringena millia, nūc piget ac pudet, quantum percipimus, dicere, penē precario regnamus. Nec mihi in dubio est nostrā auctoritatem, apud alios reges nō satis amplam haberi, & quodāmodo contēni.

LIBER TERTIVS.

Cum auxilia belloꝝ, aliarūq; reꝝ magnaꝝ a populis nostris corrogare habeamus, deq; eorū arbitrio pendeamus. Certe cū paternum regnum, & hoc inuicem considero, illic regnum uidetur, hic procuratio esse. & postea aiūt præter cæteras gētes, Catalani se fideles esse in regem. Equidem nolim quicq̄ detractum de laude meoꝝ populorū, sed utinam uerius q̄ glorioſius dicerent. Nam si recte æſtimemus, sibi fideliores esse, q̄ regi reperientur. non dico quia non est causa cur rebellent, ut sit apud illos, qui onera ab regibus imposta ferre nequeunt, ueluti decē Tribus Israel, quæ a Salomone descuerūt, & alii multi, & hodie in Italia præcipue, sed quia regem suū patrimonio exuunt, quod nulli alii populi faciunt, ut in hoc sint, pace Catalanorū dictum sit, fideliores appellandi. Atq; si qui rebellant, ideo rebellant, ut ius suū retineant. Hi uero iccirco a rebellando abſtinent, ut ius regium præripiant. At enim aiunt se ab regibus illa coemisse: taceo quantum fraude interceptū est. Quis ignorat nunq̄ reges ea uendituros fuisse, nisi pecunia ad necessitates indiguissent, nec aliter a populis auxilia impetrare potuissent. En fides in principē admirāda, non habēt aurum, quo illius necessitates subleuent, habent quod dignitatem exhauriant. Et ego de bonitate atq; humanitate populorū loquor, qui non uetiti sed sponte auctoritatem regiā nec iminuerent, nec paterentur iminui. Nunc etiā uentantur lege, in quā iurauerūt, qua sancitum est, nequid regi liceat de patrimonio alienare, & si quis ab eo quippiam uel emerit, uel pignori acceperit, eū cōtinuo prodicionis crimen incurrere, uocariq; apud Aragonēſes traditorem, apud Catalanos baram. Verum nisi propositum animi mei præripiat mors, regni decus profligatum pessundatumq; instaurabo atq; restituum, nec desinam dum estendam, absit inuidia dicto, non minorem regio nomini per me, q̄ mihi per regiū nomen obueniſſe dignitatem. Quid enim attinet externa comparare, si interna non reparas, & alios redigere in serui-

HISTORIARVM

tutem, si domum tuam non afferas in libertatem. Ego pro ampliando filii fratris regno bella gessi, pro afferendo meo ipsius segnior ero? Sed nondum rescindendi ulceris tempus est, ut nuper Cæsaraugustæ cognoscere licuit, cū in uectigali aduectitii uini tā acres, ut aiunt, publicæ libertatis exhibere se defensores. Experiar apertius ubi eorum tam celebrata in regem fides, ubi bonitas, ubi iustitia? Est quidem optandum, ut quod postulamus, non grauentur sin minus, & asperis & mollibus medicamentis utemur. Cæterumq; est mihi, si ius meum neq; extorquere, neq; impetrare potero, paterni regni pecunia redimere, ut nō imbecillior sim ego regni propugnator, q̄ cæteri oppugnatores. Hæc inter domesticos atq; intimos locutus, ubi in alios sermones diuertisset, iubet Federicum, ut uexillum illud quod tulerat, afferri mandet. Nā cupere alterum simile fieri sibi, q; exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus læte atq; hilariter afferri imperat, nihil uitii subesse suspicans. Allatum rex contemplans, laudare artificium, laudare materiam, dicere non aliud sibi uelle. Deniq; accersito uexillario, qui simile conficeret, imperat a puero facili ac uolente accōmodari ad exemplar imitandum. Opifex ut erat iussus, eo exemplo uexillum fecit, sed transuersa fascia coloris ueneti, quæ indicaret, consueto apud magnas familias more, illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum, tradi Federico præcepit, & quidem cum ellogio, q; illud Ferdinando, hoc Federico dignum esset. Sed edoctus puer a suis, fasciam illam ignominia esse argumentum, nunq̄ postea nisi album gessit, & breue uexillum haud clam testatus, ægro se ferre animo, regis castigationem, & cōtumaciam aduersus summum imperium, uel præsumens uel detegens, quasi uero tolerandum id regi fuerit, quempiam sibi regios honores uendicare, & eum præsertim, qui uideri poterat, hoc facto testari, ad se regni spectare successionem. Cæca omnino res est ambitio, & præposteris utitur plerunq;

LIBER . TERTIVS.

consiliis . Nos tram dignitatem anxie tuemur , retinereq; ad unguem , ut dicitur , uolumus . Alios , ne dicam , tanto superiores suam retinere non patimur , atq; dedignamur . Ego Ferdinandum sicubi nunq̄ in hoc certe loco regem egisse confirmo , magistris pueri , qui peruersè docerent , magis q̄ puero repræhensis . Qui si sapissent non ulteriori contumacia iram regis irritassent , nec animum tenerum atq; obnoxium uanis opinionibus imbuissent . Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususq; captauerat , ab ipso censore plausibus studiisq; spoliatus est , nemoq; non præcipue prudentum ac bonorum censuram probauit , atq; laudauit . Paucis diebus dum hæc gesta sunt , alia censura rex usus est aduersus Comitem Vrgellensem , quam nonnulli asperiores aliquanto fuisse uolunt . Sed ut ita sit , profecto tantula res non impulisset animum ad rebellionem , nisi ægrotum atq; corruptum . Habebat hic odio capitali Ioannem Raymundum comitem Cardonæ , occultè quidem ; q; cum iure iurando se deuouisset , neminem alium se habiturum pro rege q̄ Comitem Vrgellensem , tamen iusiurandum rescidisset . Propalam autem cum alia multa , tum q; castella nōnulla occupasset , quæ Comitis Vrgellensis essent . Ea de re fecialem , quem araldum uocant , Barcellonam mittit , indutum ueste , pictas conscriptasq; habente prodiones inimici , qui uniuersam urbem perequitas passim , ut quosq; honestissimos haberet obuios percunctaretur , nunquid Ioannem Raymundum Cardonæ comitem nossent . Respondentibusq; se nosse , oraret primum inspicerent , perlegerentq; quæ ipse ferret , deinde renunciarent homini , se uocari uerbis Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamen . Rege cum cæteris principibus certamini præfessuris , & alia huiusmodi ludibria . Quæ cum fecialis exequeretur , fremere multi , alii gaudere , alii dolere , prout quisq; animo affectus erat , tota deniq; ciuitas mota rei nouitate , omnis sexus ætatis cōditionis , nihil aliud loqui ac querere , & regis

Araldus . atq; fecialis

HISTORIARVM

expectare iudicium. Ille ubi rem rescivit, iubet araldum comprehendi, denudariq; & quacunq; transisset pictus inscriptusq; , eadem urbis parte uirgis cedi, ipsum corpus pro ueste pingentibus atq; scribentibus, talemq; remitti ad herum, siue rei indignitate motus, q; se præsente tantum licentiæ temeritati daretur, pessimo in posterum exemplo, siue q; iniuriam Comitis Cardonæ mallet ultam pœna leuissimi hominis, q̄ bellum inter duos proceres excitari, siue nollet, si forte ad certamen uenirent, præsidere, cum eo q; hunc proditiōnis idest iusiurandi non seruati arguere uideri poterat adhuc residere regios spiritus in pectore arguentis. Id ego & si rei militaris periti quidam negent fuisse fas regi facere, quia iure gentium sancti sunt feciales, tamen iure riteq; fecisse existimo. Non fecialium numero hi homines habendi sunt, qui pudore neglecto & alieno & suo, non certamen indicunt, sed ignominia afficiunt, propter quam iure certamina committuntur. Verecunda debet actio esse iure prouocantis, uel ob hoc ne iniuria prouocare uideatur. Hanc contumeliam sui nuntii plusq; ægro animo tulisse dicitur Iacobus, non æstimans quanto ægrius ferenda fuit ea, quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; languido, exigua offensa magno momento est ad lætiferum languorem. Quanq̄ haud scio, an hunc colorē apud homines quæsierit ad rebellandum. Enimvero faciebat ei animos Henricus regis Angliæ filius, uir iam tū bello singularis, qui nuper in Galliam intestino bello laborantem transierat, auxilio futurus partibus Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo composuerat, seu nunc primum composuit, Ilerdam duodecim millibus passuum a Ballagerio distantem, improuiso aduentu constituit noctu occupare, corruptis e plebe quibusdam, qui portam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea portā ad Ballagerium, ab eoq; , ut mos in plerisq; urbibus est, nomen accepit. Dabat etiam proditiōni oportunitatem, q; ea pars ur-

LIBER TERTIVS.

bis ædificiis sane infrequens est. Neq; uero magna in potiēda re dimicatio proponebat, cum plurimas cliētelas, multos ex nobilitate beneficiarios, nō paucos e plebe obæratos haberet. Itaq; constituta nocte cum duobus millibus peditū ex dimidio leuiter armatoꝝ aduenit, certos ortos ut sunt ubi fere parietibus orti circumdati adulterinis quoq; clauibus apertos intrat, illinc missis, qui proditores in muris stātes, aduentus sui certiores faciāt. Porta reſeratur, ac longo ordine succedit, & iam quadringentoꝝ numerū, qui ingressi fuerunt, expleuerant. Cū interim res incredibilis, mirādāq; nouitatis contigit, & quæ numen aduersum intercessisse testetur, Qualia quoties olim contingebant, deū ipsum e cælo delapsum esse poetæ fingebāt. Tubicen quidam, qui haud procul ab ea porta habitabat, loco parū celebri, quo licentius caneret, forte ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia, qua solent, qui sapius bibunt, quod genus est in primis tubicinū. Vtq; sunt leues atq; improbi, per noctem inflare tubam ccepit, ita ut erat nudus. Nam messis iam instabat, & socium qui in arce excubabat prouocare. Ille nihil moratus, ne probior sodale foret, prouocanti respondet. Dumq; ad huius cantū prouocator subinde requiescit, sentit e uicino tumultuari, & discursare armatos. Enimucro extimuerant, qui erant introgressi, ne res depræhensa esset, & inconsulte atq; cum strepitu ad portam se recipiebant, uolentes ptopius a suis q̄ ab oppidanis abesse. Nox & scæleris conscientia, & timor si agnoscerentur, & fortuna ut uidebatur aduersa, debilitabat animos. Re noua perturbatus tubicen, in locum unde commodius prospici poterat porta, conuolat, cernitq; armatos, non tantum audit, & luna pernox erat. Animaduertens itaq; urbem suā nisi iam iam succurat, ab hoste captū iri, ac fortasse direptū, nō ad ensem/lanceā/clypeumq;, sed ad utiliora, ut in illo casu arma, tubā recurrit, atq; eum sonū quo populus exercitusue ad arma conclamatur, inflauit, eo quidem audacius q̄ sciret

. HISTORIARVM .

socium, eumq; ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est. Ad horum amborum terribilem sonitum ciues conclamant, punctoq; temporis in uias procurrunt. Dalmaus quoq; Murus citato agmine scholasticorum, cum multis luminibus de uertice urbis in forum uenit, ciuibusq; se iungit, & facto cuncti globo ad portam feruntur, sonum clangentis sine intermissione tubæ sequētes. Nemo fere Ilerdensium est, ac pene in omni Catalonia, quin propter intestinas etiam priuatorum discordias, arma domi habeat. saltem gladium/lanceam/pugionem/clypeum, nec domi modo, sed ad latus fere, atq; in manu. Siquidem in consilia de cōmuni re consulturi, & in templa oraturi, arma portare uitio nō datur. Horum impetum non ausi sustinere, qui introierant, repelluntur, cum interim Comes audito tumultu, rapto cætero agmine aduolat, & quia dolus improspere cesserat, ui conat' irrumpere, cūq; aliquandiu tentasset, frustra fuit. Tandem oratione blanda amicam ciuitatem appellans, ac merita cōmemorans, & plura pollicēs, responsum accepit, se nihil nisi ut ab Ilerdensibus capi possit, loquendo manendoue proficere. Sic ille uetitus abiit, atq; præ impotēti ira messes Ilerdensium ferro igniq; corruptit, ex quo acerbissimū in se ciuitatis illius odium cōcitauit, crediq; meruit idem in urbe si potitus esset fuisse facturus. De pditoribus aut conuictis confessiq; suppliciū sumptū ē. Proditione infelicitē tētata Comes eo frequētiore nūcios missitare ad principes cōfcederatos, ut q; primū auxilia mittant, occupādū esse, atēq; rex cōparet exercitum, & iam hæc res animos oīum nō mō Catalanorū, uerū etiā finitimorū erexerat. Erant enim & ipsi finitimi sua spōte cupidi rerum nouarū, & ingentibus promissis a Comite pellecti. Et cōfitemdum certe est, plurimum in hac re egisse fortunam, quæ & Comitē imprudentiā, & regis uirtutē redderet insigniore. Per idē . n . tēpus defuncto Angliæ rege, filius ad capessendū regnum, in patriam nauigauit, relictis qui

LIBER TERTIVS.

busdam præfectis, qui magis promitterent magnum quàm mediocre in præsentia auxilium ferrent. Ea de re finitimorum principum ardor atque audacia reflexit, præsertim cum tantam e diuerso diligentiam regis, tantum consilium, tantas vires animaduernerent. Iam primum rex comperta defectione Comitum, bellum cæteris rebus præuertendum sibi existimauit, sed non ita ut concilium tanta cura coactum dissolueret, aut suspensum teneret. Verum cum & belli administratio, & pacis consultatio præsentiam suam desiderarent, maluit bellum sibi desumere, ubi non cum suis, sed cum hoste res esset, consultationi, ubi minus periculi uersabatur, uicarium præficere Alonsum filium. huic adolescentulo ad tantam rem magis deerat authoritas dignitatis, quàm animi prudentia. Ideoque Ioanne Ferrandis, & Guillelmo Moncada ad concilium referentibus, uniuersi Alonsum, quibus solèntibus petierat, pro primogenio acceperunt, id quod nunquam Catalani alteri regis filio dumtaxat uniuersi & publico consilio præstiterant. Rex interea dum maiores copias parat, Franciscum Herillum cum mediocri manu, ad coercendos Comitum conatus, præire iubet, simulque ad extrema regni, qua transituros hostes suspicabatur, expeditos milites dimittit, finitimos principes monet ac territat, ne quibus peregrinis copiis in regnum suum præbeant transitum. Tanta autem fuit diligentia in mittendis nunciis, quo cuncta explorata, prouisa, cauta forent, ut eodem die responsa acciperet ab his, qui longius sexaginta millibus passuum abessent, non ignarus antiquius esse atque præstatius arcere bella, quàm gerere. Postquam de transitu hostium intercludendo, retinendisque in officio finitimis, curam egit, post mediam ætatem, iam cæteris oppidis, quæ Comitum erant, uel in fidem acceptis, uel in dedicationem redactis, Ballagerium, ubi se hostis tenebat, castramouit, oppidum situ & opere & arce tutissimum, præter oppidanos defensum mille & quingentis peditibus, trecentisque equiti-

LIBER TERTIVS.

gem commeare & tractare inter utrosq; cœperat. Nam postq̄ Comes ex multis, qui ab Anglicis præfectis mittebantur internunciis, unū aut alterum ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius q̄ tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, & si pene extremum erat, expectādum, ne nullus relinqueretur apud hostē ueniæ locus. Cum præsertim in dies singulos, per causam dimicandī, sui milites ad regem transferent, tum eodem metu cōmoti, quo Comes ipse, tum quia stipendia, quod primum apud militum animos est, sponcioni- bus ac precibus magis q̄ rebus soluerentur. Multum etiam spei in uxore, q̄ matertera regis esset, ponebat, multū in proceribus, & inter primos in duce Gadiæ, qui in castris aderat, apud regem summæ & authoritatis & gratiæ, qui pro amico & propinquo, & nobilissimo uiro officiose laborabat, ac mutua mandata perferebat. Sed rex intelligebat illum frustratū omni spe, ad deditiōnē descendere, & aliquantum in alienis precibus, nihil in sua causa confidere, q̄ urbem nocturnis insidiis occupare uoluisset, q̄ finitimos principes ad arma sollicitasset, q̄ externos reges, quātum in ipso esset, in Cataloniā adduxisset, q̄ deniq; se regem facere, eiecto Ferdinando, constituisset, præterea quæ ex Ballagerio, uel factis uel dictis iniuriose fecisset. Nec imerito iram regis summopere uerebat, maiorēq; esse culpā, q̄ quæ facilem ueniā, aut leuem penā mereretur. Impetratum tñ est, ut nihil in uita, mēbrorūq; iacturæ pateretur, cætera & ipsum conspectum, & ipsam diem impetraturum amici asseuerabant. Sunt qui addant, regem promississe materteræ, proceribusq; orantibus, nec diutinam captiuitatem fore, nec extra regnum, id magis uulgatum est, q̄ constat, & ab rege magis non denegatum poscentibus, q̄ promissum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppido, suaq; domo, sed iam non sua, qui suus iam ipsius nō esset, equo sedens, mēsto magis q̄ demisso uultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit, pendenti ex

HISTORIARVM

humero, oculis omnium in eum intentis, ac fortunam miserantibus. Cui iam portam egrediēti obuiam fit miles quidā, nondum obducta ingentis cicatrice uulneris, quod pro illo pugnans in capite acceperat. & ut erat ipso corporis habitu miserabilis, opem orat, ne militem suum plagæ morbo/famī/nuditati, tanq̄ īmanibus feris cōficiendum, relinquat. Huic Comes, tu quidem recte, sed ego te miserabilior, qui non modo nihil quod dem, sed ne me quidē metipsum habeo. Quid loquor? agedū miles, habeo quod dem, gerebat loricā hamis contextam, non confertā, non paruæ pecuniæ, eam protinus sibi detractam militi dedit, cunctis qui aderant, talem fortunam in tanta uirtute prope deflentibus. Vbi ad conspectum regis uenit, in augusta sedentis sella, extra iactum lapidis ex equo descēdit, genuq; posuit, paulūq; progressus, iterū adorauit, tertio non procul ab rege cum adorasset, nec rex assurgeret, nullūq; dū signum clementiæ in uultu ostenderet, erūpebant omnibus lachrymæ, gemitusq; ac singultus. cogitantibus, qua e spē, & in quam recidisset, cui genua submittentī ad pedes sedētis in regia sella pauloante competitoris, in tāto procerum amicorū cœtu, ne salutationē quidem, aut clementem uultum impetrare fas esset. Cum præsertim regis Petri filia, eademq; matertera ad pedes sororis filii aduoluta, muliebribus precibus ueniam marito precaretur. Rex cōmotos assistentiū, ac flentes uultus intuēs, prospexisset sibi, inquit, mature, & non ad ultimum obstinationis peruenisset, nunc postq̄ uenenum in nos omne cōsumpsit, ad clementiā uenit, uoluntas tamen eadem perstat, quæ fuit. Cui detur iterum grassandi materia; iam denuo de nostra pernicie cogitabit. Necessitas hoc ab eo officiū expressit. Voluntati igitur, quæ nulla, neq; erga nos, neq; ad bonum & æquum est, nihil debemus, necessitati, quæ promissimus, abunde præstabimus. Vltioribus autem beneficiis, nos ita subito in eū uti, mores sui dissuadent, ne nobis iterum officiat bene fecisse, & anguē gelu euectum,

LIBER TERTIVS.

gelu enectum nostrò lare focillasse • Meis tamen moribus, q̄
istius potius utor, & mihi q̄ ipsi ero similior • Tu uero Aluare
ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tentorium •
Hic finis conatum Iacobi Aragonii fuit, ut minus deformis
q̄ Bernardi Capreræ, ita multo miserabilior • Quippe ex tanta
regni assequendi spe, ex maximis opibus, ex ingenti popu
larium atq; optimatum fauore, uulgata iam fama uelut regis
futuri, in perpetuum carcerem ergastulūue coniecti, cuius
calamitatis hæc quoq; accessio fuit, ut quem adire nunq̄, etiã
si ab eo cum summo honore excipiendus esset, constituerat,
regem uidere non sustinens, eum uictus captiuusq; , & quod
extremum malorū est, omnis spei uacuis adorauerit • Tertio
mense q̄ obsideri Ballagerium ceptum est, & oppidū & do
minus in deditionem uenerunt • Finisq; bellis atq; certamini
bus in omnibus, quæ regi Aragonum parent, regionibus im
positus est • Eadem in castra maiorū in Italia rex allatus est
nuncius. Ladislaum regē Neapoli uel febrī, uel ueneno pau
cis diebus q̄ illuc languens applicuerat, demortuum esse •
Is simul ac Ferdinandum audierat declaratū regem, legatos
miserat, qui gratularentur • Præterea de fœderatione contra
Ludouicum, cōmunem amboꝝ hostē agerent • Ferdinandus
ubi gratias egit, q; legatos ad gratulādum ille misisset • Quod
ad fœderationem attinet, amicitiam, inquit, Ladislaī caram
quidem sibi esse & expetendā, fœderationem uero aduersus
Ludouicum inire, non esse suæ æquitatis • Filium illius com
petitorem suum fuisse, hostem eū nunq̄, nunc sublata amu
latione, agnoscere se utrūq; & amicum & propinquū • Quorū
pater consobrinæ uir esset, filius ex consobrina eadem natus,
promptioremq; se esse ad amicitiam inter ambos reges concī
liandam, q̄ ad inimicitia fouendam • Suadere utrisq; ne toties
in fortunæ uitæq; ueniant aleam, ne urbes suas absumi ruer
tiq; uelint, potius q̄ aliquātulum de suo iure decedere • Nihil
pace iucundius, nihil bello esse tristius • Quod aut ad se ac re

HISTORIARVM

gnum sum pertineat, magis e cōmodo suo fore utrunq; regē, aut utrūq; habere, aut facere sibi amicū, neutri fouendo, hoc ipso ut neuter offendatur, q̄ alteri fouendo, alterum inimicū. De Ladislai uirtutibus uitiiq; dicerem, nisi res longius a proposito nos retraheret. Huic successit Ioanna fato quodā intra breue spatium tot regnis ad scēminas recidentibus, quemadmodum paulopost contigit de regno Nauarræ, quod postea Ioannes Ferdinandi secundus ab Alfonso filius, matrimonii iure sortitus est, cum Neapolitanum sperauisset. Nam de cōiugio cum Ioanna regina conuenerat, ad quam cum se deferret maritus, in ipso itinere uxorē nupsisse accepit Iacobo Comiti Marcix uiro in primis strēnuo, & qui sub Ferdinando in utraq; expeditiōe aduersus Granatēses militauerat. Huius facti culpam nescio an ipsi adscribam, an suatoribus, qui in Gallicanam, q̄ in Hispanam gentem propensiores, gallicum uirum præligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tū ipsis coniugibus, tum reipub: Neapolitanorū. Hunc semper exitum habent, quæ ab infandis, illicitisq; inceperunt. Verè id me maxime angit atq; afficit, q̄ iram diuinam aut non intelligunt homines, aut post interiectū aliquod tempus obliuiscuntur. Vti nunc reginæ sui ciues suaserunt, moxq; dissuaserunt, ut Ioannē regis filiū uirū acciperet, sic iterum Alfonso, ut adoptaret filiū, deinde abdicaret. Magna tamen criminis portio penes ipsam quoq; fuit nullorū minus amantē, q̄ maritorū, aut filiorū, in alterum fratrum fallacem uxorē, in alterum pessimam matrē. De qua cum multa in sequētibus libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significandam temporum memoriam. Nunc eodem unde discessimus reuertamur. Confecto bello, rex ex Ballagerio digressus specie prope triumphantis in Aragoniā, Cæsaraugustāq; uersus iter intendit, diadema accepturus, maior etiā ac uenerabilior q̄ abierat. Nam prius populi sui strēnuitatē eius tantū audierant, nūc etiam præsentēs cognouerant. Exoratus ab Ille-

LIBER TERTIVS

densibus, qui maxime uictoria ea exultabant, ut illac transferret, non transiit solum, sed etiam apud eos mansit complures dies. Vbi Alfonsus peractis iam conuentibus, patri occurrit, atque ita Cæsaraugustā peruenerunt. Conuocati autē ad solēnia coronationis sunt, ueneruntque ex omni ferme Hispania proceres. Portugallenses soli, præter Granatenses, non affuerunt, quod alieno a Castellanis animo essent. quorum rex alioqui haud dubie, sicut rex Nauarræ, regalibus festis ceremoniisque affuisset. Constat inter omnes, qui illi festo uel præfuerunt, uel interfuerunt, nec uidisse nec audisse celebriores splendidioreque pompas atque ceremonias. Ideoque de ea satius est tacere, quam parum dicere, ne aut longiores simus, aut non prodignitate perstringamus. Augebant autem iocunditatem solēnitatis, quod quinque filii circa patrem uisebantur, quorum medius inspectante omni cœtu, patrem, priusquam regali crismate tingetur, cinxit ense equeriatu, utpote præditus illa dignitate, quod magister equeriarum sancti Iacobi esset. Nondum enim rex equerius erat, quales alii multi, quorum & rex Petrus auus eius fuerunt, & talem priusquam regem necesse est esse. Sed aiunt eum qui creatus est rex, posse sibi suapte authoritate tribuere illam authoritatem. Hæc est recepta hominum opinio, hæc militariū uiros uelut sanctio, quasi quisque sibi ipsi queat esse author, ac se ornare dignitate, aut si habet eam prærogatiua regii culminis opus sit ab altero quoque accipere, aut sacrosancta maiestas, quæ ritu sacerdotum ungitur, unde christi uocantur, necesse habeat post hæc titulo equerii decorari, exili friuolo, & ex ignorantia nato ausim dicere, quod pace cum aliorum, tum præcipue regum dictum sit, contumeliā regiæ maiestati faciunt, qui hanc dignitatem, si hoc nomen meretur, suscipiunt. Non secus atque si supra diadema sertum ex rosis floribusque suspēderent. Postquam rex ab episcopo Oscensi, quia Cæsaraugustana sedes uacabat, archiepiscopi partibus fungente, unctus coronatusque est, deducitur ab omni

Rego equerius factus

HISTORIARVM

illa celebritate e templo per urbem sub uexillis, primum in domum regiam, deinde in idem templum, in quo noctem illam peruigil, armatusq; iuxta uexilla accensa, ingenti uicerorum uenerabunde relligioseq; permansit. Postridie Alfonso primigenium Gerundæ principem creat, quæ est peculiaris dignitas eius filii, qui patri in regnum est successurus. Hic quoq; die quidem cum mirifica pompa per populos suo diademate coronatus obequitauit. Nocte uero iuxta uexilla peruigilium egit. Cæteraq; haud admodum magna, nec ita digna memoratu satius est omitti. Eodem anno legati a Sigismundo, qui concilio Constâtiensi præerat, ut Romanorum imperator, uenerunt postulantes uellet certum locū, & tēpus constituere, in quo possent uterq; de republica christianorum, quæ ad summum pontificatum pertinet, communicare. Eadem mandata habebant ad Benedictum, itēq; ad regem Castellæ. Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incūbere, non modo q; utriusq; regni unus ipse gubernaculum teneret, sed etiam q; Benedictum ad unitatē ecclesiæ solus adhortari posset, & prope impellere, legatum ad imperatorem misit, quem habuit honoratissimum Ioannē Isceri dominum, ex uetusta regum stirpe, & in litteris humanitatis ex omni Hispania nulli secundum. Idq;, quod mirabile sit, sine præceptore, ea est uehementis ingenii, & immortalis memoriæ felicitas, neminem ne ex iis quidem, qui omnē operam, atq; omne tempus in studiis ponunt, uidere mihi cōtigit, in quottididiano sermone abundantiozem, ueterum testimoniis præceptisq; referendis. Auget etiā admirationem, q; corpus athleticum, decorq; uultus ab omni eum studio reuocare debuisset, nisi ab ineunte adolescentia, non excellere litteris puduisset, quem nemo nec genere nec opibus, nec corporis atq; animi dotibus, ex sua gente antecelleret. Huic mādatum est, non modo ut locum tempusq;, atq; alia imperatori nota faceret, sed etiam ut eum eximio comitatu deduceret.

*Legati a sigismundo
impari q; Constantini
cōsilio*

LIBER TERTIVS.

Perpinianum. Hunc namq; locū delegerat, ubi certior factus esset, papam regemq; illo se cōtulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Benedictum, in Castellam iter intenderant, rex a papa per nuncios petit, quem ad locum, diemq; libeat in colloquiū utrūq; conuenire. Responso accepto, Moreliam, id nomen est loco, sed anticipato die uenit, quasi officii gratia papam excepturus. Enimuero modestioris animi habetur prætolari nos eū, qui par maiorue sit nobis, q̄ uelle ut ille nos prætoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, inter prætatus se tanq̄ ad superiorē uideri uenisse, cū rex ad papā ut inferior uenire debuisset, nec excusationem uel officii, uel ignorantix uolebat accipere; usq; adeo ut uicario eius, qui dixit, discite a me qui mitis sum & humilis corde, professa dominatur ambitio. Multræ sunt latebræ in pectoribus humanis, atq; abditi recessus. Id ipsum fortassis obtendebat papa, ut aliqua ratione postulatis regis nō acquiesceret. itaq; re infecta digressi sunt. Iterum post dies complures, cum papa in oppido, cui nomē est, sancto Matheo ageret, illuc eum adiit, persuasitq; ut Perpinianum una se conferrent, ne causam suā absentia, ueluti diffidentia damnare uideretur. Contendebāt autem de papatu in tria membra lacerato, ac tria capita diducto, Benedictus, qui Clementi, Gregorius, qui Innocentio, Ioannes, qui Alexandro successerat. Sed cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset, impetrat ab eodem, ut Valentiam ad sanctificandos cōiuges proficiscatur. Extructoq; mirifico apparatu atq; omnifaria pompa, quæ cum die coronationis certaret. Aduenit Sancius episcopus Palentinus ducēs sponsam, pronubus & uelut parens puellæ, cum Henrico in fante, qui pro rege Castellæ Perpinianum pergebat, cumq; omni nobilitate Castellana. Eam benedicens & suo & matris a qua uices acceperat, nomine, sponso tradidit. Quos ambos dehinc summus pōtifex, ut moris est sacerdotū, in tēplo multis cū ceremoniis sanctificauit atq; deduxit. Exornauit autē

sisma nūm pont.

HISTORIARVM

letitiam nuptialē, tum anni tempus, sub extremū enim ueris
 erat, tum natiua soli cæliq; tēperies, pene ad nuptias contra-
 hendas nata. Siquidem liquet nusq; in omni Hispania urbis
 sitam esse clementiorē. Quod indicant cū alia multa, tū uero
 orti non tantū cytris consiti, sed etiā cytreis parietibus uiuēte
 materia conclusi. ut dubites orti ne sint, an ædes. Nam cū ni-
 hil aliud insit q; arbores frugiferæ atq; felices, manu positæ,
 institutæ, digestæ, quid nisi orti dicēdi sunt? Rursus cū au-
 dis extrinsecus esse parietes, intus autem aulam/conclauia/
 curiā, item sacella/altaria/sedilia canonicorū/thronū episcopi,
 & cætera hmōi, nō aliud q; ædes esse succurrit. Sunt enim pa-
 rietes ex truncis cytriorū confecti, & tamen frōdibus uestiti,
 ut perspici introrsum nequeant, ne dum intrari. Ita cū rami
 adolescunt intorquent atq; inflectūtur, ita insiti atq; inserti,
 cōsiti atq; cōserti coalescūt, ut omnes rimę expleātur, ut nihil
 uacui relinquat, ut pariter firmitatis ex truncis, & decoris ex
 frōdibus, ratio cōstet. Eodē pacto introrsum, quæ enumerauī
 cōposita sunt, clericis per se, laicisq; deseruiētia. Pauimentū
 laterculo quadrato, uitreatoq; ac picto constratū est. Vt non
 alias apud Elysiū sedes beatorū, in nemoribus lucisq; poetæ
 sint imaginati. Nec aliæ quodāmodo in paradiso terrestri in-
 nocentium hominū futuræ fuerint. Hi orti intra muros Va-
 lentia sunt, proxime eis amœnitate sunt, alteri extra pome-
 rium, secundū regiā domū, quā pons fluuiū amplectēs, urbi
 pene cōiungit. Celebratio hæc per quindecim circiter dies ex-
 tracta ē. Post totidē ferme dies, nequa gaudia sine calamitate
 aliqua tra ducaūt, sicut raro tristitia sine aliquo solatio sunt sic
 enim nos deus admonet, subindē & nostræ fragilitatis, & sue
 clemētię, accidit ut rex sicut sedebat cū domesticis colloquēs,
 subita defectiōne corporis delaberet, & inter assistentiū suc-
 currētes manū aliquādiu intermoreret, rumorq; in uniuersa
 nō solū domo, sed urbe quoq; uulgaret, repētina morte sub-
 tractum. Medici, ut in extremo casu opitularent, acciti, di-

LIBER TERTIVS

cuntur se occultasse præ metu, neue in præteritū negligentia, neue in præsens insciētia pœnas luerent. Laborauerat quidē rex ex renibus, uir alioqui prospera ac uegeta ualeitudine. Subitum autem morbū pituitæ uolūt incurrisse ex assidua mansione sub diuo per noctē, ad hæc frequētiore edulio cucumeris cuiusdā, quē uocant malignanū. Accitis tamen indigenis medicis, fomenta adhibita sunt, aliæq; curationes, atq; ita reuixit. Postero die post acceptam potionē, cū melius haberet, gratulabantur ei nōnulli, q̄ hunc in modū uaticinio defunctus esset. Etenim fertur quidam siue ex prænosticis corporis p̄sagiens, siue oraculo aliquo instinctus (nam astrologiæ prædicere mortes non tribuo) dissipasse famam, nondum exacto quatriennio regem uita defuncturum. Rex tamen neq; prophetanti plane crediderat, neq; nūc magnopere cōsolantibus acquiescebat, plus suæ conscientia de ualeitudine sui corporis fidei habebat, q̄ in utranq; partem alioꝝ uerbis. Vbi aliquantum conualuisse uisus est, hærebat in dubio, an appetente atq; instante tempore Perpinianū se conferret. an Alfonso pro se mitteret. Atq; ut ipse ambigebat, ita diuersæ erant suadentium sententiæ, uel potius uoluntates. Pauci nanq; in cōsulendo quod sentiunt, pleriq; quod cupiunt loquuntur, ut nō sine causa regis prudentia præstare cæteris debeat. cui nō satis sit displicere quæ dicantur, nisi etiā quo animo dicant. Nam frequenter consilium, quod alioqui optimum uidebatur, dephensa cōsulētis obliqua uolūtate, autoritatē perdit, ac uelut inane cōtemnit. Non attinet affectus causasq; oīum qui consulebāt, ac misteria proferre. Tantum quid suaderēt, & quibus rationibus adduci se dicerēt, satis est attigisse. Alii hortabantur ad constitutum locum ire, ne imperatorem, ne summum pontificem, ne concilium senatumq; christianorū, ne gloriam suam contemptui haberet. Alii rursus adhortabantur, nunc rogantes nequid salutis suæ anteferet, parceret domui, quæ ex sua unius uita penderet. nūc admonentes

HISTORIARVM

nihil transigi, nisi incolumi salute posse, nemini magis quā pro uiribus esse præstandum, excusare licere suā cuique incommodā ualitudinē. cū præsertim id per alios recte administrari possit. Rex uerecundia tactus, ne in tanto theatro ubi papa & imperator digladiaturi essent, incusaretur. quod filium adolescentē quē se interessē maluisset, honestatem saluti præposuit. si salus honeste negligi potest. Facto igitur profectionis suæ papa certiore per complures antea dies, ne rursus quod in Morelia cōtingit usu ueniret, cum omni familia mare ascendit. Nam neque reginæ tam affecta ualitudine uirū non comitari fas erat: & cū pleraque per Alfonso in patris uicē administranda essent, inhumanum uidebatur uxorē puellulam nuper ductā, domi solam in urbe peregrina relinquere. Profectæ autē sunt eodē aliæ duæ reginæ Iolanta & Margarita Giores, humanæ cōditionis exemplū. Nullæ enim sceminæ infelicius uiris orbantur quā reginæ sine cōmunibus liberis. Iunior grandiori comes iit ueluti matri cū Sigismundo acturæ de concilianda amicitia inuendoque fœdere inter generum & Ferdinandū, ad recuperandum illi regnū Neapolitanū. Rex prope omnem suæ ditionis oram quā longa est emensus, pluribus diebus aduersa tempestate usus est, & cū altū tenere nollet, sed quo minus iactaretur, terram legeret, eo diutius iactatus est. Transierat autē iam æquinoctium autūnale: atque ita uexatus, ut per omne tempus quo fuit Perpiniani decubuerit: nec unquam equo uectus sit. Aegreque aduenienti imperatori obuiam processerit. Nam papa (ut diximus) anteueterat. Quod si Ferdinandus officiose & ex sua Cæsarisque dignitate egit, ut certe egit, quod illū puenit, prudentiū relinquo iudicio, an idē sit de illa moreliana antecessione sentiendū. Quantū autē certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac uetulā uulpē, & plōgū est relatu, & a nōo nihil ope alienū. Cuius uiri quātus aīo uigor, quāta uiuacitas fuerit, hinc fides documentūque accipi potest, quod iā ab oibus fere destitutus, quos sibi affuturos sperauerat, die quodā septē ho-

LIBER TERTIVS.

ris disputationē extraxit. Defatigatisq; audiendō omnibus, ac plerisq; iam abeuntibus, dicere perseveravit citra signum ullū defatigatiōis, cū maior esset septē & septuaginta annis. Nitebat autē probare tū uerū se papam esse, tū si renunciandum ob cōmune cōmodum foret, in se uno nōnullisq; Romanis canonicis, quos ipse nuncupasset, consistere summi pontificis electionem. Nam se unum omnium esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatum papa. Cum cæteri qui se eodem nomine appellarent, creati essent tempore schismatis, ut incertum sit, an ueri sint cardinales, & ob id an rite deligere summum pontificem possint. Aduersus hanc orationem multis iam annis cōmentatam meditatamq;, cum rex eodem recideret (quid enim intererat an nulla ratiōe uellet abdicare se papatu, an illa) hortabatur rex ut cōcordiæ ecclesiæ, ut salutis animarū, ut conscientiæ cōsuleret, cōmōnefaciebat Alfensius (Nam is q̄ pater ad eum frequentius uentitabat) ut trepidationem animi, ut corporis periculum, ut præsentē & apud posteros futuram infamiam deuitaret. Minabatur imperator suam nniuersalisq; concilii censuram. Obsecrabant amici ac familiares, ut cætera cōmoda, q̄uis minora, q̄ incerta quātumlibet magna, siqua modo magna supersint, præponeret. Non deesse spem recuperandæ dignitatis. Quippe in tanta uirtute ac litteratura, qua non modo præstaret iis qui de papatu secū contenderent, sed prope nemini cederet. certe summum cardinalem, & secundum a papa futurū, si alius fieret. Post quē defunctū aliā spē fore, habiturū legatiōes pperuas, quibus pene par summo pontifici esset. Afferebatur ab oibus exēplū Gregorii ac Ioānis, quorū uterq; pōtificatu se abdicare uel spondebat, uel cogendus esse dicebatur. At ille qui annum papatū mallet, q̄ longissimam uitam priuatus uiuere. Quiq; iam dediscere non posset aliū q̄ papā agere, cætera neglexit præ umbra illius nominis. Itaq; ifecto negotio, ac principibus legatiōibusq; desertis, Colibrū abiit, Ibiq; mare con-

HISTORIARVM

scendit, ac Paniscolam petiit. Hoc loco rex insignem atq; maiorem multo q̄ uideatur rem fecit, q̄ illum pro conuicto pronunciari præcepit. neminemq; ex suis & regis Castellæ prouinciis ad Petrum Lunam, sed concilium Constantiense regis sacerdotalium gratia pergere. Nam se authorem ille, cogendi concilii de rege declarando, se deligendoꝝ iudicum principē, se iudicii maturādi ducem, se ut iudices ita sentirent atq; auderent, effectorem fuisse, dicebat. Nec id omnino falso prædicabat. Qua spe fretus nō existimauit fore, ut ab eo rege desereretur, de quo tam meritus esset. Sed is qui neglecta ualitudine ad diem uenisset, ut de iure papatus disquireretur, nō potuit animum inducere post cognitam huius uel iniustitiā uel obstinationē, ut criminis tanti particeps ei esset. Voluitq; hominem huiusmodi, ueluti sectione aut adustione sanare, ne totus interiret. Duo quoq; familiarissimi illius atq; eloquentissimi uiri Vincentius Ferrarius & Philippus Malia, alter Perpiniani decretū regis aduersus Petrū quondā Benedictū, notum populis fecit. Alter pro legato Constantiā missus est. Quare ausim affirmare, Ferdinandū regem ad unitatē ecclesiæ plus q̄ cæteros principes, etiam q̄ ipsum Sigismundū cōtulisse. Ille ut conciliū in sua urbe ad finem perduceretur uehementer annixus est. Hic (ut cætera transeam) pontificatū ex urbibus suis exemit, amicissimum ac de se optime meritū uirum a sede domoq; sua eiecit, & omnem prope Hispaniam concilio & ignoto summo pontifici donauit. Quarto demum mense ab omnibus Perpiniano discessum est. Qua in urbe omni eo tempore uictum gratuitū imperatori legatisq; præbitum, & cuncta nō carius mercatos fuisse homines, q̄ prius cōsueuerant. Minora sunt, q̄ ut in tantis rebus memoranda sint. Reuersus illinc Ferdinandus rex itinere terrestri ob tedium maris, nondum defeuiente hyeme, Barcellonā peruenit, extenuato corporis habitu præ diutino morbo, cuius ortum ignota causa attulit, incrementū nauigatio, accessionem cura

LIBER TERTIVS.

laborq; regis cum imperatore ac papa componendaz; , moror quoq; ex discessu tam obstinato amici, & necessitate sua, qui primus eum quodammodo ferire gladio regio coactus est. Ad dita sunt ad extremū ex ira atq; indignatione egritudine ali- mēta, & morti calcaria. Orta est ira atq; indignatio ex re quā animo quidem iam pridem prauiderat, sed asperiores opi- nione sua expertus est. Et alioqui ægroti hominis, ut corpus ita animū grauius afficit omnis offensa. Paucis diebus q̄ Bar cellonam uenit, cum se nihil sane ex morbo conualescere ani- maderteret, dixit inter domesticos se in animo habere Ca- stellam petere. Primum ut in cælo ac solo natali maturius ad bonam ualeitudinem rediret. Deinde ut negocia regis pueri recognosceret, atq; ordinaret. Tum ut Granatēse bellum ne- cessitate intermissum instauraret, cū propter superiores cau- sas, tum uero ut eo parto, atq; in manus Ioānis regis tradito, uicissim ab eodem grandi pecunia adiuuaretur ad luendum regni sui patrimonium, sed multo magis esse e sua tū digni- tate tum utilitate, si citra alterius opem, & mutuo acceptam pecuniā, sola authoritate a suis populis quod suū esset recu- peraret. Itaq; aptius tempus esse ad rem tēptandam, priusq; in Castellam iret, ne res ipsa diuturnitate obduresceret, neue pecuniam hanc nisi ea indigeret, cogendam curaret. Quæ cū cogi cōmode nisi se præsente non posset, necessariū erat eodē iterum se redire, si obstinatos ad restituendū gratis patrimo- nium regium populos suos intellexisset. Nam quod se ab- sente per alium isti ad hoc ipsum adducerētur, non erat spe- randū. Voluit igit a minimis tētare Barcelлонensiu animos. Siquidem ut minimū est, si præciū æstimes regem uectigal pēdere ciuibus suis, ita maximū, si rei indignitatē, p̄cipue in emūdis obsoniis, cuius uectigalis immunes sunt clerici, atq; olim nobiles erāt. Quæ res adhuc in controuersia est. Et con- tigit forte prima pugna cum Ianio, a quo regius dispensator obsonium mercatus in soluendo precio, cū portionem illam

HISTORIARVM

uestigialis non connumeraret, primum lis, mox clamor, postremo atrox tumultus exoritur. Res hinc ad regem, illinc ad senatum magistratusq; defertur. Omnia utrobique ira/sollicitudine/querimoniis/minis implentur. Rex iubet accersis principem magistratum senatorumue, quos consiliarios uocant, numero quinque. Quorum princeps est, qui sapientius ceteris eum magistratum gessit: uocaturq; consilii caput. Is erat Iohannes Ceuillerius, qui ueluti ad mortem uocatus, cum detrectare non posset, in toto concilio inter primores ciuitatis, iussus est bene sperare. si periret ipse, se parentaturos ei sanguine omnium, qui apud regem essent. Neminem, si moriendum sit, honestius unquam aut mortuum aut uindicatum esse, praestare patrie generosam animi indolem, redderet ceteros suo exemplo ad capeendam uirtutem alacriores. Nullum ueterum Romanorum praclarius fuisse facinus, hoc quoque aeternae memoriae litterisque mandandum. Haec tamen excitabant animum: tamen magis ad non pereundum confirmabat, quod clausis tabernis uidebat magnam partem populi in armis esse, & magistratibus operam suam polliceri. Disposita itaque re familiari, conditoque testamento, oclusis hostiis ac fenestris domus, extincto igni, sedentibus in pavimento uxore atque filiabus, prosequentibus aliquantulum collegis ac ceteris ueluti donatum destinatumque inspectantibus ac miserantibus, ad regiam pergit. Iam magis ac magis tumultus inualecebat, iam uulgi passim fremere audiebatur, & se inuicem acuebant, nec exhortatores ex primoribus usque deerant. Ipsi etiam magistratus palam consiliariorum regis culpam hanc esse dicebant. Ideoque si male consultum sit in principem consilii publici, neminem ex his qui cum rege sunt, cedem uitaturum, praeter uxorem ac primogenitum. Nam haec tres personae apud eos sacrosanctae habentur, Rex regina/atque successor in regno. Quanquam ille Gerundae per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceuillerius ad ianuam coclaui, ubi ab rege expectabatur, pulsat ianuam: nam ministros in prima aula cut

*Rex uestigialis
 obuere cogit suis
 inimicis*

LIBER TERTIVS.

aula (ut moris est) reliquerat. Ianitor semiaperto hostio quis
 esset interrogat, an Ioannes Ceuillerius. Hic aliquid favoris
 ex nomine magistratus acquirere uolēs, consiliarius, inquit,
 sum ciuitatis, an Ceuillerius? ciuitatis inq̄ consiliarius. Res-
 ponde an Ceuillerius. Respondeo q̄ consiliarius. Responde
 quod rogo, nam alium q̄ Ceuillerium intromittere iussus nō
 sum. An me intromittas, an excludas, in tua est manu. Ego
 consiliarius unus, sed pro omnibus sum. Ideoq̄ parui refert
 interrogare de nomine. Hæc cū ille ad regē detulisset. Aperi,
 inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuilleriū esse confi-
 tetur. & contumaciam qua mecum usus est, in istis uerbis
 quæ dixit hæctenus præfert. Cum ingressus est hic, & regem
 adorauit. Quo mihi rex, inquit, istam adorationē tanq̄ regi,
 quem cogis ueluti subditū pendere uectigal, & quidem sub-
 ditum tibi tuisq̄ collegis? Nam cui tributum uectigalq̄ pē-
 ditur, nisi his qui pendi cogunt? Vos ergo me ad hanc serui-
 tutem cogere potestis? uos regem uestrum tributariū uectiga-
 lemq̄ facere uultis? uos regiam maiestatem uestro, si nomen
 meretur, magistratui obnoxiam addictāq̄ uideri non erube-
 scitis? Quod (ni uos reges, non ego, aut superiores rege estis)
 monstri profecto ac prodigii simile, regē ciuibus suis pēdere
 uectigalia. Episcopus/abbates/priores/canonici, & quicunq̄
sunt ordinis clericalis imunitate hac fruuntur. Nobiles pro
 eadem recuperanda litigāt, nam olim fruebantur. Nos reges
 infra nobiles, infra humillimos quosq̄ clericorū quatenus ad
 immunitatem huius uectigalis pertinet, erimus? Non afferā
 e regno patris mei, non ex aliis huius ætatis exēpla. Certe La-
 cedæmonii apud quos bini reges erant, & magis perpetui cō-
 sules q̄ reges, ita parū in urbe, multum in bello poterant. uo-
 luerunt illos huius contumeliæ exortes esse. Taceo gentilia.
 Quis unq̄ Hæbrcoꝝ regum aliquando uectigal audiuit pepē-
 disse, & non potius regi uectigalia esse pensitata? Non id nūc
 postulo ut mihi illa pensitetur, quanq̄ & possem, sed ut regiar

*Rex contra uectiga-
 lia ad sup̄mū
 senatorē /*

*sp̄uales nō solum
 uectigalia -*

HISTORIARVM

dignitatis ratio constet. Neq; enim de pecunia res est, de qua si certaretur, pudendum uobis erat tantulum sumptum regi uestro non gratificari, sed de pudore meo, de autoritate huius sedis, de fama apud exteras nationes. Quibus rebus cū uos tantopere aduersemini, quid aliud nisi cupidos esse significatis nostræ turpitudinis/dedecoris/infamix, sine ulla uestra, si saperetis, laude ac dignitate? Et cum decorum uobis pulchrumq; ducatis regem uestrum afficere contumeliis, tamen de uestra in regē fide atq; caritate apud nos aliasq; nationes gloriamini. Dedecus potius uestrum ac contumaciam perfidiamq; confiteamini. Licet & uobis persuasistis, hæc indigna mihi tolerāda esse. Ego regnum filii fratris propagavi, ego statū clericalem quantū per unū regem præstari poterat. direxi. schismate ex Hispania exploso, meum ipsius ius negligam? ac maiestatem regiam ab improbis, ne uī magis uidear uos q̄ ratione uelle cohercere. Nec ignoro id unū quod respōsuri sitis, sed istud commodius ubi abs te prolatum fuerit (ut spero) confutabitur. Quare datur tibi potestas pro te respondendi tuisq; collegis. Tum Ceuillierius, recte tu quidem rex, q; ais unum esse quod responsurus sum, & id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum unū magni sane momenti & quod in te cōformidasti attingere. Scis enim te iureiurando adactum promississe conseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod eorū rescindere conaturum. Idē superiores reges ut promiserunt, sic exoluerunt. Quos cur nolis imitari rex, sed potius dānare, iusiurandūq; tuū polluere, ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur, & tua pariter ac nostra causa dolemus. Tua, qui (cum bona uenia dictū sit) iniuste facis. nostra, qui bus iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuā honestatē & nostram utilitatem incolumem esse. Neq; indignū duxeris rex clarissime, te pro nostra in principem nostrū obseruātia a nobis uel admoneri uel rogari, ut & pudori tuo & quieti tuorū populorū consulas. Sed ego plus q̄ unum pergo dicere, nec de

*Senaror regē admonet
b'sini irramēti de for:
uandis priuilegijs:*

LIBER TERTIVS.

iure tantum loqui uideor, sed etiam (quod absit) consilium dare. quare id unū quod inceperam dicere, pro nostro iure dictū sit, uectigalia reip: esse, non tua. eaq; conditione nos te regem accepisse, teq; iureiurando interposito rata nobis hæc fore recepisse. Ideoq; nos sanctius (iterum pace tua dictū sit) certare q̄ te. Verum quid ad tuam honestatem pertineat, ipse uideris. Id tamen quod meum est, ac meorū collegarum testatum apud te uolumus, ut quantum coneris, intelligas, citius nos uitā, q̄ istam libertatē tibi concessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus cōtingere potest q̄ p̄ libertate, pro ornamentis, pro amplitudine patriæ. nec minus nos defunctos celebrabunt ciues nostri, q̄ suos celebrant Athenienses atq; Romani. Tametsi, quod maximum est, merces nostra apud deum, ueluti martyrum (Martyres enim sunt, qui ueritati ac iustitiæ assunt) nobis proponitur. Quo magis ut bonos & christianos decet, quod facere nolebam, admonere te habeo. Prospicito quo progrediaris, neue innocentia tuæ ciuitatis ac tuorū saluti male consulas. Non enim moriemur, si moriemur, inulti. Cum hæc rex audisset, conuerso ad assistentes uultu, quanta uersatur (inquit) in pectoribus humanis uesania: qui sub umbra iustitiæ, non intelligunt patrociniū se auaritiæ uanitatiq; præstare. & si pro ea pereant, non temerarie ac furiose perire, sed fortiter. Refers mihi non modo Athenienses Romanosq;, sed etiam martyres, quasi tu pro honesto, pro uero, pro religione contendas. Qui ne pro patria quidem uerba facis, sed pro scelere, perfidia, superbia. Quo de periculo nūc agitur? & propter quod tantas rerum uerborumq; procellas cietis? Credo templa spoliantur, innoxii homines ad necem suppliciumq; rapiuntur, ærarium deniq;, ne dicam grauiora compilatur. Pro quo conseruando tantū concitari tumultum deformissimum erat. Vectigal carnis similiūq; ne rex pendat ciuibus suis, id uos tātōpere cōmouet? in hoc salus & amplitudo patriæ uertitur? pro hoc tibi mortem

*Responsum regis pro
dumissimum.*

HISTORIARVM

oppetere honestissimū ac gloriosissimū est: hoc te Athenien-
 sibus: hoc te Romanis: hoc martyribus similē faciet: O rem
 inauditā, regē suum in seruitutē ciuium suorū redigi uelle. Id
 uero pulchrum, laudabile, & immortalī gloria dignū est: An
 non hæc abiectissimorū hominū cōtumacia est, atq; ambitio,
 & Luciferi arrogātia: qui dicit, Ponā sedē meā ad aquilonē,
 & ero similis altissimo. Iam posuistis uobis sedē ad aquilonē:
 iam similes mihi estis: & nisi fallor etiā maiores. At enim iu-
 reiurando adacti sumus ad promittendū. Vos adegistis: an
 mihi erat integrū nolle iurare ac promittere, cui proponebat
 conditio: Si regni possessionem uellem iurandum pariter ac
 promittendū: Quid si non promittam: rex non ero: Videtis
 quo nam modo promittere cogitis, ac iurare, immo peierare.
Peierare enim est, nō ex animi sententia iurare. Cuius tñ rei
 penes uos culpa est, nulla penes me. Ego enim id me p̄stitu-
 rum promisi (neq; aliter licebat) quatenus iustum sit. Nunc
 regni leges, quas iuraui de cōseruando patrimonio regis, hoc
 me præstare prohibent. Quas infringere, q̄ istud iusiurandū,
 maius crimen est. Nam de superioribus regibus quorū culpa
 aut necessitate in hoc deuentū est, nolo dicere. Non enim re-
 gum nomina, sed egregia facinora habent authoritatem. Illi
 nauē hanc ad suū iudiciū moderati sunt. Ego qui nunc eius
 clauū tenco, nō exēplum, sed rationē sequar. Iuraui, si recte
 seruandū est: si secus, corrigēdum. Neq; enim iusiurandum
 est, quod nec ius, nec iurandū est. Sed quid ego aduersus hūc
 disputo, qui nō modo rationibus, sed minis mecū agere ausus
 est, & tumultum ciuitatis, & cedem meorū ostendere: Hoc
 plus est, q̄ uestigalis iura defendere. Secede paulisper in con-
 claue illud interius. Ille ubi introiit, ut postea rettulit, cir-
 cumferebat oculos, si quem laqueum, si quem gladium, si
 quem humorem, ubi præfocaretur, si quam fenestram, qua
 præcipitaretur, uideret. Omnia imaginabatur, omnia time-
 bat, omnē sonū strepitumq; horrebat, tanq̄ nex sibi iam iam

*Quo pacto reges ad
 iurandū cōpelluntur:
 per subditos*

si iurare qd sibi

Iusiurandū qd sibi:

LIBER TERTIVS.

inferretur & uerba regis apud se uoluentem aduētus sui pœnitere inceperat. Interea rex cū cæteris consultabat. Omnes obsecrabant, præcipue Garaus Ceruellio præses Catalonia, Guillelmus Raimundus Moncada, Bernardus Caprera, ne quid in consiliarium ciuitatis male consuleret, neue præsentē furorem plebis imperitiæ magis irritaret daret rei spaciū, nō dum adesse maturitatē. Quod nūc negant, id ultro postea delaturos. Motū plebis esse torrenti similem, qui ad breue tempus inflatus perennibus aquis concitatus fertur. mox a flū ac feruorem perditurus. cogitaret quod ipse perspicere poterat, necdum tantum beneuolentiæ contractū esse inter se & gentem Catalanā, ut onus hoc libentibus animis possent accipere. Eius rei causam esse q̄ aliter q̄ fert eorū cōsuetudo, pau se familiarem præbuerit, ob ingentes fortasse curas atq; occupationes tot regnorū. Additum quoq; est, non esse tentandū quid facere audeant, qui primigenio dicere ausi sunt die quodam in dissentione de supplicio fontis cuiusdam, nondum exiccatum esse atramentū, quo exarata sunt instrumenta declarationis de successione, & præter leges moresq; iā fieri. Ignorabat id rei ipse rex. Nāq; eo in tēpore in castris agebat. Qua audita uehementer cōmotus iussit euocari Ceuilleriū, ad certam se mortem euocari opinantem. Atq; ei prope exangui, & timorē ipso uultus habitu atq; incessu declarāti, inquit, Quid ita mortis metu apud te ipsum non uideris esse, qui tibi pulchram ac gloriosam contra regem tuum mortem ducis? Ne timeto, uiue, ut collegis tuis atq; ciuibus respondeas, uectigalia uestra uobis incolumia esse, meq; cedente ab hac pugna penes uos quidē esse uictoriam, sed nō tñ de me triūphanturos. His dictis Ceuillerius abiit ueluti qui de mediis hostium telis ægre elapsus est. Quem timorem magna apud ciues gloria compensauit. Et sane si pro patria contendisse dicendus est, eximiam magnanimitatis meruit laudem. Hunc subsequuti sunt Garaus præses, & Guillelmus Mōcada.

HISTORIARVM

Vectigalq; ex suo pernumerauerunt, ne regē illi qui sibi solui utiq; uolebant, soluere coegisse uiderentur. Postero die rex nullis, præter domesticos, præmonitis, ex urbe excessit, lectica uectus. Id cum palam factum est in ciuitate partim lætabantur q; tanta tempestas sedata esset, partim uicem regis dignitatis dolebant, q; tali a suis ciuibus contumelia afficeretur. succensabantq; superbiæ atq; auaritiæ magistratum. Partim, & hi pleriq; omnes, dolebant uicem suam, qui permagnis questibus ex regis absentia fraudarentur. Enim uero quemadmodum in præsentī certamine ciues fauebant causæ ciuitatis. ita postq̄ resedit feruor animorum ad repentinum turbati regis discessum, æquam fuisse causam eius affirmabant. Mittunt ergo qui orent, ne discedat ab eorum solo, neue hunc immodum declaret infenso se in suam ciuitatē animo esse. Futuros se in officio pensaturos obsequiis aliis, si quid offendissent. Hic cum regem circiter sex millia passuum extra murū nacti essent, breui responsione remissi sunt. Sunt qui dicant eum respondisse, si rediret (ut petebant) illorum malo rediturū, & si uiueret, Barcello nam castigaturum. Sed non perinde compertum est, ut pro uero queat affirmari. Et si dictum est, non nisi inter intimos dictum, ut aliquo potius familiarium uicem regis indignantium dictum est. atq; ab aliis exceptum. Ideo non ita pro magno habitum. Vbi ad Aquamlatam uenit, quod oppidum Barcelona abest paulo plus itinere diei, grauius ægrotare cœpit. Quem ad locum accurrit Alfonsus filius. nam Petrus aderat. duo secundus ac tertius in Castella cum patruēle degebant. Sancius paucis antea diebus, sed pater ignorabat, calculo decesserat paterno morbo. Hic deus ita præmisit, ut mortuū patrē in alio seculo exciperet, iocūdus ac gratus post mortem. qui moriēs, nullū illi doloris uulnus infixisset. Magnum itaq; patri morienti solatium fuit, nescisse Sanciu defunctū. Sed maius affuisse Alfonsum. In huius ore, in huius alloquio, in huius pietate.

LIBER TERTIVS.

acquiescebat. Huius se præsentia existimabat diutius uiuere. Huic illud mirabile, quod nõ ab omnibus æque ac magnum est, ponderatur. testimonium reddidit, ex septem liberis nulli magis obitum suum dolitur esse, q̄ Alfonso, qui defuncto patre, foret regnaturus. Ideoq; si non primigenius extitisset Alfonso, huic quantum in se esset regnũ relinqueret. Extracta est ualetudo duos circiter menses, eoq; omnis nobilitas suorum regnorum atq; Castellæ non ad id modo oppidum confluerat, sed ad uicina quoq;. Nam cuncti sedulitatem atq; officiũ suum declarare studebant nõ tantum regi sed filio. Ibi testamentũ cõdidit. Legata plurima reliquit, religiosa pleraq; ita ut non suppetere pecuniæ, quas relinquebat. Ante se mortuum stipendiõr quæ domesticis atq; officialibus quocunq; ex tempore debebantur, pernumerari uoluit: & ab illis ipsis certior fieri an pernumerata essent. Hæc atq; cætera quæ ad animæ salutem, ad domus incolumitatem, ad regni stabilitatem pertinebant, ubi prouidit, inter suõr colloquia atq; amplexus ad extremum usq; halitum plane loquẽs, uelut in soporem solueretur, animam efflauit. quarto nonas Aprilis anni sextidecimi post millesimum quadringentesimumq;. Cuius obitu præmaturo magnam non solum Hispania illa, uerum etiam nomẽ christianum iacturam fecit. Nemo enim regum Ferdinando maturius Granatam, ne dicamus Africã subegisset. Siquidem constituerat non magis numero q̄ delectu militum Aragoniæ atq; Castellæ Granatam urbem obsidere, binis e regione positis castris, unis Aragonum, alteris Castellanoõr, ut certatim pro gloria gentis uel religionis dimicaret. Sed nõnunq; optimi principes culpa populõr ab æterno iudice subtrahunt. Nã magis subditoõr q̄ sua eũ uiuere in reterat. Cuius fere uita, sicut in plerisq; licet ex iocundis sane fuit tristibusq; pmixta. Etenim Ferdinãd⁹ rege præ ort⁹ fuit, sed illũ ante tps amisit. Ornamenta sortitus est a corpisq;, sed ea apud fratrem minus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouectu

HISTORIARVM

liberorū, sed ob hoc liuore proximorū perstrictus. Vidit filium regis generum, sed ne spe laboretur extimuit. Rursus, ut a malis incipiētes in bonis desinamus, in administratione regni ac belli a fratre præteritus est, sed amicorum præsidio sua uirtus nō est destituta. Proditus ad Setanillium, sed aliis uictoriis cladem compensauit. Ad Anticheram sepe frustratus, ad extremum uoti compos effectus est. Rursusq; regnum hereditarium sperauit, sed multis difficultatibus est iactatus. Adeptus est possessionem regni, sed rebelles cū magno status sui periculo compescere necesse habuit. Diadema cum tanto pompæ splendore accepit, nuptiasq; celeberrimas filii uidit, sed subito morbo decubuit. Aspexit Cæsarem in domo sua & papam, regiam opem auxiliumq; deprecātem, sed contumacia suorum exulceratus est. Ita quicquid ex iusto uitæ spacio supererat, ut multa læta, sic multa fortassis tristitia fuisset expertus. Veluti illud q; ex quinque filiis, quasi dexteræ digitis, unum iam se perdidisse rescisset. Qd' si quēadmodū a sapientibus dictum est, acerbiora sunt aduersa, q̄ iocundiora prospera, dicamus præclare cū Ferdinando esse actum, q; uiridis adhuc & in mediā ætate excessit e uita, cum præsertim hoc secum gaudium tulerit, q; tribus regibus proximis denegatū erat, ut filio regnum per manus traderet, ne dicam tali filio, quali nemo unq̄ meliore gloriatus est. Fuit autem Ferdinandus natura sane sublimi, ab omni tamen remota fastu animo fidenti atq; intrepido, sed aduersus iustitiam ueritatemq; demisso ac pusillo. In contumaces nocētesq; uehemens, sed erga eos qui allegarent necessitudines, paupertatē, morbum, ætatem, aliasq; misericordiæ causas clementissimus. amator bellicæ gloriæ, sed ita ut pacem præoptaret. Liberalis inter primos, sed nō nisi religionis ac meriti causa in admittendis ad intima domus turbis procerū, & exercenda familiariter cum plurimis consuetudine non ita facilis, ut reges superiores exiterant. Sed qui nunq̄ claudī fores uoluerit his qui se indi-

LIBER TERTIVS.

gerent • & in cœtu aut in itinere faciendo , si quem non facile posse accedere uidebat , iuberet homini uiam aperiri , & ad loquendum hortaretur , comiterq; & audiret & responderet . Ab obscenitate non factorum modo , sed etiam dictorum ita abhorrens , ut pene nimius putaretur • Cibi uiniq; nullo paratu ad gulam , sed ob dignitatem personæ magnifico ac splêdido . Veneris incredibili tēperantia , & (ut affirmabant) intra matrimonii sanctitatem • Nam ut incertum est , cum alia eū fœmina post coniugium habuisse usum , ita nulla non nocte cū uxore cubasse compertum est • Neminem domesticorum partiebatur scortum in domum ducere , licet cuncta ut resciret flagitia domestica fieri nō poterat • Si resciebat , præsenti pœna plectebat • Forte die quodam cum apud eum inter familiares controuersia foret atq; altercatio , uter præstantior in bello extitisset Hector an Achilles , interuenit Ioannes ferrandis , quesiuitq; quæ nam tanta omnium altercatio esset , nemo enim non alterutri parti aderat , ubi controuersiam audiuit , absit (inquit) optime rex in hoc apud te quæri patiaris , & fortissimum omnium & longe præclarissimum Hectorem cum fœdo ac flagitioso Achille comparari • Qua admonitione adductus rex , edixit , si quis domi suæ Achillem nominaret , continuo eum nunq̄ reuersurum exploderent • Caste quidem rex ac relligiose , sed Ioannes imperite sane atq; indocte , homo quidem grauis probusq; ac strenuus , sed idiota • Apud Homerum quidem , qui hæc scripsit longe abhorrent Achilles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii • Quorū alter non modo Hectorem , sed omnes Troianos , auxiliaresq; principes atq; exercitus solus fugauit . & nisi dii obstitissent contrucidasset , ita ut ne unus quidem fuerit superfuturus • Alter qui aliquantulo maior natu erat , aut par Hectori fuit , aut fortior • Qualis fuit etiam Agamēnon • Nam Aiacem atq; Diomedem fortiores Hectore fuisse , qui eundem poetam sumpserunt in manus , nō ambigunt • Itaq; in hoc errore non qui accepit , sed

HISTORIARVM

qui dedit consilium reprehendendus est. Fuit enim Ferdinā
dus parum excultus litteris, sed ut illo seculo, & ut in Hispania
nobilitate nō indoctus. doctorum tamen mirifice fautor,
& suorum ad studia hortator. Nulli domesticorum salarium
numerari uoluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset
eo anno se esse confessum, & corpus ac calicem domini cōmu-
nicasse. In honorem beatissimæ uirginis ad Anticheram in-
stituit, ut fasciam albam, quam stolam uocant, transuersam
ad pectus cum hydriala uolentes ferrent ab institutore impo-
sitam, certa lege ieiuniorum ac precationum. Execrantium
numina punitor acerrimus. Aleatores ut pestes exofus. Nihil
enim boni uiri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis.
Pro absentibus & quos ipse misisset, q̄ pro his qui aderant
diligētiōr. Quippe qui scripta eorū noīa in priuato quodā li-
bello habebat. Et quoties quippiā uacaret, quod conferendū
esset, ad illud tanq̄ ad ephimeridem se conferebat. Nec peten-
tibus statim beneficia indulgebat. sed duo hęc prius animad-
uertebat, an alteri indultum esset, & an alius dignior. Nihil
intercedente pecunia cōtulit. Nam eius minime auarus. Au-
xitq; pecunia sua, quam e Castella aduexerat, Aragoniam,
Valentiam, Cataloniam. Ideoq; ægre ferebat non posse muni-
ficientiam consuetam exercere in tanta prouentuū exiguitate
ex suis regnis. solitus dicere, non agere regem, qui non plusq̄
posceretur donaret. In patrimonio regali tuendo tenax. quod
qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare, q̄ amicos,
quia ex subditis illos quosdam regulos faceret. semper sollici-
tos ac suspicantes eorum iura licentiamq; iri deminutum.
Statura fuit supra iustam, aspectu graui ac suauis, colore can-
dido, satis plenis membris ac satis robustis. Elatus autem est
maiori funeꝝ pōpa q̄ quispiā omnis memorię Aragonū rex,
inter proceres prope totius Hispaniæ, maioriq; & tempore
& uiarum spatio. Plus enim triginta milibus passuum ab
Aqualata remotum est templum sanctę Mariæ ad populetū,

LIBER TERTIVS.

ubi reges Aragoniæ sepeliuntur. Ita Ferdinandus rex non in sepulchra regum Castellæ suorum maiorum, sed in regum Aragoniæ illatus est. Illinc nemo regū, qui ex ea familia fuit, abest, præter Ferdinandū. Et hic nemo rex adest, præter hūc eundem ex aliena familia.

FINIS.

ERRATA QVAEDAM INTER IMPRIMENDVM INSIGNIORA.

In ternione b

Charta prima uersu 19 Olisippona 25 Originem
 Ch. 3 14 in externam 16 pro genero
 Ch. 5 59 ante portam.

c

Ch. 1 15 nō nihil 22 strenuissimum. 25 quo
 multitudo. 28 cupiebant. 33 idē faciunt. 36 aduersas
 proras.

Ch. 2 65 relaxati.

d

Ch. 1 18 ωαιδααζ. 54 uincant.
 Ch. 2 62 impressione.

e

Ch. 2 58 a tergo.
 Ch. 4 30 centonibus 43 fortunam.

f

Ch. 5 41 felicitate.

g

Ch. 1 33 magis uiris.
 Ch. 1 4 nationes eius ac prouincias.

h

Ch. 4 39 Cataloniæ.

i

Ch. 2 25 Cum in cōtentionem uenissent, iudicatus est. Mancus uidetur esse locus, ac substituendum uerbum, habere, aut aliud non absimile.

k

Ch. 5 47 uendicamus.

l

Ch. 2 42 Certum est mihi.

Ch.	3	4	Sicubi unq̄
			m
Ch.	1	34	regnum suum 35 & 36 fauendo
Ch.	2	39	quottidiano.

ROMAE IN AEDIBVS MARCELLI
 SILBER ALIAS FRANCK
 MENSE FEBR.
 M. D. XX.

NE QVIS AVTEM AB AEDITIONE
 nostra in quinquennium hosce tris excudat libros,
 cautum est edicto Leonis . X . pont . opt . max . cuius etiam
 auspiciis, nulla fere tam seposita religionis nostræ natio
 est, quæ iam a Romanorum litteris abhorreat.

